MÜNCHEN 16 1979

SOCIETATEA ACADEMICĂ ROMÂNĂ

Revista Scriitorilor Români

16

MUNCHEN 1979

Copyright 1979 by
Societatea Academică Română
(Rumänische Akademische Gesellschaft)
Fritz-Meyer-Weg 47/I 8000 München 81

Für den Inhalt verantwortlich: Dr. Constantin Sporea

Druck: Danubia Druckerei GmbH, Ferchenbachstraße 88, 8000 München 50

Din ciclul „CERBOAICĂ IUBITĂ"

ÎNTR'UN COLȚ DIN MINE ÎNSUMI...

Miez de noapte'n neagră haină...
Într'un colț din mine însumi,
Am chemat la sfat de taină:
Gândul, dorul, visul, plânsu-mi
Și-amintirea, cotoroanța,
Am chemat-o'n creer, poate,
Și credința și speranta
Și iubirea... Toate, toate
Curcubeele, crescute
Din străfundul meu lunatic,
Le-am adus pe nevăzute,
Le-am chemat înfriguratic,
Le-am șoptit, cu buza-mi arsă,
Rostul arderii depline;
Și'n ființa mea întoarsă,
Într'un tainic colț din mine,
Le-am cerut, privindu-mi, peste

Sloiuri, sfărâmata navă:
– Vreau să urc, mi-aduceți creste,
Vreau să ard, mi-aduceți slavă,
Vreau să cânt, mi-aduceți cânturi,
Vreau să scriu, mi-aduceți stele,
Vreau să zbor, mi-aduceți vânturi!
Și-am pornit, apoi, cu ele
Să culeg din mine însumi,
Într'un miez de noapte-adâncă:
Dorul, gândul, visul, plânsu-mi,
Tot ce-a fost și este, încă,
Sfânt altar de slăvi divine;
Și credința și speranța
Și iubirea, pentru tine
Le-am cules, să-ți cânt romanța
Ăstui vers, ce'n cupe slute
Poartă chipul tău extatic,
Curcubeele crescute
Din străfundul meu lunatic,
Alăuta fără seamăn
A sărmanei mele inimi,
Creanga sufletului geamăn,
Solii mei, aceștia, minimi
Care vin să-ți bată'n ușă
Și s'aducă în ulcioare,
După-o noapte de cenușă,
Numai slavă, numai soare...

SERGIU GROSSU

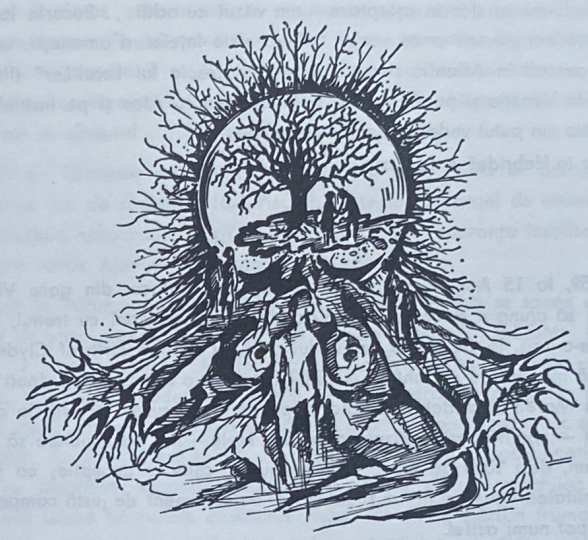

MIHAI NICULESCU

AMINTIRI DINTR'O CROAZIERĂ

(fragment)

Dacă m'aș apuca să le povestesc pe toate cele văzute de mine, nu mi-ar ajunge câte zile aș avea; ar trebui să trăiesc cât lumea. Dar știe oare lumea cât are să trăiască? De când nu și-aduce amintee să fi fost și cât o să mai fie! La fel și eu. De când mă știu, am trăit și trăiesc văzând cu ochii, de la o zi la alta, bucuros de fiecare și recunoscător somnului de peste noapte. Imi place să le văd pe toate, fiindcă totul e de văzut.

Ce potrivite mi se par toate! Pe locul lor fiecare, îmbiate văzului într'o rânduială de care nu mă mai satur, îngânând-o cu toate vorbele mele, spuse și tăcute! Parcă-i o gospodărie lumea: când o cutreier iau seamă să nu-i stric rânduiala. Acuma, după ce m'am întors și de la Locurile Sfinte, e ca și cum m'aș fi ajuns din urmă și abia mă încumet să spun: tot ce visasem –

închipuindu-mi cu dor în așteptare – am văzut cu ochii... Bucuria lor neamestecată am povestit-o cu vorbe tulburate de înțelesuri omenești: cum am fost la pescuit în Atlantic și ce bine era în „Insula lui Lerui-Ler" (Iles des Lérins); la Veneția și pe Acropole; în Peloponez, la Atos și pe insulele grecești, câte am putut vedea, trecător peste tot.

– Dar în Hebride? A fost așa...

*

In 1959, la 15 August, seara, am plecat c'un autocar din gara Victoria, urmând să ajung a doua zi, de amiezi, la Glasgow; apoi cu trenul, în mai puțin de-o oră, la Greenock, în fundul golfului scoțian Firth of Clyde și de acolo să mă îmbarc pe iahtul CATERINA, pentru o croazieră de două săptămâni în Marea Hebridelor. Călătoria pe care o făcusem în Grecia c'un an în urmă – izbutită peste măsura așteptării mele – mă predispunea să întâmpin acum, deși fără să aștept nimic anume, chiar o decepție; ca și cum eventualitatea acesteia mi-ar fi satisfăcut un sentiment de justă compensație, dacă-l pot numi astfel.

La pescuit, în Atlantic, plecasem în aventură și ca să-mi văd cu ochii visul de navigator pe valuri aeva, nu de metaforă ca ale vieții; iar pe Insula lui Lerui-Ler m'am dus să-mi caut în liniște și singurătate sufletul bolnav de-o patimă mai aprigă decât furtuna din Atlantic, care-mi bântuise doar mărunțaiele, lăsându-mi gura amară. Dacă nu aș fi văzut Grecia și Locurile Sfinte rămâneam neîmplinit; dar in Hebride am plecat fără „program": întâia oară, cred, cu sentimentul unei vacanțe totale, al cărei vid îl putea umple orice...

*

La Glasgow, în unul din cele două compartimente de tren rezervate pentru noi de căpitanul iahtului CATERINA, m'am urcat împreună cu cinci călătoare, iar in cel de-alături alte cinci și un bărbat – scund, rotunjor, cărunt la părul tuns cu mașina și fără nimic sportiv la vedere – care mi-a spus pe peron, unde făcusem cunoștință: **„Christmas!** Să sperăm că echipajul e masculin." Două dintre călătoare, tinere, ar putea să-mi fie nepoate; celelalte opt, ofilite, mai degrabă mătuși...

Cea mai vârstnică, după înfățișare, din compartimentul meu, are ochi violeți, de micșunele. E veștedă ca o plantă presată'n ierbar, din care numai

florile ar fi rămas neverosimil de proaspete, c'un surâs matinal, răcoros. Seamănă cu surorile lui taică-meu, care aveau nume de flori: Gherghina, Iasomia și Micsandra. E scoțiană, ca și prietena ei. Alte două sunt naturaliste; starea civilă și socială a celorlalte am uitat-o. Numai „Christmas" e însoțit, iar eu singurul ... londonez.

Plecăm din Glasgow pe ploaie. In jurul meu conversația se urzește prudent, ca un joc de societate, fără riscuri, pe tema speranței de vreme bună și de croazieră norocoasă. Norii se împrăștie curând, speranța îndrăsnește în priviri și'n vorbe. Ajungem la Greenock cu soarele.

In gară ne întâmpină căpitanul iahtului – **skipper,** cum li se spune comandanților de vase comerciale, pescărești sau de îmbarcații mărunte. E înalt, spătos, cu gesturi sigure: „Marinăresc" – potrivit așteptării mele – de la privirea, nu rece dar nedeprinsă parcă să vadă aproape, a ochilor cenușii, până la mâna, enormă, în care a dispărut o clipă a mea. Îi recunosc spontan autoritatea, cu o încredere totală. De n'ar avea obrajii congestionați, ca și nasul, cu vinișoare sângerii proliferând până'n sfârcul urechilor vinete (poate din cauza băuturii?), căpitanul Fisher ar fi un bărbat frumos. Dar presupunerea nu-i scade prestigiul, în ochii mei. Nici în ai călătoarelor, cum aveam să aflu la prima ședință de comunicare a impresiilor, seara, pe iaht.

Până în fundul bazinului unde se află ancorat, ajungem peste câteva minute, în două taxiuri. Așteptând pe cheiul sosirea **skipper-ului** – cu al treilea taxiu și ultimii călători – ne întrebam unde să fie CATERINA. Pe apă, dedesubt, doar o șalupă, cu care bănuim că urma să ne ducem până la iahtul ancorat probabil mai departe, în port. Odată cu taxiul apăru, dintr'o uliță laterală, și echipajul: un mecanic – ajutor de comandant, în același timp – scurt, vânjos, călcând îndesat; bucătarul pe care n'aveam să-l mai revăd apoi decât la sfârșitul croazierei; și **stewartul,** Alec, un tânăr ciolănos, roșcovan, cu dinții din față încălecați, mai ales unul, galben, neobișnuit de lung – detaliu supărător de vizibil la masă, pe bord, unde mă sileam să nu-mi iau ochii din farfurie – l-am și visat...

Am dat mâna cu fiecare; apoi **stewartul** ne prezentă, simplu, „șalupa" de sub chei: **„– This is CATERINA." „– Christmas! You mean..."** exclamă domnul cărunt, care venise cu ultimul taxiu. Urmă o tăcere grea al cărei înțeles, același, era vizibil pe fețele călătoarelor, ale fiecăreia. Am avut o clipă de panică și, căutându-mi din ochi valiza, îmi veni să o iau la fugă. In momentul acela critic, intervenția **skipper**-ului a fost decisivă, căci numai el putea

să ne liniștească, asigurându-ne calm că situația trebuie judecată la bord, nu de pe chei.

Coborîi pe o scăriță abruptă, la pupă, lângă cabina mea, individuală, alături de încă una la fel, în fața celor două cabine ale echipajului. Ușa se deschidea numai pe jumătate, oprită'n marginea pătuțului îngust. La căpătâi, o etajeră cu trei rafturi adânci, îndărătul unei perdele, și altă etajeră, cu sertare, alături. In partea opusă, lavaboul. De-o parte și alta a ușii, cuiere, iar în păretele metalic al vasului, un ochiu de sticlă rotund. Mai strâmtă nu cred că se putea: o chilie albă – doar perdeaua de la căpătâiul patului, albastră și cearcănul galben, de alamă, al ochiului de sticlă – așa cum mi-o dorisem. Avusese dreptate **skipperul** – care m'a întrebat zâmbind a doua zi, pe punte: **„– Are you happy in your niche?" „– Very happy indeed. Thank you."** Cum n'aș fi fost!... In mai puțin de un sfert de oră toate lucrurile erau la locul lor și la îndemână în insula mea dinăuntrul insulei plutitoare. M'am întins peste cuverturi, fără să știu cum a trecut și cât, până să aud clopotul pentru cină. A fost un răstimp de fericire deplină, fără istorie...

*

Ridicăm ancora pe înserat și după vreo oră, când se întunecă, poposim la Tighnabruich, în golful Clyde, prima escală de noapte. După cină, călătoarele comentează cu umor – care nu-i haz de necaz – detaliile instalării, mai mult, aptitudinea englezilor de a se familiariza cu dificultățile și nearepetat cu precizia tiparului, în exemplare riguros la fel. Am impresia că intră și ceva autosugestie în vioiciunea lor copilăroasă, dar cred că e compoziția obișnuită, probabil și ereditară, a firii britanice. Constat cu admirație, odată mai mult, aptitudinea englezilor de-a se familiariza cu dificultățile și neajunsurile unei situații, care, fiind așa cum e, se cuvine acceptată ca atare și neutralizată prin umor.

Cu „Christmas" m'am „lămurit" a doua zi după plecare, așteptând la proră clopotul pentru **breakfast.** Ca străin pribeag aveam o veche experiență a minutului critic în care omul din țara lui te întreabă, c'un glas temător parcă, ce ești sau de unde vii. Răspunzându-i că sunt român, „Christmas" (după ce și-a exclamat porecla) murmură perplex: **„I thought you were a Czech..."** I-am înțeles nedumerirea: orizontul geografic al cunoștințelor lui europene se întindea probabil până la Cehoslovacia. Nu s'a încumetat să mă întrebe mai departe; cred că nici nu-l interesa...

Raporturile mele cu tanti Violeta – cum îi spuneam în gând scoțienei cu ochi de micșunele – au fost înfloritoare până ziua a treia, spre seară, când am ajuns în văzul primei Hebride, Islay. Ne apropiam de Port Askaig, la poalele unui amfiteatru împădurit; înainte de larga deschidere a golfului, apăru dintre copaci, un castel cu drapelul englez arborat în turn. Răspunzând mirării mele, scoțiana rosti, oarecum enigmatic: „– Trebuie să fie străin proprietarul; un englez nu și-ar fi dat osteneala." Nefiind sigur cui se adresa înțepătura, am luat partea „străinului". Tanti Violeta nu insistă, adăogând însă, ca pentru sine, că „un scoțian n'ar fi făcut asta". Simțindumă vizat am recurs la o perfidie, fără să-mi dau seama de riscuri. Știam că **ben** înseamnă munte (ca în numele celui mai înalt pisc scoțian, Ben Nevis), dar prefăcându-mă neștiutor o întrebai cu nevinovăție: „Să fie oare vreo legătură între munții Scoției și numele lui Ben Gurion?..." Atunci mi se păru brusc mai înaltă și fulgerându-mă violet din ochi, detună în vorbe apăsate una câte una: „Crezi dumneata că poate fi vreo legătură între munții noștri și triburile lui Israel?..."

Am făcut totuși pace – fără cuvinte – într'o zi la cafea, mai târziu, când „Christmas" a întrebat ce înseamnă **ben.** I-a răspuns cealaltă scoțiană. M'am uitat pe furiș la tanti Violeta, tocmai când se uita la fel și ea, la mine. Privirile ni s'au întâlnit piezișe, dar zâmbetele drept în față: al meu rugând-o să mă ierte, al ei mărinimos. Ne-am mai vorbit după aceea, dar la adăpostul ritualului zilnic, în scurtele prilejuri sociale dimprejurul mesei din salon, unde ne întâlneam cu toții: la cafea pe la 11, la ceaiul de la 4 și seara după ora 9, pentru nelipsita ceașcă de ceai premergătoare somnului. (La **breakfast,** dejun și cină luam masa în două rânduri, câte șase).

Peisajul întreținea și el o ambianță neutră, de securitate, în care acordul se făcea c'o ușurință spontană, superficial, prin comentarii scurte, de multe ori o simplă exclamație: mai ales **lovely** sau **beautiful,** rareori **glorious.** Uneori amuțea și „Christmas". Atunci se auzea numai liniștea naturii, aceeași în cer și pe apă, îngânată mărunt de fosnetul spumei care-o ducea pe cărări de zăpadă, la urma iahtului, până'n fundul lumii promise dincolo de auz. Așa a fost după ce am plecat de la Port Askaig, ocolind pe la sudul insulei Jura, apoi printr'o lungă strâmtoare dealungul Scoției și mai târziu printre insule nenumărate, care apăreau de pretutindeni, până'n golful adânc, Firth of Lorne, la Oban, unde am rămas peste noapte.

*

Locurile au și ele, ca oamenii, o soartă a lor, căreia-i spunem „capricioasă" – ca și cum cu o vorbă la întâmplare s'ar putea desvălui ceea ce se ascunde înțelesurilor noastre cunoscătoare de la mână la gură. Insulele și țărmurile grecești ale mărilor care le scaldă s'au născut în memoria oamenilor odată cu zeii și cu eroii miturilor, amintiți până azi cu nostalgie într'o lume aiurită de civilizație și progres. Generali și artiști, înțelepți și apostoli au sporit cu faima lor vraja fabuloasă a unor locuri promise de publicitatea agențiilor de turism. Nume ca Mykene și Troia, Delos și Patmos, Atena și Corintul, Delfi și Atos, Olimpul, Parnasul și Taigetul mângâie încă auzul nostru obosit de istorie, amăgindu-ne cu mirajele copilăriei, care credea în povești.

Dar ce ecouri trezesc și ce chemări pot avea monosilabe anonime ca Mull și Skye, Eigg și Muck, Rum și Uist? Sau chiar Iona și Staffa, cele mai cunoscute dintre insulele scoțiene? Englezii pe care i-am cunoscut la Londra ajunseseră, unii, până la Edinburg, dar nu ar fi îndrăsnit să riște **„a fortnight in the Hebrides"**. Jindul lor e la soarele Mediteranei, pe Riviera franceză și italiană ori pe Costa Brava. Cei pe care i-am întâlnit în Grecia sau cu care am fost în Spania și la Locurile Sfinte nu văzuseră Hebridele. Faima lor de neguri și ploi le apără de vizitatori, ca și avertismentul sinistru **hic sunt leones**, care indica pe hărțile navigatorilor cu pânze, din vechime, locuri ce trebuiau ocolite. Istoria, mitologia, legendele și folclorul Hebridelor sunt probabil pasionante pentru localnici și cine vrea să le afle găsește rafturi de cărți – la adăpost și ele de frunzăreala distrată a celor blazați.

Norocul pe care l-am avut în croaziera Hebridelor a fost fără îndoială rar, căci n'a plouat decât în seara când am ajuns la Oban și într'o zi la înapoiere. De la plecarea din țară n'aveam să văd priveliști mai frumoase – dar tara e altă poveste, căreia nu i-ar ajunge toate vorbele, dacă m'aș apuca să o spun.*) „Mai frumos" exprimă neputința sau neajunsul cuvintelor de a sugera ceea ce-i frumos nu prin comparație ci intr'un fel unic și absolut.

Insulele grecești mi le închipuisem altfel, dar văzându-le, mi-am dat seama că nu puteau fi decât așa cum le știu de atunci: aspre, cu o vegetație rară – sfâșiată de colții stâncilor în petice de culoare văroasă – și sucul băut de

*) În România se povestește de când nu-și aduce nimeni aminte și oricine scrie în graiul ei, reia firul basmului din vremea aceea, când a fost ca niciodată, adeverindu-i în văzul lumii, tinerețea fără bătrânețe.

soarele aprig; severe – ca și cerul adânc răspuns din mare în văzduhul amețitor de înalt, a cărui puritate sublinia tăios, relief și conture. Hebridele n'aveau chipuri încă: doar nume de ceață, prin care speram că le voi zări măcar. Puteau fi oricum, în orice fel, căci nu le așteptam în niciunul...

Când am ieșit la capătul strâmtorii lungi dintre Scoția și insula Jura, soarele coborîse la jumătate între zenit și orizontul care începea să pălească într'un chenar de oglindă scânteietor pe dedesubt. Iahtul se făcu deodată parcă mai mic – strâns ca o mână'n pumn – și freamătul motoarelor întins pe apă nu-l mai auzeam. Marea părea un râu de insule curgătoare prin liniștea mirată de priveliști, în singurătatea fiecăreia. Priveam cu toate simțurile ascuțite'n văz și parcă eram eu cel văzut de perindarea culorilor, într'o identitate nouă, afară din mine. Le-am ieșit înainte, sau ele mă întâmpinau – nu mai știu – dar m'am rugat singurătății lor, una câte una, însoțindu-mă'n treacăt, în gând, cu fiecare.

Cerul era pustiu ca o mare, iar cea de sub el încingea cu brâie de curcubeu, raiuri de nevinovăție vegetală tămâiate în culori de odăjdii. Din creștetul pădurilor lumina curgea nemișcată într'o beteală răsfrântă de aur și purpură, asfințind la umbra verde a trunchiurilor catifelate de mușchi răcoros. Coame de iarbă și ferigi alternând tonuri de mătase cu tonuri de rugină se revărsau dintre steiuri de pietre, care păreau prețioase. Visul nopții de feerie shakespeareană ieșise la soare în patria Hebridelor, așa cum se închipuia pentru mine aevea, la sfârșitul acelei dupamiezi de vară: numai așa...

Intrarea în Firth of Lorne a fost triumfală. Soarele'n apus încingea orizontul de flăcări, sunând mut ora crepusculară, răspunsă'n trâmbiți de culori desfășurate în cer și pe mare. La fundul unei treceri înguste de apă, unde se făcuse răcoare, portul Oban a răsărit prin cenușa serii fumuite, cu toate luminile aprinse, într'o așezare al cărei pitoresc familiar, după fantastica procesiune a insulelor, m'a surprins. Incepusem să-l doresc într'ascuns, iar acum că-l vedeam aș fi vrut să mi se pară. Jindul mă ducea îndărăt, la raiul de insule, pierdut odată cu soarele...

Când am ieșit să mă plimb în oraș, îndată după cină, a început și ploaia, prima de la plecarea din Greenock: o burniță mărunt cernută, pătrunzătoare totuși, care m'a alungat înapoi pe iaht, unde am luat o cafea, deși mă temeam că are să-mi sperie somnul. Așa a și fost. M'am trezit în zori, sleit de oboseală dar cu mintea limpede; ploaia încetase.

*

Prin ochiul rotund al ferestruicii nu-mi pot da seama dacă e înnorat sau nu. Când ies pe punte, văzduhul adânc, albastru, mă uimește ca o promisiune miraculos ținută, pe care nu îndrăsnisem să mi-o fac. Peisajul urcă la cer pe jumătate din orizont, în reliefuri aspre. Mă uit în fața soarelui fără să clipesc. După ce pornim, alaiul insulelor din ajun ne însoțește o vreme: numai că ieri curgeau în asfințit, iar acum plecaseră cu zorile către amiaza făgăduită. Le ajungem din urmă, pe rând pe fiecare. Văzul se odihnește, liniștit de asemănări, printre culori în priveliști modulate pe-o temă familiară, aceeași.

După câteva ore de navigație prin strâmtoarea dintre insula Mull și Scoția, ieșim în largul Mării Hebridelor. Mi-aduc aminte creștetul de ruină sinistră al insulei Eigg, aburit de-o negură străvezie, licărind argintiu între zimții stâncilor palide, stinsă violet pe poale.

Am ajuns târziu seara în Isle Ornsay – prima escală pe insula Skye, cea mai mare dintre Hebride – la umbra unui golf cu apa vânătă, prin care iahtul cu motoarele oprite înainta între două făgașe prelinse departe în lături, din vârful spumegător împuns la proră. Câteva ferestre de lumini răzlețe pe țărmul ghicit la marginea nopții păreau răspunse din apă, stelelor mari coborîte aproape. La ancoră, iahtul urmărea din vârful catargului cornul lunii printre nori. Prezența liniștii devenise reală. A lătrat undeva un câine, de frică sau de mirare, trezind behăituri crețe, de lână. Apoi, din nou, liniștea afânată de noapte și somn, până'n fundul lumii ...

Ziua următoare am navigat câteva ore, dând ocol coastei forfecate de golfuri mărunte, apoi dealungul țărmului nordic; de cealaltă parte, încrustați parcă'n aerul sticlos, șiruri de munți din Scoția urcau tot mai înalt, fiecare pe crestele celui din față, de un albastru tot mai dens, până la ultimul, vânăt întunecos, care închidea perspectiva la zare. Ne-am oprit la Portree pe la prânz și dupamiază am mers cu autobuzul pe un drum circular, în partea de nord a insulei. Chiar nevăzut, orizontul mării îl ghiceam pretutindeni. Când o zăream uneori, departe jos, printre faleze abrupte, inima îmi bătea ca la o întâlnire.

Imaginile atâtor locuri cutreierate, atunci și'n alte dăți, mai târziu, se amestecă în amintire; nu mai știu nici de câte ori și pe care anume din ele mi-am promis să le revăd. Escalele în porturi și excursiile pe uscat erau prilejuri festive, de regăsire a unor proporții și relații familiare cu peisajul, într'un ritm încetinit, călcat cu pasul, care-și regăsea și el securitatea pământeană, obișnuită. Astfel de răgazuri păreau cu neputință pe iaht, unde

varietatea sau monotonia priveliștilor perindate aveau același sens și efect copleșitor. Imi alesesem locul în **dinghy** – barca de salvare suspendată deasupra apei, la tribord – întins pe-o pătură, învelit cu alta, și o pernă sub cap. Uneori închideam ochii, să nu mai văd ceea ce putea fi în același fel sau în oricâte – și îmi părea rău după aceea.

Primeam și vizite, scurte. Imi făceau plăcere: dar mai ales mă bucuram să lungesc vorba cu una dintre cele două naturaliste. Știa de toate și de la ea am aflat multe despre copaci și ierburi, cu numirile lor, uitate de atunci. Avea o carte cu fotografii în culori ale păsăretului sălbatec și identificam împreună soiuri de rațe și gâște, cormorani, lișițe sau pescăruși albi, fumurii, cu vârfurile aripilor negre, unii cât acvila, alții ca niște porumbei. Odată, când apunea soarele, am văzut în fundul unui **creek** oval, silueta unui stârc alb cu egretă, la marginea luciului neted ca un lac de oglindă al apei încinsă de văpăi. Altădată, un rechin a săltat pieziș din spumă, la pupa iahtului, desvelindu-și rânjetul ascuțit în colții de fierăstrău ai gurii arcuite enorm, subt pântec; iar într'o dimineață am trecut încetinit, la o svârlitură de piatră, pe dinaintea unei turme de foci tolănite pe stânci, la soare. Câteva s'au smuls în loc, greoi, pe membrele din față, ca să ne vadă mai bine; una, chiar, a îndrăsnit c'un pas amputat, privindu-ne cercetător peste spinările întoarse ale celorlalte.

In Hebride aș fi vrut să fiu pictor; dar gestul artei, pe care nu știam să-l fac, năzuia parcă dintr'un instinct obscur, de apărare. Imi închipuiam că arta e un răspuns biruitor al singurătății omului, pândit de nimicnicie între coșmarul istoriei și logoreea naturii a cărei frenetică împuiere din putregaiul și descompunerea vieții fecundează și clipa lui trecătoare, cu speranța unui înțeles statornic prin avatarele metamorfozei. După obsesia infinirii în culori aveam s'o cunosc și pe a formelor repetat cu o insistență maniacă: în ziua când am ieșit în largul mării de la nord – The Minch – ducându-ne apoi la Tarbert, în insula Lewis, cea mai întinsă dintre Hebridele atlantice, dincolo de care începe oceanul ...

Curând după plecarea din Portree și până la capătul dinspre Minch al insulei Skye, timp de vreo oră, țărmul se ruină abrupt, mai întâi; apoi, din învălmășirea de stânci s'a ales o faleză dreaptă, de bazalt, pe brâuri lungi în straturi orizontale, cu șiruri de coloane deasupra, tăiate'n muchii, urcând sub creștetul retezat la marginea din aer, într'un pervaz îngust de iarbă ruginiu-roșcată. Sugestia unei intenții arhitectonice era de neînlăturat. Fațade oarbe de colonade cioplite'n fluiere subțiri, din depărtare, se repetau,

neîntrerupt adesea – într'o cadență perfectă de ritmuri verticale, rareori înclinate sau ușor curbe – pe tot spațiul vederii cuprinse, în tonalități de cremene. Figurile pietrei, văzute c'o neîndoielnică simetrie de proporții și numere, mă făceau să uit mărimea lor neobișnuită, uimit de-atâta măreție. Dar anonimatul priveliștii, mințit sau desmințit în clipă de aparența unor temple de la care nu-mi puteam lua ochii, mă tulbura ...

Clipa începu să țină. Mă gândeam că tot ce se dă la iveala simțurilor e năzărirea unui miez gol, care nefiind decât ce ni se pare, nici nu-i miez ci doar părere presupusă, a fiecăruia. Un joc rotund, între aparența sugestivă și anonimatul sugerat ca o prezență paradoxală a lipsei autorului; ca și miezul orb al insulei, amăgit de el însuși la ferestrele falezei de bazalt răspunse întunericului dinăuntru ...

Cât a ținut jocul, nu știu: mi s'a părut o viață. In cea următoare – poate într'o clipă – gândul mi s'a lecuit de păreri, stins în lumina amiezii drepte care împletea de la o zare la alta orizontul mării cutreierate de prora iahtului, cu o ghirlandă palid-verzuie de insule. Din barca mea, dasupra apei, le-am privit c'un dor nou în așteptare, uitat de gânduri, numai văz ...

*

A fost o nesperată odihnă, ca o răsplată pentru care mă simțeam recunoscător, ca de-atâtea ori, că sunt **în** viață, pe oriunde mă aflu în lume. După varietatea copleșitoare a Hebridelor din văzul Scoției, monotonia celor de la marginea Atlanticului permitea ochiului securitatea unui răgaz de împrietenire cu formele peisajului, goale și chiar cu firea lui, deosebită. Erau din altă lume. Dealuri de verdeață ondulând larg sub chenare străveziu subțiate în văzduhul sticlos păreau mai înalte, mai verzi, prin fumuirea împroșcată de stânci, care nu izbuteau să urce departe, pe culme. Și nici un copac, nicăieri: numai pietre și iarbă măruntă ...

Singurătatea locurilor sugera o dimensiune secretă. Măsura ei se dădea misterios la iveală în proporțiile parcă reduse ale rarilor trecători întâlniți la Tarbert, unde am ajuns pe la începutul dupamiezii. Trotuarul de case al străzii pe care mergeam spre Atlantic părea neverosimil, ca un decor văzut din culise. După câteva minute rămase numai asfaltul drumului printre maluri surpate, cu maci vineți și ierburi aspre; iar după alte câteva, la o întorsătură a istmului îngust, a izbucnit de pretutindeni oceanul.

In dimineața următoare, cu autobuzul la Stornoway, capitala insulei Lewis,

unde vom prânzi. Drumul urcă și coboară mereu printre culmi înalte verzi, pietroase pe-alocuri, cu deschideri pe văi adânci spre țărmul scobit de lacuri unde marea venea de departe, prin câte trei și patru rânduri de chei înguste. O singură dată mi-aduc aminte să fi văzut în fundul unui astfel de **loch,** un hotel și câteva bărci, la țărm; iar mai aproape de Stornoway, în marginea drumului, un mic brădet, primii copaci întâlniți pe insulă.

Orașul era prevăzut cu tot felul de magazine, având și un port împădurit de catarge, mai ales de **trawlers,** corăbii pescărești în toate culorile, unele cu pânze, câteva purtând, sculptate la proră, chipuri de sirene unse cu bronz. La marginea cheiului, într'o piață pietruită, pe tarabe de scânduri sub prelate, o mulțime de femei, în cizme și cu mănuși de cauciuc, spintecau heringi argintii: le smulgeau dintr'un gest măruntaiele, aruncate la câini și pisici, care se învoiau mârâind pe cărările dintre mese; apoi sărau peștele și-l puneau în butoaie, alături, presărând deasupra câte-un pumm de grunji de sare. Parcul l-am zărit, de departe, întunecos, iar la țesătorie n'am ales nimic fiindcă-mi plăceau și tartanele groase, și eșarfele în culori calde, și cravatele pestrițe – prea multe! Am cumpărat totuși din librărie o cărticică cu balade și cântece populare scoțiene.

La înapoiere am trecut prin Callernich – „al doilea monument din perioada de bronz, din Marea Britanie, în ordinea importanței, după Stonehenge": 48 de pietre druidice, – pe un tăpșan de iarbă împrejmuit cu sârmă ghimpată – rămase acolo din vremuri care erau vechi pe când Roma nu se născuse încă ...

Natura însăși, în Hebridele de unde veneam, e numai ea, natură; aici, pe-o insulă al cărei trecut îmi era străin, obsesia Nordului geografic se insinua ca o soartă, într'un peisaj care-i mărturisea pretutindeni asprimea. Mai mult decât la țărmul Atlanticului pustiu și prin locurile goale de lume pe unde trecusem în acea zi, i-am simțit realitatea fatidică la Stornoway – capătul pământului, Nordul – unde civilizația părea un fard amăgit.

A doua zi am făcut cea mai lungă navigație, vreo șase ore, până la Loch Boisdale, în South Uist. Găsesc în însemnările mele de atunci: „Soare cald, pe un cer senin tot timpul. Culorile apei, nesfârșit schimbătoare. In zare, munții Cuillin din insula Skye. Luna, în creștere, a trecut de jumătate. Cea mai frumoasă zi de până acum." Așa va fi fost, dar nu-mi aduc aminte **cum.**

In cea următoare ajungem la Castlebay, pe insula Barra. Deasupra portului, pe un dâmb, singură, biserica. Mă urc – îndată ce ancorăm – pe-o uliță

cotită rotund, pe care-o recunosc: aceea din filmul **Whisky Galore.** Dinaintea bisericii, o terasă de unde priveliștea cuprinde spațiul vast al golfului, cu silueta masivă a castelului medieval, în mijloc. Seara mă duc la cinematograf: un hangar transformat în sală de spectacol. Afară, la intrare, soneria țârâie strident ca pe calea Rahovei, la București, unde mergeam în copilărie să văd filme în serie: **Ravengar** și **Misterele Londrei.** Filmul din Castlebay – i-am uitat numele – era din acelea făcute parcă anume „ca să treacă timpul". Mă așteptam să fie cum spun, dar mă interesa atmosfera și lumea din sală. Erau, așa cum le bănuisem: copii neastâmpărați, în primele rânduri; apoi, fete sfioase, agresiv sulemenite și flăcăi țanțoși: bucuroși cu toții, zgomotos, de o **vacanță** rară, într'o viață răbdată cum este. Aș fi dorit să pot fraterniza cu ei, participând cu naivitatea lor dezarmantă, dar îmi era parcă rușine de mine; apoi mi s'a făcut milă de filmul nătâng urmărit cu ochi mari și guri întredeschise de o plăcere vădită în oglinda unor chipuri nerușinate de fericire...

Am plecat din Castlebay a doua zi după amiază. Ne despărțeam de insulele atlantice; începea călătoria de înapoiere, dar basmul Hebridelor nu se terminase. Dimineața a fost posomorîtă, însă norii s'au topit curând și, înainte de-a ridica ancora, cerul devenise radios de o lumină spălată în tonuri de acuarelă, pe mare.

Soarele cobora la orizont când am trecut prin văzul insulei Iona: prea departe ca să putem zări mai mult decât o palidă arătare, mânăstirea, la marginea țărmului scund. In prelungirea lui, pe-o dâră larg vizibilă, fața mării clocotea ca într'un cazan încins pe dedesubt. Alte insule începeau să răsară, până departe'n apus. Cea mai apropiată părea un bloc întunecos de piatră, retezat deasupra apei de un platou cu iarbă. Cât era de înalt și masiv nu mi-am dat seama numaidecât. Dinapoi, la zarea în flăcări, soarele roșu, turtit enorm, curgea pe mare într'un cheag de sânge. Din fereastra cabinei de comandă, căpitanul arătă cu mâna spre insulă; odată cu gestul i-am ghicit și vorba pe buze: Staffa! N'am apucat să-mi isprăvesc gândul, mirat – „Cum, asta e...?" – când iahtul începu să ocolească larg, spre răsărit, în apropierea insulei care crescuse amețitor, cu cerul deasupra. Platoul din creștet dispăru îndărătul frontonului de bazalt sub care acum coborau în apă șiruri de coloane imense. Auzeam foșnetul apei întors de ecoul din peșteri c'un vuiet adânc, adiat de răcoare. Apoi, doar țipătul mut al priveliștii, într'un spațiu desmărginit, fără timp.

Asemănarea sugerată de cele patru grote mai mari – a lui Fingal fiind

cea mai vestită – revine obsedant în relatările călătorilor pe care le-am citit. „Ele întrec cu mult, în solemnitate și măreție, cele mai frumoase catedrale", scria Keats, care le văzuse în 1818, recunoscând că „e cu neputință să le descrii". Mărturia lui scrisă nu are nevoie de nici o confirmare; tot astfel cum mărturia ochilor se poate lipsi de orice comentar, ca și a muzicii, de cuvinte. Dar simțurile noastre, bolnave de întrebări, alterează inevitabil puritatea înfățișerilor. Nostalgia cuvintelor tânjește, dincolo de înțelesuri, la odihna inexpresiei; arta însăși, a culorilor sau a sunetelor, aspiră parcă de la o vreme să-și tăgăduiască și autorului, redus la o intenție abia sugerată. Este însă posibilă o intenție „pură", fără chip și asemănare c'un autor? In natură, da – și arhitectura grotelor de la Staffa o sugerează. Dar îndemnul de identificare a autorului, presupus ca un filigran străveziu prin anonimatul intenției, izvorăște din aceeași nevoie naivă de tâlcuire, care pune barbă lui Dumnezeu și aripi de porumbel Duhului, în icoane.

Priveliștea de la Staffa mi se părea că sugerează, paradoxal, nu locul vreunei întâmplări petrecute ci subiectul însuși, neîntâmplat, răspuns mai pur, din aparența intenției originare presupuse. Domurile acelor fantastice catedrale nu erau decorul vreunei religii ci absența oricăreia, anonimatul credinței ne-închipuite, în care nimeni nu se roagă nimănui...

Londra, Noembrie - Decembrie 1959

MIHAI NICULESCU

*

* *

HENRY WADSWORTH LONGFELLOW

CIMITIRUL EVREESC DE LÂNGĂ NEWPORT

Ce stranii par aceste vechi morminte
Din cimitirul evreesc de lângă mare!
Odihnă'nchisă'n liniștea cuminte
De lângă apa'n veșnică mișcare.
Copacii albi de praf își poartă'n vânt
Perdeaua de frunziș, până departe,
În timp ce se'mplinește sub pământ
Misterioasa cale către moarte.
Și-aceste triste semne funerare
Pierdute'n iarbă, negre și mărunte,
Par Tabla Legii spartă'n cioburi clare
De furia lui Moise depe munte.
Din ce amarnic sbucium pământesc
Aceste nume stranii se desfac?
Alvâres și Rivera se'mpletesc
Cu Abraham și Iacov din alt veac.

„Laudă Ție, Doamne, pentru Moarte,
Și pentru semnu'n care lin ne treci",
Șopti un glas și zise mai departe:
„Ci fă ca viața să nu piară'n veci."
Niciun rabin în sinagoga lor
Din psalmii lui David nu mai citește.
E ușa'nchisă, glasul trecător
În pragul Decalogului se-oprește.
Viața s'a dus, dar moartea stă pe-afară,
O mână nevăzută și fierbinte,
Și ca o ploaie proaspătă de vară
Păstrează verzi tăcutele morminte.
Persecutați din care veac creștin?
Din ce bejanii oarbe vin purtați
De peste mare'n vechiu ținutirim
Acești Hagari și Ismaeli uitați?
Trăiau în străzi înguste și obscure
Într'un ghetto pierdut printre noroaie;
Au fost crescuți așa ca să îndure
Viața în spaimă, moartea'n jărăgaie.
Și-au trăit mult, cu pâine nedospită,
Cu ierbi amare și cu spaime'n vis,
Cu foamea'n ei, credință neclintită,
Cu setea Marei stinsă'n trupu'nchis.
Anátema, maránata, strigau
Din târg în târg și dintr'o stradă'ntr'alta.
Din fiecare poartă-i alungau
Și dintr'o palmă se plecau spre alta.
Mândrie și'njosire-i scris pe chipul
Purtat în mers din zare'n zare-adâncă.
Rătăcitori și palizi ca nisipul,
Acum stau în morminte ca'ntr'o stâncă.
În fundul zării se'ntrevăd abia
Figuri de patriarhi și luptători
Și tot ce'n urma lor sublim creștea
Ei proiectau pe timpul viitor.
Și astfel, cu privirile'nnapoi,

Citesc povestea lumii ca'ntr'o carte,
Din urmă spre'nceput,- cu ochii goi,
Până ce viața se preschimbă'n moarte.
Dar vai! ce-a fost odată nu mai vine iar!
Pământul geme, lacrimi grele-l torc,
Popoare noi se nasc, roiesc, dispar,
Iar cele moarte nu se mai întorc.

poem tradus la Assisi, 9 Mai 1946,

VINTILĂ HORIA

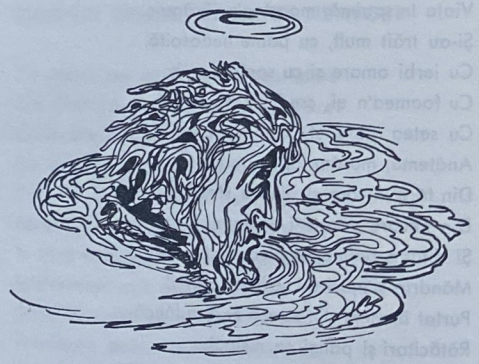

MIHAI CISMĂRESCU

NOTE – MAI ALES DESPRE EXIL . . .

Exilul nu este o rătăcire fără țel, ci o cale spre centru, adică spre isvoarele cunoașterii.

Exilul ca o șansă de depășire, de „perfecționare", de purificare sufletească și spirituală. In definitiv, cine poate vorbi cu adevărat despre „eșecul" exilului?

Exilul este atât de inerent condiției umane, încât nu cred că există „ne-exilați". Oare ce ne-am face dacă nu am fi cu toții exilați?

Singurătatea exilatului – poate calea regală spre salvare, spre izbăvire.

„Les exils sont toujours féconds". Cum aș iubi această frază, dacă nu ar fi fost scrisă de Henry de Montherlant!

Poate că numai exilații împiedică lumea să doarmă, poate că numai ei o țin treează și o feresc de prăbușire.

Totdeauna am crezut că exilatul poate înțelege cel mai bine – dacă nu singurul – celebra frază a lui Pascal: „Jesus-Christ sera en agonie jusqu'à la fin du monde; il ne faut pas dormir pendant ce temps-là".

Numai exilatul cunoaște o stare permanentă de fervoare, care în definitiv poate să fie adevărata demnitate a omului.

Rostul exilului: de a nu te gândi numai cum să-ți faci un „rost".

Pentru mine, la început a fost exilul, și cuvântul a venit „după aceea".

Sunt exilat, deci **exist.**

Exilatul este un animal metafizic, nu politic.

„Discursul" exilatului începe astfel: am venit printre voi ca să vă neliniștesc.

Exilatul, chiar atunci când tace, „țipă".

Exilați, voi „sunteți sarea pământului. Oare dacă ea se va strica, cu ce se va săra?". Fără voi, totul ar fi fad.

Exilatul nu are niciun motiv încă, să fie pesimist.

Exilatul este un „convalescent" pe cale de a fi „tămăduit".

Exil, într'o zi am să-ți cânt grandoarea, Intr'o zi . . .

Mândria de a fi exilat . .

Exilul, prin care „scandalul" a venit în lume.

Exilați – voi singuri sunteți conștiința lumii.

Dorul exilatului: el calcă pe stele.

Singur exilatul „știe" care este Adevărata Patrie, aceea la care nu ajungi niciodată.

Exilul, această insomnie prelungită . . .

Sufletul exilatului: o carte cu vise.

Exilul: – veșnica tinerețe a Universului.

Ca și Nietzsche, exilatul poate spune că în el dănțuie un Dumnezeu.

Exilul, o convergență absolută între om și uimire.

Rugăciunea din fiecare dimineață a exilatului: Tatăl nostru carele esti în Ceruri, dă-ne nouă exilul nostru cel de toate zilele, căci el ne va izbăvi.

Poate că Dumnezeu se naște **numai** în exil.

In România, în zadar partidul se scrie cu majusculă și Dumnezeu cu d mic . . .

Sub comunism, – în mod paradoxal – un singur lucru înflorește: sentimentul religios.

„J'ai quitté le Parti pour Dieu!" – titlul unei cărți pe care o voi citi.

Adevăratele mele pasiuni: Istoria și Melancolia.

Poezia este identică cu adevărul, atunci de ce Dichtung und Wahrheit?

S'a vorbit și se vorbește mereu de pericolul galben. Când se va vorbi puțin și despre pericolul . . . alb?

Rimbaud spunea: „Je est un autre." Nu este aceasta adevărata „alienare", adevărata „înstrăinare" a omului?

De la Revoluție la Revelație.

Deviza mea: toată puterea fanteziei.

... ȘI UNELE DESPRE TRADUCERI ...

Heine avea probabil dreptate când spunea că orice traducere – mai ales de poezie – este o pasăre împăiată! La ironicul și melancolicul autor al nemuritoarei Lorelei m'a dus gândul parcurgând de curând o serie de traduceri din lirica românească și când faimoasele versuri ale lui Blaga:

Eu nu strivesc corola de minuni a lumii
Și nu ucid
Cu mintea tainele ce le'ntâlnesc
In calea mea
In flori, în ochi, pe buze ori morminte ...

le-am citit astfel într'o tălmăcire germană:

Ich raube nicht den Wunderkranz des Weltalls
und morde nicht
mit dem Verstand die Rätsel mir
am Wege
in Blumen, Augen, Lippen oder Gräbern ...

Strivesc tradus cu ‚raube', a ucide cu ‚morden', distrug tot farmecul acestor versuri. **Minte** are, cred, o alta rezonanță decât ‚Verstand', și în special **taină** are desigur un sens mai profund decât **Rätsel.** Și pe urmă, ‚Weltall' este atât de puțin poetic. Misterul blagian se pierde pe de-a'ntregul ...

Tot din Blaga, versurile de la începutul poemului Gorunul:

In limpezi depărtări aud din pieptul unui turn
Cum bate ca o inimă un clopot ...

au fost transpuse în engleză sub forma de:

In clear distance I hear in a tower
a bell beating like a heart ....

„Limpezi depărtări" redat prin „clear distance" – cum putea fi transpus mai prozaic farmecul acestui vers românesc într'o limbă cu atâtea virtualități poetice dealtfel, cum este engleza?

Nu-mi place deasemeni de loc că versul eminescian:

Și dacă ramuri bat în geam

va fi citit de iubitorii de poezie, cunoscători ai limbii engleze

And if the boughs tap at the pane ...

și că:

Peste vârfuri trece luna

a dat în englezește:

Over tree-tops comes the moon's round.

Mai am un singur dor
In liniștea serii ...

în translația engleză sună astfel:

I live but with one wish
In the silence of evening
I want my life's finish
At land and sea's convening.

„At land and sea's convening" poate fi orice în afară de poezie, mai ales poezie eminescianǎ! Și cuvântul englez „wish" nu corespunde nici pe departe „dorului" românesc ...

Goga, chiar el, este aproape de nerecunoscut în limbi străine; de pildă, tălmăcitorul său englez a tradus

La noi sunt codri verzi de brad
Și câmpuri de mătase ...

în felul următor:

With us are green fir forests
And fields that are like silk ...

iar

Și jale duce Mureșul
Și duc tustrele Crișuri

ajunge la ingrata și stângacea formulare engleză de:

The Mures carries grieving
And do the Three Crishes.

Celebrul vers barbian:

Că vinovat e tot făcutul
Și sfânt, doar nunta, începutul

apare astfel în engleză:

Because the whole doing is guilty
And holy – only the wedding, the beginning!

Durerea aproape biologică a singurătății bacoviene, în părăsitele târguri de provincie moldovene – „Sunt solitarul pustiilor piețe" – nu am găsit-o exprimată adecvat în nici o tălmăcire străină. In toate limbile occidentale citite, cuvintele: plumb, violet, veșnic, ploua sau pustiu, nu reușesc să aibă încărcătura metafizică bacoviană. In nici una din aceste transpuneri nu am auzit ... materia plângând.

Mă întreb cum s'o fi tradus sau se va traduce „raiuri divulgate" sau „mirabila sămânță" într'o limbă de circulație universală?

In limba franceză – și am lăsat-o la urmă, pentru că ea nu are valențele poetice ale germanei sau englezei – în franceza cu claritatea ei de cristal, uneori apoetică, am citit transpuneri din Arghezi și Bacovia, care înțeleg că nu pot fi traduși în graiul lui Descartes. Cum poate oare

Qui a peloté ta chair brune
et a bu l'air que tu soufflais?
A qui as-tu donné pour qu'il y morde
ton corps d'impératrice?

reproduce, cât de departe, versul puternic, viguros, cu atâta sevă și savoare autohtonă din „Tinca" lui Arghezi:

Cine ți-a frământat carnea de abanos
Și ți-a băut oftatul mincinos?
Cui i-ai dat, fă, să ți-o cunoască
făptura ta împărătească?

Femeie răspândită în mine
Ca o mireasmă de pădure

din Psalmul de taină a dat în franțuzește:

O femme répandue en moi
comme fragrance en la forêt.

Să recunoască oricine că prea prozaicul „répandue" nu are valența poetică a lui „răspândită în mine". Iar din „Blesteme", stihurile

O unghie pe săptămână
Să-ți coacă la câte o mână
Și'n zilele de sărbătoare
Un deget de la picioare ...

nu au ajuns în plăsmuire franțuzească decât niște incolore și palide ver suri ca:

Que chacun de tes ongles, chaque semaine
à chaque main mûrisse son pus,
et qu'aux jours fériés
s'infecte chacun de tes doigts de pied!
Que la consomption carbonise tes joues!

Nu mai sunt curios să știu cum s'a tradus

Neprețuind granitul, o fecioară!

sau

Tare sunt singur, Doamne, și pieziș!

Limbajul arghezian „buruienos", și-l caracteriza însuși poetul, – transpus în limba lui Mallarmé, aproape o imposibilitate.

Și nici în engleză, dealtfel, nu s'a reușit mai mult cu Arghezi.

In realitate, nu cunosc izbutiri miraculoase, reușite îmbucurătoare, transpuneri subtile, interpretări îndemânatece ale liricii noaste, în limbile străine pe care le citesc. Am întâlnit numai adaptări palide, translații incolore, aclimatizări stângace, analogii aproximative. Oare Eminescu, Arghezi, Blaga, Barbu, Bacovia, Voiculescu – ca să vorbesc numai de cei mari și de versuri care înseamnă atât de mult pentru noi românii – vor rămâne pentru totdeauna claustrate în spațiul cultural românesc?

Second Game nu poate însemna Joc Secund, Castles of Longing nu pot fi La Curțile Dorului, iar Mots Ajustés este un titlu nepotrivit pentru ... Cuvinte potrivite.

„Tentația Sfântului Ieronim" nu prea a fost benefică poeziei noastre.

MIHAI CISMĂRESCU

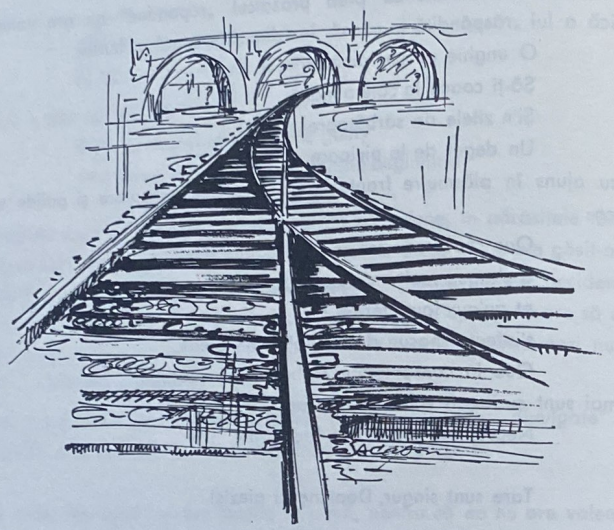

IN DRUM SPRE VEȘNICIE

Memoriei lui Florin — Martie 1979

Ca un caer alb de lână
Mânat de-o nevăzută mână
Pe aripi vinete de vânt
Ușor ca fulgul, sbura norul
Și tu erai călătorul
Ce sburai cu el în vis și 'n gând
Spre soarele, nemuritorul.

Visurile ți le-ai fluturat în vânt
Și sufletul ți l-ai sădit în soare
In nădejdea că nu moare
Când trupu-ți se va 'ntoarce în pământ.

Acum când soarele în spre Apus se 'nclină
Și se topește 'n violete pete de lumină
Aud răzbind prin nesfârșita vreme,
Parcă urcând din văgăuni adânci
Un glas ce pare să te cheme ...
E un clopot cosmic care geme
In prăvăliri de mări, de munți și stânci.

Părea o zi de sărbătoare
Când sufletul ți l-ai sădit în soare ...
Acum soarele e palid și lipsit de viață
Un astru ce pare un bulgăre de gheață.

Și-acum prin văzduhul prins de umbră
Și ferecat în largi năvoduri de tăcere
Ca un ecou ce vine dintr'o galaxie sumbră
Răzbate-un murmur de durere ...
E sufletu-ți ce pâlpăe și moare?
Sau, în veșnicia care a 'ncremenit,
Involburat în semeața lui tăcere
Stingher, și soarele-a murit?

IN VALUL ZILELOR CE CURG

lui Gina

In seara ce se leagă'n rămuriș
Privesc cu ochii mari deschiși
Cum zilele în val se scurg.
Sunt fâșii rupte pe furiș
Din ce-a fost viața mea.

Și-acum când peste ea

S'așterne giulgiul greu de nea
O umbră lin se 'nalță în amurg
Și 'n dăngănit de clopot de argint,
Prin râul zilelor ce curg
Se pierde'n vremea fără de sfârșit.

PĂRERI DE RĂU

Păreri de rău, păreri de rău
Dureri de ieri, dureri tăcute
Ce sub indiferențe prefăcute
Mocniți în jar de nostalgie și regret.

Păreri de rău, păreri de rău
Fantome triste, despletite
Mă urmăriți de mult
Mă urmăriți mereu...
Tăcute umbre lungi, lipite
De-amintirea bucuriilor sfârșite.

Păreri de rău, păreri de rău
Răni închise'n cripta sufletului meu.
De unde răsăriți ca ghioceii dimineții
Când eu mă 'ndrum spre iarna vieții?
Păreri de rău, păreri de rău
Reproșul ce 'ngânați mereu
Pe stinse-acorduri de chitară
Par plânsete înăbușite
Intr'o capelă funerară.

LEONTIN CONSTANTINESCO

MIRCEA ELIADE

TINEREȚE FĂRĂ TINEREȚE

(Urmare)

Pe Profesor n'a mai apucat să-l vadă. A murit la sfârșitul lui Octombrie. Ii fusese teamă că așa se va întâmpla din ziua, când, abia intrat în odaie, izbucnise: Lucrurile sunt mult mai grave decât ne așteptam! ... Il văzuse atunci cum își apasă mâna pe inimă și se prăbușește, gemând; apoi auzi un țipăt, uși trântite, pași repezi depărtându-se pe scară. Deabia când se apropie de el și-l întrebă: Nu te simți bine? Ai avut cumva o noapte proastă?, își reveni. Dar de atunci viziunea îl urmărea necontenit. Când Doctorul Bernard îi spuse: Am să-ți dau o veste tristă, era gata să răspundă: Știu, a murit Profesorul...

Doctorul Bernard venea să-l vadă, cel puțin odată pe lună. Rămâneau

aproape toată ziua împreună. Uneori, după ce-l ascultase răspunzând la anumite întrebări, apropia magnetofonul și îl ruga să repete. Din fericire erau întrebări în legătură cu memoria, cu modificarea comportamentului (relațiile față de oameni, de animale, de întâmplări, comparate cu felul lui anterior de a se purta), cu readaptarea personalității la o situație paradoxală (crede că s'ar mai putea îndrăgosti, ca atunci când avusese aceeași vârstă pe care a redobândit-o acum?), întrebări la care putea răspunde fără teamă. Bernard îi aducea, de fiecare dată, o sumă de bani (din fondul pus la dispoziție de Fundația Rockefeller, precizase). Și tot el îi facilitase înscrierea la Universitate, încredințându-i sarcina de a coordona materialele pentru o istorie a psihologiei medicale.

După ocuparea Franței, rămăsese multă vreme fără vești, deși, până în Decembrie 1942, continuă să primească, la fiecare trei luni, un cec, direct dela Fundația Rockefeller. La începutul lui 1943 îi parveni o scrisoare a doctorului Bernard expediată din Portugalia. Îl anunța că îi va scrie curând „o lungă scrisoare, căci sunt multe de povestit". Dar nu primi nimic. Deabia după eliberarea Franței, adresându-se unuia din asistenți, află că Profesorul Bernard murise într'un accident de avion, în Maroc, în Februarie 1943.

Se ducea în fiecare zi la bibliotecă și cerea multe cărți și colecții de reviste vechi. Le răsfoia cu atenție, lua note, redacta fișele bibliografice, dar toată munca aceasta alcătuia un camuflaj. Îndată ce citea primele rânduri, **știa** ce va urma; fără să înțeleagă procesul de anamneză (cum se obișnuise să-l numească), orice text pe care-l avea în față, dacă **dorea** să-i afle conținutul, descoperea că-l cunoaște. Câtva timp după ce începuse lucrul la Bibliotecă avusese un vis lung și dramatic, pe care și-l amintea numai fragmentar pentrucă, trezindu-se de mai multe ori, îl întrerupsese. Îl impresionase mai ales acest amănunt: în urma electrocutării, activitatea lui mentală anticipează oarecum condiția pe care o vor dobândi oamenii după câteva zeci de mii de ani. Principala caracteristică a noii umanități va fi structura vieții psiho-mentale: tot ce fusese cândva gândit sau înfăptuit de oameni, exprimat oral sau în scris, era recuperabil printr'un anumit exercițiu de concentrare. De fapt, educația va consta, atunci, în învățarea acestei metode sub controlul instructorilor.

Pe scurt, sunt un „mutant", își spuse, deșteptându-se. Anticipez existența omului post-istoric. Ca într'un roman de **science-fiction,** adăogă zâmbind amuzat. Asemenea reflecții ironice le făcea în primul rând pentru „Puterile" care-i purtau de grijă. – Într'un anumit sens, e adevărat, se auzi gândind.

Dar spre deosebire de personagiile romanelor de **science-fiction,** ți-ai păstrat libertatea de a accepta sau refuza această nouă condiție. În clipa când, pentru un motiv sau altul, ai dori să reintegrezi cealaltă condiție, ești liber s'o faci . . .

Respiră adânc. Deci, sunt **liber!,** exclamă după ce privi cu atenție în jurul lui. Sunt **liber . . .** Și totuși . . . Dar nu îndrăzni să-și continue gândul.

Încă din 1939 se hotărîse să descrie într'un caiet special ultimele lui experiențe. Începuse prin a comenta acest fapt (care, i se părea, ar putea confirma „umanitatea omului post-istoric"): cunoașterea spontană, într'un anumit sens automată, nu anulează interesul cercetării nici bucuria descoperirii. Alese un exemplu ușor de verificat: plăcerea cu care iubitorul de poezie citește un poem pe care-l cunoaște aproape pe din afară. L-ar putea recita, și totuși, uneori, preferă să-l citească. Pentrucă această nouă lectură îi dă prilejul să descopere frumuseți și înțelesuri pe care nu le bănuise până atunci. Tot așa această imensă știință pe care o primise deagata, toate limbile și literaturile pe care se trezise că le cunoaște, nu i-au stîrbit bucuria de a le învăța și cerceta.

Recitite după câțiva ani, unele fraze îl încântau: „Nu înveți bine și cu plăcere decât ceea ce cunoști deja." Sau: „Nu mă comparați cu un calculator electronic. Ca și mine, dacă a fost corect alimentat, calculatorul poate recita **Odiseea** sau **Eneida;** dar eu le recit **altfel** de fiecare dată." Sau: „Beatitudinile pe care le poate oferi orice creație culturală (precizez: creație **culturală,** nu numai artistică) sunt ilimitate."

Își amintea întotdeauna cu emoție misterioasa epifanie a celor doi trandafiri. Dar, la răstimpuri, îi plăcea să-i conteste validitatea de argument filozofic. Urmau atunci lungi dialoguri care-l încântau; își făgăduise chiar să le scrie, mai ales pentru valoarea lor (i se părea) literară. Ultima dată, însă, dialogul se încheiase destul de repede, și chiar abrupt. În fond, își repetase în acea seară din iarna 1944, asemenea fenomene parapsihologice pot fi efectul unor forțe pe care nu le cunoaștem, dar pe care le poate controla inconștientul. – E foarte adevărat, se auzise gândind. Orice acțiune este efectuată printr'o forță mai mult sau mai puțin cunoscută. Dar, după atâtea experiențe, ar trebui să-ți revizuiești principiile filozofice. Bănuiești la ce fac aluzie . . . – Cred că da, recunoscu zâmbind.

De mai multe ori în ultimii ani ai războiului descoperise că rezervele dela Bancă erau pe sfârșite. Începea să aștepte, curios și totodată nerăbdător, soluția crizei. Prima oară primi un mandat de 1000 de franci de la o per-

soană de care nu auzise niciodată. Scrisoarea de mulțumire se întoarse cu indicația: „Necunoscut la această adresă." Altădată se întâlni întâmplător, în restaurantul gării, cu o colegă. Aflând că pleacă pentru o săptămână la Monte Carlo, o rugă să intre, a treia zi, în Cazino, la ora 7 seara (dar, insistase, **exact** la ora 7) și, la prima masă din primul salon de ruletă, să pună 100 franci pe un anumit număr. O rugă să păstreze secretul, și repetă rugămintea după ce tânăra îi aduse, emoționată, 3600 de franci.

Il pasionase în deosebi ultima întâmplare. (La ea se gândise întâi auzind: Bănuiești la ce fac aluzie...) Trecea prin dreptul celor trei vitrine ale magazinului de timbre, așa cum făcea de câte ori se întorcea dela Bibliotecă. De data aceasta fără să înțeleagă de ce, se opri și începu să privească, la întâmplare. Filatelia nu-l interesase niciodată și se întreba de ce nu se poate despărți de una din vitrine, aparent cea mai puțin atrăgătoare. Când dădu cu ochii de un album vechi și modest ca înfățișare, înțelese că trebuie să-l cumpere. Costa 5 franci. Ajuns acasă, începu să-l răsfoiască, atent, curios deși nu știa ce caută. Fusese fără îndoială albumul unui începător, poate al unui licean. Chiar un nepriceput ca el își dădea seama că timbrele sunt recente și banale. Deodată se hotărî și, cu o lamă de ras, începu să taie cartoanele. Desprinse cu mare grijă câteva plicuri de celofan, pline cu timbre vechi. Era ușor de ghicit ce se întâmplase: cineva, persecutat de regim, încercase și izbutise, să scoată astfel din Germania un mare număr de timbre rare.

Reveni a doua zi și întrebă pe patronul magazinului dacă își amintește cine i-a vândut albumul. Nu știa; îl cumpărase într'un lot de albume vechi, la o licitație, cu câțiva ani în urmă. Când îi arătă timbrele desprinse din cartonaje, negustorul păli.

– Asemenea rarități nu s'au mai văzut de mult, spuse, nici în Elveția nici în altă țară.

Dacă le-ar vinde acum, adăogă, ar putea lua cel puțin 100 000 franci. Dar dacă mai așteaptă, la o licitație internațională ar putea obține chiar 200 000...

– Dat fiind că le-am cumpărat pe nimic dela dumneata, socotesc că se cuvine să împărțim pe jumătate. Dar acum am nevoie de câteva mii de franci. Restul, pe măsură ce vinzi timbrele, mi-l depui la Bancă...

Cât l-ar fi pasionat pe Leibniz asemenea întâmplări!, își spuse zâmbind. Să te simți obligat să-ți revizuiești principiile filozofice pentru că, pentru că în chip misterios...

Incepând din 1942 înțelesese că versiunea accidentului nu mai era acceptată, nici de Gestapo, nici de alte Servicii de Informații care, pentru motive diferite, se interesau de cazul lui. Foarte probabil, se făcuseră indiscreții la București, coroborate ulterior de anumite amănunte obținute, la Paris, din cercul asistenților lui Bernard. Dar dacă se aflase că trăiește la Geneva, nu se știa cum arată și nu i se cunoștea numele. Spre surpriza lui, descoperise într'o seară, ieșind dela cafenea, că este urmărit. Reuși să-și piardă urma și petrecu o săptămână într'un sat în apropiere de Lucerna. Curând după ce se întoarse, incidentul se repetă; doi bărbați fără vârstă, îmbrăcați în macferlane, îl așteptau în fața Bibliotecii. Unul din bibliotecari cobora tocmai atunci; îl rugă să-i îngăduie să-l însoțească. După câtva timp, când bibliotecarul nu se mai putea îndoi că într'adevăr erau urmăriți, s'au urcat într'un taxi. Un cumnat al bibliotecarului era funcționar la Serviciul Străinilor. Dela el a aflat mai târziu că fusese confundat cu un agent secret, și i s'a comunicat numărul de telefon la care putea chema în caz de nevoie. Il amuza faptul că deși îl căuta Gestapoul și probabil și alte Servicii, riscurile imediate se datorau confuziei cu un banal informator sau agent secret...

Incă din primul an, sfătuit de doctorul Bernard, își depunea caietele cu însemnări personale într'un safe la bancă. Apoi renunțase la caiete; scria într'un bloc, pe care-l purta tot timpul cu el. Anumite pagini, conținând mărturisiri prea intime, le depunea în safe îndată ce le scria.

Chiar în seara când se refugiase lângă Lucerna, se hotărî să completeze notele autobiografice. „Nu sunt un clairvoyant, nici ocultist, și nu fac parte din nicio societate secretă. Unul din documentele depuse în safe rezumă viața pe care am început-o în primăvara 1938. Primele experiențe au fost descrise și analizate în rapoartele profesorilor Roman Stănciulescu și Gilbert Bernard și expediate de acesta din urmă unui Laborator al Fundației Rockefeller. Dar ele nu privesc decât aspectele exterioare ale procesului de mutație declanșat în Aprilie 1938. Le menționez totuși pentrucă validează în chip cât se poate de științific informațiile pe care le conțin celelalte documente depuse în safe.

Nu mă îndoiesc că eventualul cercetător, începând să parcurgă documentele citate, își va pune aceeași întrebare pe care mi-am pus-o și eu, de multe ori, în ultimii șapte ani: de ce **eu?** de ce această mutație mi s'a întâmplat tocmai mie? Din scurta autobiografie care se găsește în mapa A se va vedea clar că, chiar înainte de a fi amenințat de amnezie totală, nu izbutisem să fac mare lucru. Am fost pasionat, din tinerețe, de multe științe și discipline,

dar în afară de o imensă lectură n'am realizat nimic. Atunci, de ce eu? Nu știu. Poate, pentrucă nu am familie. Există, desigur mulți alți intelectuali fără familie; poate că eu am fost ales pentrucă am dorit, în tinerețe, să posed o știința universală, și atunci, chiar în momentul când eram pe punctul de a-mi pierde complet memoria, mi s'a dăruit o știință universală cum nu va fi accesibilă omului decât peste multe mii de ani...

Am scris această notă pentru că, dacă, împotriva tuturor previziunilor, aș dispare acum, țin să se știe că n'am niciun merit, și nicio răspundere, în procesul de mutație pe care l-am descris cât se poate de amănunțit în caietele grupate în mapa A."

A doua zi continuă: „Pentru motivele expuse în mapa B, am fost adus și ‚camuflat' în Elveția în Octombrie 1938. Că până astăzi, 20 Ianuarie 1943, n'am fost încă identificat (și eventual capturat), ar putea părea de neînțeles. Eventualul cititor se va întreba cum de am putut trece neobservat atâția ani, deși constituiam un caz excepțional: eram un ‚mutant', dispuneam de mijloace de cunoaștere încă inaccesibile omului. Intrebarea mi-am pus-o și eu, de câteva ori, prin anii 1938–39. Dar am înțeles repede că nu riscam să mă trădez – și, deci, să fiu identificat – pentru simplul motiv că, față de ceilalți, mă comportam ca un intelectual oarecare. Cum spuneam, mi-a fost teamă, prin 1938–1939, că am să mă trădez, stând de vorbă cu profesorii și colegii mei dela Universitate: **știam** mai mult ca oricare din ei și **înțelegeam** lucruri pe care ei nici nu bănuiau că există. Dar, spre surprinderea și marea mea ușurare, am descoperit că, în prezența celorlalți **nu mă puteam arăta așa cum eram;** întocmai după cum, stând de vorbă cu un copil un adult știe că nu poate comunica – și, deci, nici nu încearcă să comunice – decât fapte și semnificații accesibile capacității mentale a copilului. Această continuă camuflare a imenselor posibilități care mi-au fost puse la dispoziție nu m'a silit să duc o ‚viață dublă'; în prezența copiilor, nici părinții, nici pedagogii, nu trăiesc o ‚viață dublă'.

Intr'un anumit fel, experiența mea are o valoare exemplară. Dacă cineva mi-ar spune că există printre noi sfinți, sau autentici magicieni, sau Boddhisatva, sau orice alt fel de persoane înzestrate cu puteri miraculoase, l-aș crede. Prin însuși modul lor de a exista, asemenea oameni nu pot fi recunoscuți de profani."

Incepând din dimineața zilei de 1 Noembrie 1947, se hotărî să nu-și mai scrie însemnările în franțuzește ci într'o limbă artificială pe care o construise

cu pasiune, aproape cu entuziasm, în ultimele luni. Il încânta mai ales extraordinara suplețe a gramaticii și posibilitățile infinite ale vocabularului (izbutise să introducă în sistemul proliferării pur etimologice un corectiv împrumutat din teoria ansamblurilor). Putea acum să descrie situații paradoxale, aparent contradictorii, imposibil de exprimat în limbile existente. Așa cum era construit, acest sistem linguistic nu putea fi descifrat decât printr'un calculator electronic perfecționat; deci, socotea, nu înainte de 1980. Această certitudine îi îngăduia să destăinuie fapte pe care nu îndrăznise până atunci să le mărturisească în scris.

Ca deobicei după o dimineață consacrată lucrului, plecă să se plimbe pe marginea lacului. La întoarcere, se opri la Café Albert. Indată ce-l zări, chelnerul comandă cafeaua și sticla cu apă minerală. Ii aduse ziarele, dar nu avu timp să le parcurgă. Un bărbat înalt, distins (parcă ar fi coborît dintr'un tablou de Whistler, își spuse), încă destul de tânăr deși stilul vetust al costumului îi adăoga cel puțin cinci, șase ani, se opri în dreptul lui și-i ceru voie să se așeze la masă.

– E curios că ne întâlnim tocmai astăzi, zi atât de importantă pentru dumneavoastră, spuse. Eu sunt Contele de Saint-Germain. Cel puțin, așa mi se spune, adăogă cu un zâmbet amar. Dar nu e curioasă această întâlnire, doar la câteva zile după descoperirea manuscriselor eseniene dela Marea Moartă? Desigur că ați aflat și dumneavoastră...

– Doar ce-au scris ziarele, spuse.

Il privi lung, și zâmbi. Apoi ridică mâna în sus: Dublă, și fără zahăr, preciză.

– Toate întâlnirile de acest fel, începu după ce chelnerul îi aduse cafeaua, toate întâlnirile între persoane incredibile, ca noi, au un aer de pastișă. Consecință a literaturii proaste, pseudo-ocultistă, adăogă. Dar trebuie să ne resemnăm: nu se poate face nimic împotriva folklorului de mediocră calitate; legendele care încântă anumiți contemporani sunt de un gust detestabil... Imi aduc aminte de o convorbire cu Matihla Ghyka, la Londra, în vara 1940. Era putin timp după căderea Franței. Acest admirabil savant, scriitor și filozof (în paranteză fie spus, eu prețuiesc mult nu numai **Le nombre d'or,** ca toată lumea, ci și romanul lui din tinerețe, **La pluie d'étoiles),** acest inegalabil Matihla Ghyka îmi spunea că al doilea război mondial, care abia începuse, este, de fapt, un război ocult între două societăți secrete, și anume între Templieri și Cavalerii Teutoni... Dacă un om de inteligența și cultura lui Matihla Ghyka putea gândi astfel, nu e de mirare

că tradițiile oculte sunt desconsiderate... Dar văd că nu spuneți nimic, adăogă zâmbind.

– Vă ascu'tam. Mă interesează...

– Dealtfel, nici nu e nevoie să vorbiți prea mult. Am să vă rog doar, la sfârșit, să-mi răspundeți la o întrebare... Nu pretind că știu cine sunteți, reluă după o pauză. Dar suntem câțiva care, din 1939, știm că existați. Faptul că ați apărut deodată, și independent de tradițiile pe care le cunoaștem, ne îndeamnă să credem, pe deoparte, că aveți o misiune specială, iar pe de altă parte, că dispuneți de mijloace de cunoaștere mult superioare celor care sunt la dispoziția noastră ... Nu e nevoie să confirmați tot ce vă spun, adăogă. Am venit să vă întâlnesc astăzi pentrucă descoperirea manuscriselor eseniene dela Marea Moartă este primul semn dintr'un sindrom bine cunoscut. Vor urma, destul de repede, și alte descoperiri, și în același sens...

– Adică? îl întrerupse zâmbind.

Il privi din nou lung, scrutător.

– Văd că mă puneți la încercare. Poate aveți dreptate...

Dar semnificația descoperirilor este clară: manuscrisele dela Qumran revelează doctrinele Esenienilor, comunitate secretă despre care nu se știa aproape nimic precis. Deasemenea, manuscrisele gnostice descoperite de curând în Egipt, și încă nestudiate, vor revela anumite doctrine esoterice, ignorate timp de aproape optsprezece secole. Curând vor urma alte asemenea descoperiri, dând la iveală alte tradiții rămase secrete până în zilele noastre. Sindromul la care făceam aluzia acesta este: revelarea în serie a doctrinelor secrete. Ceea ce înseamnă apropiera apocalipsului. Ciclul se încheie. Asta se știa mai de mult, dar după Hiroshima știm și felul în care se va încheia...

– Foarte adevărat, șopti absent.

– Intrebarea pe care voiam să v'o pun este aceasta: dispunând de cunoștințele care v'au fost transmise, știți ceva precis despre felul cum va fi organizată Arca?

– Arca? întrebă surprins. Vă gândiți la o replică a corăbiei lui Noe?

Celalt îl privi din nou, lung, curios și iritat totodată.

– Era numai o metaforă, reluă târziu. O metaforă devenită clișeu, adăogă. O găsiți în toată maculatura așa zisă ocultistă... Mă refeream la trasmiterea tradiției. Știu că esențialul nu se pierde niciodată. Dar mă gândeam la celelalte, multe, care, deși nu reprezintă esențialul, mi se par

totuși indispensabile unei existențe cu adevărat umane; bunăoară, tezauru! artistic occidental, în primul rând muzica și poezia, dar și o parte din filozofia clasică, și anumite științe...

– Cred că vă închipuiți ce vor gândi despre științe acei câțiva supraviețuitori ai cataclismului, îl întrerupse zâmbind. Probabil că omul post-istoric, cum am auzit că i se spune, omul post-istoric va fi alergic la știință cel puțin o sută, două de ani...

– E foarte probabil, continuă. Dar mă gândeam la matematică... Insfârșit, cam asta voiam să vă întreb.

Rămase mult timp pe gânduri, șovăind.

– In măsura în care am înțeles întrebarea dumneavoastră, vă pot spune doar că...

– Mulțumesc, am înțeles! exclamă neizbutind să-și ascundă bucuria.

Se înclină profund, îi strânse mâna emoționat, și se îndreptă spre ușă. Il privea cum se depărtează grăbit, parcă ar fi fost așteptat de cineva, chiar ocolo, în stradă.

– V'am făcut de mai multe ori semn, spuse patronul coborînd glasul, dar nu m'ați văzut. Era, pe vremuri, un client al nostru; îl cunoaște toată lumea: Monsieur Olivier, dar unii îi spun doctor: Doctor Olivier Brisson. A fost câtva timp institutor, dar într'o zi și-a părăsit școala și orașul fără să anunțe pe nimeni. Nu cred că e în toate mințile. Intră în vorbă cu oamenii și se prezintă Contele de Saint-Germain...

Își reaminti de această întâlnire când observă că, într'un chip ciudat, scenariul începe să se repete. Se împrietenise în acel an cu Linda Gray, o tânără californiană care, între altele, avea, pentru el, marea calitate de a nu cunoaște gelozia. Intr'o seară, pe neașteptate, când încă nu umpluse a doua ceașcă cu cafea, îi spuse.

– Am aflat că erai bun prieten cu un faimos doctor francez...

– A murit, o întrerupse. A murit într'un accident de avion, în iarna 1943...

Tânăra își aprinse țigara și, după ce înghiți primul fum, continuă, fără să-l privească.

– Unii cred că n'a fost accident. Că avionul lui a fost doborît pentrucă... Insfârșit, nu prea am înțeles bine, dar o să afli în curând chiar dela el. I-am spus să vină la 9:00, adăogă privindu-și ceasul.

– Cine vine la 9:00? o întrebă zâmbind.

– Doctorul Monroe. E director, sau altceva important, la Laboratorul de Gerontologie din New York...

Il recunoscu imediat. Il văzuse de mai multe ori la Bibliotecă, apoi, cu puține zile mai înainte, la Cafenea. Ceruse voie să se așeze la masă și, abia așezat, îl întrebase dacă l-a cunoscut pe Profesorul Bernard. – L-am cunoscut foarte bine, răspunse. Dar mi-am făgăduit să nu discut niciodată istoria și semnificația amiciției noastre...

– Iertați-mă dacă am fost nevoit să recurg la această stratagemă, începu întinzându-i mâna. Sunt doctorul Yves Monroe, și am cercetat materialele profesorului Bernard, la New York. Pe mine, ca biolog și gerontolog, mă interesează în special un lucru: să împiedec proliferarea unor noi, primejdioase, mituri: bunăoară, credința că tinerețea, și viața, pot fi prelungite **altfel** decât prin mijloacele pe care le utilizăm astăzi, mijloace pur biochimice. Știți la ce mă refer?

– Nu.

– Mă refer în primul rând la metoda propusă de dr. Rudolf, electrocutarea prin șocuri de un milion, un milion și jumătate de volți... E o aberație!

– Din fericire, nu cred că metoda a fost vreodată aplicată.

Doctorul apucă paharul cu whisky și începu să-l învârtească, absent, între degete.

– Nu, n'a fost, vorbi târziu urmărind cu privirile cuburile de ghiață. Dar s'a răspândit legenda că doctorul Bernard a cunoscut un caz oarecum analog, cazul unei întineriri provocate de electricitatea descărcată de un trăznet. Dar materialele depuse la Laboratorul Rockefeller sunt atât de aproximative și de confuze, încât nu se poate trage nicio concluzie. Dealtfel, mi s'a spus, o parte din fonograme s'au pierdut; mai precis, au fost distruse din greșeală, încercându-se transmisia lor pe plăci perfecționate... In orice caz, în măsura în care sunt utilizabile, documentele înregistrate de profesorul Bernard se referă exclusiv la fazele de recuperare și reintegrare psihomentală a pacientului lovit de trăznet...

Se întrerupse și, fără să-l fi apropiat de buze, așeză atent paharul pe măsuță.

– Mi-am permis să forțez această întâlnire, reluă, în speranța că veți putea aduce unele lămuriri într'o chestiune destul de obscură. Mi-ați mărturisit că l-ați cunoscut bine pe profesorul Bernard. De curând s'a răspândit zvonul că cele mai importante documente le avea cu el, în două valize, și că avionul în care trebuia să treacă Atlanticul a fost doborît tocmai din cauza

acestor valize; nu se știe prea bine ce conțineau, dar unul din Serviciile rivale a voit să se asigure, să evite, cum se spune, orice risc... Știți ceva precis în legătură cu conținutul acestor valize?

Ridică din umeri, încurcat.

– Cred că numai asistenții doctorului Bernard, dela Paris, v'ar putea lămuri...

Doctorul zâmbi cu oarecare efort, neîncercând să-și ascundă dezamăgirea.

– Cei care își mai amintesc, declară că nu știu nimic. Iar ceilalți, se prefac că au uitat... Am citit și articolele profesorului Roman Stănciulescu, din **La Presse Médicale,** reluă după o pauză. Din nefericire, Stănciulescu a murit în toamna 1939. Unul din colegii mei, în misiune la București, mi-a scris de curând că toate încercările lui de a afla mai mult dela asistenții profesorului Stănciulescu n'au dus la niciun rezultat...

Apucă din nou paharul cu whisky și, după ce-l învârti de mai multe ori între degete, îl apropie de buze; cu mare grijă, foarte încet, începu să soarbă.

– Prin intervenția doctorului Bernard, ați avut, vreo trei, patru ani, o bursă Rockefeller. Care era aria cercetării?

– Materiale pentru o istorie a Psihologiei medicale, răspunse. Le-am expediat, în 1945, colaboratorilor profesorului Bernard, la Paris...

– Interesant, spuse, ridicându-și brusc privirile din pahar și scrutându-l îndelung.

In noaptea aceea se întoarse acasă melancolic, oarecum preocupat. Nu era sigur că Monroe îi ghicise identitatea. Pe de altă parte, nu înțelegea cine credea el că este: un prieten personal al lui Bernard? Un pacient? Dacă, totuși, ascultase înregistrările dela Geneva, din anii 1938–39, ar fi trebuit să-i recunoască vocea... Il liniști, a doua zi, întrebarea Lindei.

– La ce-a făcut aluzie, doctorul, aseară, când m'a luat deoparte și mi-a spus: Dacă îți va spune vreodată că a trecut de șaptezeci de ani, să nu-l crezi...?

Câteva săptămâni în urmă, în dreptul unei cafenele de curând deschise, se auzi strigat în românește: Domnul Matei! Domnul Dominic Matei...! Intoarse speriat capul. Un tânăr înalt, blond, cu capul gol, se îndreptă grăbit spre el, încercând în acelaș timp să-și deschidă servieta.

– Am învățat puțin românește, spuse într'o franceză stângace, dar nu îndrăznesc să vorbesc. Știam că sunteți aici, la Geneva, și cu atâtea fotografii la dispoziție, nu era greu să vă recunosc...

Căută nervos în servietă și-i arătă câteva fotografii, din față și din profil, din unghiuri diferite. Fuseseră luate, în toamna 1938, chiar de chirurgul care reușise să-i modifice atât de radical trăsăturile figurii.

– Și, pentru orice eventualitate, adăogă zâmbind, port cu mine în servietă și albumul de familie. Să intrăm o clipă în cafeneaua asta, continuă deschizând ușa. Nici nu bănuiți ce emoții am avut când v'am zărit, adineaori. Mi-era teamă că auzindu-mă strigând: Domnul Matei!, n'o să întoarceți capul...

– Așa era să și fac, răspunse zâmbind. Dar, recunosc, eram curios...

Se așezară la o masă și, după ce comandă o limonadă caldă și o sticlă cu bere, necunoscutul începu să-l privească fascinat și neîncrezător totodată.

– Acum câteva săptămâni, la 8 Ianuarie, ați împlinit 80 de ani!, șopti. Și nu arătați mai mult de 30–32... Și arătați astfel pentrucă încercați să vă ascundeți vârsta...

– Incă nu știu cu cine am plăcerea să stau de vorbă...

– Imi cer iertare, spuse după ce sorbi din paharul cu bere. Sunt încă foarte emoționat. Cum spun jucătorii la curse, am mizat totul pe un cal – și am câștigat!... Sunt Ted Jones Junior, corespondent la **Time Magazine**... Totul a început acum vreo zece ani, când am citit interviewul dumneavoastră: „Being Struck By The Thunder." Am fost extrem de impresionat, chiar după ce-am aflat că era apocrif. Dar apoi a venit războiul, și foarte puțini și-au mai amintit de interview.

Goli paharul cu bere și-l întrebă dacă poate continua în englezește și dacă-l supără tutunul de pipă.

– Acum doi ani, când s'a descoperit celebra arhivă secretă a doctorului Rudolf, a început să se vorbească din nou de cazul dumneavoastră, evident, pe cât era cunoscut din materialele adunate de Gilbert Bernard. Dar nu se știa nimic altceva, nu se știa nici măcar dacă mai trăiți sau nu. Din nefericire, doctorul Rudolf fusese un nazist notoriu – dealtfel s'a sinucis în ultima săptămână a războiului – și atunci, tot ce e în legătură cu experiențele lui e suspect...

– Ce fel de experiențe? întrebă.

– Electrocutarea animalelor, în special a mamiferelor... Începând cu 1 200 000 volți, până la două milioane.

– Și cu ce rezultate?

Incercă să râdă, și își umplu din nou paharul cu bere.

– E o poveste lungă, începu.

I se păru, într'adevăr, lungă, obscură și inconcludentă. Primii cercetători ai arhivei Rudolf ar fi afirmat că, în anumite cazuri, victimele nu au fost ucise de șocul electric, dar experiențele începând puține luni în urmă, n'au putut fi urmărite consecințele electrocutării. In alte cazuri, s'ar fi constatat o modificare a sistemului genetic. Câțiva cercetători ar fi interpretat asemenea modificări ca prodromul unei mutații. Dar, fără să se știe precis în urma căror împrejurări, o seamă de piese din arhivă, dintre cele mai prețioase, au dispărut. In orice caz, în lipsa oricărei indicații relativ la experimentarea cu persoane umane, dosarul Rudolf nu era concludent. Pe de altă parte, imensa majoritate a savanților americani respingeau a priori ipoteza regenerării prin electricitate.

– Singurul argument erai, și ai rămas încă, dumneata!, exclamă. Era deci de așteptat ca puținele materiale salvate de profesorul Bernard să fie sistematic depreciate și, în anumite cazuri, distruse.

– Credeți că într'adevăr așa a fost? îl întrerupse.

Șovăi câteva clipe, privindu-l zâmbind.

– Am motive puternice să nu mă îndoiesc. Din fericire, am fost trimis corespondent în România...

Chiar înainte de a ajunge la București, învățase românește, atât cât îi trebuia ca să poată citi și ca să se descurce singur pe stradă și prin magazine. A avut norocul să-l cunoască, și să se împrietenească, destul de repede cu doctorul Gavrilă, în posesia căruia se găsea albumul de familie și toată documentația adunată de profesor.

– Ce articol extraordinar aș fi publicat! „Omul reîntinerit prin trăznet!" Cu fotografii, cu documente, cu declarațiile profesorului Roman Stănciulescu, ale doctorului Gavrilă și ale celorlalți, care v'au îngrijit, cu interviewul pe care vi l-aș fi luat acum, și atâtea alte fotografii făcute aici, în Geneva, în Februarei 1948!...

Se întrerupse, încercă să-și reaprindă pipa, apoi renunță, și-l privi adânc în ochi.

– Deși englezeasca dumitale e perfectă, văd că nu spui nimic.

– Așteptam urmarea...

– Nu v'ați înșelat, reluă. Urmarea e tot atât de spectaculară, și misterioasă, pe cât a fost experiența dumitale. Pentru motive de ordin etic și politic, articolul nu poate fi publicat. Tot ce-ar putea da naștere la confuzii, adică tot ce-ar părea că, într'un fel sau altul, confirmă teoria docto-

rului Rudolf, trebuie împiedecat să vadă lumina tiparului. Mai ales acum, adăogă zâmbind, când e vorba să se voteze credite masive pentru institutele de cercetări gerontologice... Nu spuneți nimic? îl întrebă brusc.

Ridică din umeri.

– Cred că totul se întâmplă așa cum trebuia să se întâmple. Imi pare rău de munca dumitale și de timpul pe care l-ai pierdut, dar consecințele articolului ar fi fost dezastruoase. Dacă oamenii, mai precis, **anumiți** oameni, ar fi **siguri** că electrocutarea poate rezolva problema regenerării si a reîntineririi, ne putem aștepta la orice... Cred că e preferabil să-i lăsăm pe biochimiști și pe gerontologi să-și continue cercetările. Intr'o zi, mai mult sau mai puțin apropiată, vor ajunge la același rezultat...

Fuma, privindu-l cum soarbe din paharul cu limonadă caldă.

– In orice caz, spuse târziu, e vorba și de dumneata. Când făceam planul articolului, nu mă gândeam la ce-ar fi devenit viața dumitale după apariție.

– Intr'un anumit sens, îl întrerupse râzând, a și început să devină. Cum se face că m'ai descoperit atât de ușor? Eu îmi închipuiam că doctorul Gavrilă, și toți ceilalți din România, mă credeau mort de mult, mort într'un accident de automobil...

– Așa cred, cei mai mulți din ei. Așa credea și doctorul Gavrilă, până în ziua când l-am informat eu, în mare secret, că sunteți în viață și că trăiți aici, la Geneva... Să nu vă închipuiți că am aflat asta dela cineva, adăogă zâmbind enigmatic. Am descoperit-o singur, când mi s'a spus că doctorul Monroe a venit la Geneva ca să discute anumite detalii cu un prieten al profesorului Bernard. Am ghicit imediat că acel prieten nu puteai fi decât dumneata. Evident, nici Monroe, nici ceilalți dela Laboratorul de gerontologie nu cred, **nu pot crede** un asemenea lucru...

– Imi dai o veste bună...

– Adevărul tot se va afla, continuă Jones, neîncercând să-și ascundă satisfacția. Povestea e prea frumoasă ca să fie îngropată sub tăcere. Am să scriu un roman, adăogă începând să-și curăță pipa. L-am și început, dealtfel. Pentru dumneata nu va prezenta niciun risc. Acțiunea se petrece în Mexic, înainte și în timpul războiului, și majoritatea personagiilor sunt mexicane. Bine înțeles, am să vă trimit romanul dacă, la apariție, veți fi în aceiași termeni de prietenie cu Linda. L-am cunoscut bine pe fratele ei, pilotul, cel care a murit la Okinawa...

Se întrerupse brusc, ca și cum și-ar fi amintit ceva important, și deschise servieta.

– Să nu uit albumul de familie, spuse. I-am făgăduit doctorului Gavrilă că, dacă reușesc să vă întâlnesc, am să vi-l predau... Sunt documente prețioase: amintiri din, cum să spun? amintiri din prima dumneavoastră tinerețe...

Ajuns acasă, împachetă albumul într'o coală de hârtie albastră, îl introduse într'un plic și îl sigilă. In colțul de sus, pe stânga, scrise: „Primit în ziua de 20 Februarie 1948, dela Ted Jones Junior, corespondentul lui **Time Magazine** la București. Mi l-a adus din partea doctorului Gavrilă."

Lucrurile se simplifică și se complică în același timp, își spuse deschizând blocul. Incepu să scrie, în franțuzește, povestind întâlnirea și rezumând conversația cu Jones. Apoi adăogă: „Confirmă informațiile doctorului Monroe: distrugerea sistematică a documentelor din anii 1938–39. Singurele indicații în legătură cu procesul de refacere fiziologică și de anamneză. Singurele probe științifice ale regenerării și întineririi printr'o masivă descărcare electrică. Asta înseamnă că **origina** fenomenului de mutație nu mai interesează. **De ce?"**

Se întrerupse și rămase câteva clipe pe gânduri. „Evident, din schița autobiografică și din alte însemnări grupate în mapele A, B și C, eventualul cititor va putea afla esențialul. Dar, fără materialele colecționate și adnotate de profesorii Stănciulescu și Bernard, mărturisirile mele și-au pierdut valoarea documentară. Mai mult, aproape totalitatea însemnărilor mele se referă la consecințele anamnezei, într'un cuvânt la experiențele unui mutant care anticipează existența omului post-istoric. Documentele Stănciulescu–Bernard **nu** conțineau informații în legătură cu aceste experiențe, dar, într'o anumită măsură, le asigurau credibilitatea. Nu pot trage decât o singură concluzie: mărturisirile mele nu se adresează unui eventual cititor dintr'un viitor apropiat, să spunem din anul 2000. Dar atunci, cui?

Un răspuns provizoriu ar putea fi acesta: In urma războaielor nucleare care vor avaea loc, multe civilizații, începând cu cea occidentală, vor fi distruse. Fără îndoială, catastrofele vor dezlănțui un val de pesimism necunoscut până atunci în istoria omenirii, o descurajare generală. Chiar dacă nu toți supraviețuitorii vor ceda ispitei de a se sinucide, foarte puțini vor mai avea destulă vitalitate ca să poată spera în om și în posibilitatea unei umanități superioare speciei **homo sapiens**. Descoperite și descifrate **atunci,** mărturisirile acestea ar putea contrabalansa deznădejdea și voința universală de extincție. Prin simplul fapt că exemplifică posibilitățile mentale

ale unei umanități care va lua naștere într'un viitor îndepărtat, asemenea documente demonstrează, pentrucă o anticipează, realitatea omului post-istoric.

Această ipoteză presupune conservarea întregului material depus astăzi în safe. Nu-mi dau seama cum va fi asigurată această salvgardare. Dar, pe de altă parte, nu mă pot îndoi că așa se va întâmpla. Altminteri experiența mea n'ar avea sens."

Introduse paginile scrise într'un plic, îl sigilă și plecă spre bancă. Incuind ușa, auzi telefonul sunând, și continuă să-l audă coborînd scările.

IV

Vara 1955 a fost neobișnuit de ploioasă și, în Ticino, furtunile se dezlănțuiau în fiecare zi. Totuși, nu-și amintea să fi văzut un cer atât de negru ca în după-amiaza de 10 August. Când primele fulgere s'au încrucișat deasupra orașului, uzina electrică a întrerupt curentul. Aproape jumătate de ceas trăznetele au urmat unul după altul, ca și cum ar fi fost o singură, nesfârșită explozie. Dela fereastră, urmărea mai ales fulgerele care cădeau, către apus, pe colinele stâncoase care se revărsau abrupte dinspre munte. Ploaia torențială s'a potolit pe nesimțite și, pe la trei, cerul a început să-și piardă culoarea de păcură. Curând s'au aprins felinarele electrice și, dela fereastră, putea vedea acum strada până la Catedrală. A așteptat să înceteze ploaia, apoi s'a coborît și s'a îndreptat spre postul de poliție.

— Puțin timp înainte de amiazi, începu pe un ton neutru, pur informativ, două doamne au plecat, hotărîte să urce spre Trento. M'au întrebat dacă cunosc un drum care să evite serpentina. Le-am arătat direcția, dar le-am sfătuit să amâne excursia, pentrucă riscă să le apuce furtuna înainte de a ajunge la adăpostul dela Helival. Mi-au răspuns că sunt obișnuite cu furtunile de munte și că, în orice caz, nu pot renunța. In câteva zile se încheie vacanța și trebuie să se întoarcă.

Polițaiul îl ascultase corect dar fără prea mare interes.

— Nu le cunosc, continuă. Am auzit însă pe doamna în vârstă adresându-se tinerei; o cheamă Veronica. Cred că ghicesc ce s'a întâmplat. Când s'a dezlănțuit furtuna, se aflau, foarte probabil, pe șoseaua de sub peretele muntelui, la Vallino, acolo unde au căzut cele mai multe trăznete. Eram la fereastră, și le-am văzut, adăogă, dându-și seama că cellalt îl privește

curios, aproape neîncrezător. Imi închipui că s'au prăvălit multe stânci. Mi-e teamă că au fost lovite, sau îngropate sub pietre...

Știa că nu-i va fi ușor să-l convingă.

— Aș pleca singur, într'un taxi, să le caut, reluă târziu. Dar dacă s'a întâmplat așa cum bănuiesc, nu vom putea, numai noi doi, șoferul și cu mine, să le scoatem de sub pietre. Am avea nevoie de târnăcoape și lopeți.

Totuși, până la urmă, s'a resemnat să accepte această soluție. In caz de nevoie, va telefona dela primul post de ajutor și poliția va trimite ambulanțe și tot ce va trebui. Când se apropie de Vallino, cerul se limpezise, dar pe alocuri pietrele se revărsaseră în șosea și șoferul încetini viteza.

— Nu cred că au avut timp să ajungă la adăpost. Probabil că odată ce s'a dezlănțuit furtuna s'au refugiat într'una din spărturile peretelui.

— Unele sunt largi ca o gură de peșteră, spuse șoferul.

Au zărit-o amândoi în aceeași clipă. Probabil că murise de spaimă, când trăznetul căzuse la câțiva pași de ea. Era o femeie în vârstă, cu părul cărunt, tuns scurt. Nu părea ucisă de revărsarea pietrelor, deși un bolovan ajunsese chiar lângă ea și-i prinsese un colț din fustă. I se păru că aude un geamăt, și începu să cerceteze atent peretele și stâncile din jurul lui.

— Veronica! strigă de mai multe ori, înaintând încet dealungul peretelui.

Auziră amândoi geamătul, apoi câteva țipete scurte, urmate de cuvinte necunoscute, pronunțate repede, ca într'o incantație. Numai după ce ajunse lângă stâncă înțelese. Căzând, stânca se oprise chiar în dreptul scorburii unde se adăpostise Veronica, astupând-o aproape în întregime. Dacă n'ar fi auzit-o gemând și țipând, n'ar fi bănuit că fusese îngropată acolo. Doar sus, la o înălțime de peste doi metri, se putea distinge crăpătura scorburii. Cățărându-se cu greutate, o văzu și-i strigă numele, făcându-i semn cu mâna. Fata îl privea speriată și fericită în același timp, apoi încercă să se ridice în picioare. Nu era rănită, dar locul era prea strâmt și nu se putea ridica decât îndoindu-și spatele.

— Va veni curând poliția, îi spusese în franțuzește.

Apoi, pentrucă fata îl privea ca și cum nu l-ar fi înțeles, repetă propoziția în germană și italiană. Veronica își trecu de mai multe ori mâna pe obraz, și începu să-i vorbească. La început, își dădu seama că vorbește într'un dialect din India centrală, apoi distinse fraze întregi rostite în sanskrită. Plecându-se mult spre ea, îi șopti: **Shanti! Shanti!** apoi recită câteva formule canonice de benedicțiune. Fata îi zâmbi, fericită, și înălță palma spre el, parcă ar fi vrut să-i arate ceva.

Rămase acolo, lipit de stâncă, ascultând-o încercând la răstimpuri s'o liniștească și s'o încurajeze prin câteva expresii familiare în sanskrită, până ce sosi ambulanța și camioneta cu polițiști. Au reușit să miște stânca săpând o pantă sub muchea dinspre șosea. După un ceas, fata izbuti să iasă cu ajutorul unei scări de frânghie. Dând cu ochii de polițiști și văzând camioneta, începu să strige, speriată, și-i apucă mâna, trăgându-se foarte aproape de el.

– A avut un șoc, explică încurcat, și sufere, probabil, de amnezie.

– Dar ce limbă vorbește? întrebă cineva din grup.

– Bănuiesc, un dialect indian, răspunse prudent.

Din hârtiile de identitate s'a aflat că se numea Veronica Bühler, avea 25 de ani, era institutoare și locuia în Liestal, în cantonul Bâle-Campagne. Tovarășa ei, Gertrud Frank, era germană, stabilită de câțiva ani la Freiburg, funcționară în administrația unei case de editură. Rezultatul autopsiei confirmase primele presupuneri: moartea fusese provocată de o sincopă cardiacă.

Cum era singurul care se putea înțelege cu Veronica, singurul în prezența căruia era liniștită, petrecea mult timp la Clinică. Aducea un magnetofon, pe care avea grijă să-l camufleze. Inregistra câteva ore pe zi, mai ales atunci când vorbea despre ea. Afirma că se numește Rupini, fiica lui Nagabhata din casta kshatria, descendent dintr'una din primele familii din Magadha convertite la budism. Inainte de a împlini 12 ani, hotărîse, cu consimțământul părinților, să-și consacre viața studiului Abhidharmei și fusese acceptată într'o comunitate de **Ihikuni.** Invățase gramatica sanskrită, logica și metafizica mahayana. Faptul că memorizase peste 50 000 de **sutra** îi creease un prestigiu de care aflaseră nu numai instructorii și studenții faimoasei universități din Nalanda, dar și mulți maeștri, asceți și contemplativi. Când împlinise 40 de ani devenise discipola faimosului filozof Chandrakirti. Petrecea mai multe luni pe an într'o peșteră, meditând și transcriind operele maestrului ei. Acolo se afla când, dezlănțuindu-se o furtună, auzi trăznetul căzând deasupra, în munte, apoi mai multe stânci se desprinseră și, revărsându-se ca un râu de pietre, astupară gura peșterii. Incercase zadarnic să iasă. Apoi se trezi și-l văzu, sus, pe stâncă, făcându-i semn cu mâna și vorbindu-i într'o limbă necunoscută.

Nu era sigur că o înțelesese întotdeauna, și chiar ceea ce știa că înțelesese păstră în bună parte pentru el. Doctorilor le spusese că tânăra crede

că trăiește în India centrală, acum douăsprezece secole, și afirmă că este o sihastră budistă. Datorită sedativelor dormea o bună parte din timp. Veniseră s'o examineze mai mulți medici și psihologi din Zürich, Basel și Geneva. Cum se așteptă, ziarele publicau în fiecare zi articole, și numărul corespondenților străini care dădeau târcoale Clinicii și luau interviewuri doctorilor creștea neîncetat.

Din fericire, soluția la care se gândise dela început era pe cale să fie acceptată. Incă de a doua zi, după ce ascultase banda de magnetofon cu mărturiile ei autobiografice, trimise o lungă telegramă Institutului Oriental din Roma. Apoi, a treia zi, la ora precizată în telegramă, transmisese prin telefon anumite mărturisiri autobiografice. Informase în acelaș timp pe unul din colaboratorii cei mai apropiați ai lui C. G. Jung. Două zile în urmă au venit dela Roma profesorul Tucci însoțit de un asistent al Institutului. Pentru întâia oară Rupini a putut discuta îndelung, în sanskrită, despre filozofia Madhyamika și mai ales despre maestrul ei, Chandrakirti. Toate convorbirile erau înregistrate, și asistentul traducea unele pasagii în englezește, pentru informația doctorilor și a gazetarilor. Discuția devenea delicată de câte ori Rupini întreba ce i s'a întâmplat exact, unde se află, de ce nimeni nu o înțelege, deși încercase, în afară de sanskrită, câteva dialecte indiene.

– Ce-i spuneți? îl întrebase într'o seară pe profesor.

– Evident, încep totdeauna prin a-i aminti de maya, marea vrăjitoare, iluzia cosmică. Nu e propriu zis un vis, îi spun, dar participă la natura iluzorie a visului pentrucă e vorba de viitor, deci de timp; or, Timpul e prin excelență ireal... Nu cred că am convins-o. Dar, din fericire, este pasionată de logică și dialectică, și mai ales asta discutăm...

Indată ce a sugerat o călătorie în India, mai precis în provincia Uttar Pradesh, unde s'ar fi găsit peștera în care meditase Rupini, profesorul Tucci a fost de acord ca Institutul Oriental să patroneze această expediție. Datorită intervenției lui Jung, cheltuielele erau acoperite de o Fundație americană. Când s'a aflat de acest proiect, mai multe ziare s'au oferit să acopere toate spezele expediției cu condiția de a avea exclusivitatea reportajului. Era aproape imposibil să se evite publicitatea, mai ales că trebuia obținut consimțământul Direcției Clinicii, al guvernului indian și al familiei Veronicăi Bühler. Dar cercetările făcute la Liestal nu dăduseră niciun rezultat. Veronica se instalase în oraș doar de câtiva ani. Prietenii și colegii nu știau nimic despre familia ei. S'a aflat, totuși, că se născuse în Egipt, că părinții au divorțat când ea avea cinci ani; tatăl, rămas în Egipt, se recăsătorise și nu

mai dăduse semn de viață, iar mama, cu care Veronica nu se înțelesese niciodată prea bine, se stabilise în Statele Unite, dar nu i se cunoștea adresa.

In cele din urmă, Direcția Clinicii a permis călătoria în India, cu condiția ca pacienta să fie însoțită de unul din doctorii care se ocupaseră de ea și de o infirmieră. Era, firește, înțeles că va fi adormită înainte de a părăsi Clinica și își va continua somnul până în apropiere de Gorakhpur.

Dela Bombay, un avion militar i-a transportat la Gorakhpur. Acolo îi așteptau șase mașini încărcate cu ziariști, tehnicieni și o camionetă a televiziunii indiene. Au urcat spre frontiera Nepalului până în regiunea unde, după indicațiile date de Rupini, s'ar fi aflat peștera în care obișnuia să mediteze. Din fericire, în afară de el, un pandit din Uttar Pradesh, cunoscător al filozofiei Madyamika, se afla la căpătâiul ei când s'a deșteptat. La insistența doctorului, toți ceilalți se camuflaseră printre arbori la vreo zece metri în urmă. Ca și cum l-ar fi recunoscut, se adresă amenințător panditului; îi puse câteva întrebări, dar nu așteptă răspunsul. Porni repede pe una din poteci, privind drept înainte, repetând benedicțiunile ei favorite, pe care le rostise de atâtea ori în Clinică. După vreo douăzeci de minute de urcuș, începu să alerge, gâfâind. Arăta cu brațul întins muchea unei stânci rezemată leneș de perete muntelui.

– Asta e!, strigă.

Apoi, lipindu-și amândouă brațele de piatră, începu să se cațere cu o nebănuită agilitate. Când ajunse sus, smulse cu putere un arbust pipernicit, curăță locul de mușchi și crengi uscate, descoperi o spărtură și, tremurând, își apropie obrazul de piatră și privi înlăuntru. Rămase apoi nemișcată.

– A leșinat!, exclamă de jos cineva, câteva clipe înainte ca el s'o ajungă.

– Așa e, a leșinat!, spuse ridicându-i încet capul.

Cu greutate, au coborît, lăsând loc echipei de tehnicieni. Au dus-o pe o brancardă până la automobil. Era încă leșinată, și mașina se depărtase cu vreo zece kilometri când s'a auzit explodând prima încărcătură cu dinamită. In mai puțin de o jumătate de ceas au reușit să coboare pe o scară de frânghie. La lumina lanternei electrice au văzut scheletul; era încârcit, ca și cum moartea ar fi surprins-o într'o poziție de meditație yogică. Alături, pe pietriș, o oală de lut, două talere de lemn și câteva manuscrise; deabia când le-au atins cu mâna și-au dat seama că se făcuseră de mult pulbere.

Infirmiera îl opri în fața ușii.

– S'a deșteptat, spuse. Dar nu deschide ochii. Îi e teamă...

Se apropie de ea și îi puse mâna pe frunte.

– Veronica!, șopti.

Deschise brusc ochii și, recunoscându-l, fața i se lumină, așa cum nu i-o văzuse niciodată până atunci. Apucându-i mâna, încercă să se ridice.

– Dumneata ești? exclamă. Pe dumneata te cunosc; te-am întrebat azi dimineață de drum... Dar une e Gertrude? Unde e? repetă privindu-l adânc în ochi.

Știuse dela început, ca toți ceilalți din grup, de altfel, că va fi imposibil de evitat publicitatea. Televiziune indiană înregistrase scenele cele mai dramatice, și zecile de milioane de spectatori, care o ascultaseră vorbind în sanskrită și un dialect himalayan, au văzut-o la sfârșitul reportajului declarând, într'o englezească timidă, că se numește Veronica Bühler și cunoaște bine numai germana și franceza; declarând deasemenea că n'a încercat niciodată să învețe vreo limbă orientală, și, în afară de câteva cărți de popularizare, nu citise nimic despre India și cultura indiană. Cum era de așteptat, tocmai faptul acesta pasionase publicul indian și, douăzeci și patru de ceasuri în urmă, întreaga opinie mondială. Pentru imensa majoritate a intelectualilor indieni nu se putea găsi o mai clară demonstrație a doctrinei transmigrării sufletului: într'o existență anterioară, Veronica Bühler fusese Rupini.

– Dar eu nu cred în metempsihoză, șoptise speriată, într'o seară, apucându-l de mână. N'am fost eu! Poate am fost posedată de un alt spirit, adăogă căutându-i privirile.

Și pentrucă nu știa ce să-i răspundă, și șovăia, mângâindu-i mâna, Veronica își plecă obosită capul.

– Mi-e teamă că am să înebunesc, spuse.

Erau găzduiți într'unul din cele mai luxoase hoteluri din Delhi, oaspeții guvernului indian. Ca să se evite fotografii, gazetarii și îndrăzneala curioșilor, grupul întreg lua mesele într'o sufragerie rezervată exclusiv lor, și bine păzită. In fiecare zi vizitau muzee sau instituții și întâlneau mari personalități. Erau transportați în mai multe limuzine, încadrate de motocicliști. Altminteri, nu îndrăzneau să-și părăsească etajul. Nu îndrăzneau nici măcar să se plimbe pe coridoare. Impreună cu doctorul și infirmiera, încercaseră odată, târziu după miezul nopții, să coboare, sperând să se îmbarce într'un taxi și, depărtându-se de hotel, să se plimbe pe străzi. Dar o ceată întreagă îi aștepta la ieșire. Au fost siliți să se întoarcă, fugind, sub protecția polițiștilor.

– Mi-e teamă că am să înebunesc, repetă din nou când ieși din ascensor.

A doua zi reuși să stea de vorbă cu un gazetar american care încercase zadarnic să-i însoțească la Gorakhpur. Îi făgădui, în exclusivitate, un lung interview și alte materiale inedite, dacă vor fi transportați, incognito, într'o insulă din Mediterana, unde să poată rămâne anscunși, numai ei doi, câteva luni.

– Până ce va trece ciclonul televiziunilor și al rotativelor, adăogă. In mai puțin de un an, lucrurile se vor uita, și ne vom putea reîntoarce fiecare la treburile noastre...

Două săptămâni în urmă erau instalați într'o vilă clădită după războiu, pe o colină, la câțiva kilometri de La Vallette. Dar pregătirea și înregistrarea interviewului se prelungea mai mult decât se așteptase. Veronica începuse să dea semne de nerăbdare.

– Vorbim atâta, și despre atâtea lucruri, iar eu nu înțeleg esențialul: transmigrarea sufletului...

– Am să-ți explic când o să rămânem singuri.

Il privi cu o neașteptată căldură.

– O să rămânem vreodată singuri?, șopti.

La Delhi îi spusese într'o seară.

– Când am deschis ochii și te-am văzut, și mi-ai spus de Gertrud, mi-am dat seama că mă gândesc la două lucruri deodată. Imi spuneam că, deși, foarte probabil, îmi trăiesc amândoi părinții, fără Gertrud am rămas orfană... Și tot atunci, în aceeași clipă, gândeam: dacă aș avea cinci, șase ani mai mult, și m'ai cere în căsătorie, aș accepta...

– Am 87 de ani, spuse în glumă, zâmbind.

Atunci o văzuse râzând pentru prima oară.

– Mai mult decât aș avea dacă aș adăoga și anii pe care-i împlinise Rupini. Dar, ți-am spus, eu nu cred. Nu pot să cred...

– Intr'un anumit sens ai dreptate. Dar, repet, numai într'un **anumit sens.** O să discutăm problema asta mai târziu...

Evitase să o discute în interview; se mulțumise să citeze concepțiile clasice indiene, dela Upanishade la Gautama Buddha, referindu-se deasemenea la câteva interpretări contemporane, mai ales la comentariile lui Tucci. Reușise să-și păstreze anonimatul; era un tânăr orientalist, care se împrietenise de curând cu Veronica. Reușise mai ales să-și păstreze aceeași figură pe care

începuse s'o construiască în August, cu părul adunat pe frunte, cu o mustață blondă, groasă, acoperindu-i buza de sus.

In seara când rămâseseră singuri pe terasă, Veronica își apropie chaise-longul de al lui.

– Acum, lămurește-mă... Dar, înainte de toate, explică-mi **cum ai știut...**

– Am să încep de foarte departe, spuse.

Deabia într'o seară, la începutul lui Octombrie, înțelese. Ședeau unul lângă altul pe canapeaua din hall, urmărind peste balustrada terasei luminile portului. I se păru că Veronica îl privește curios.

– Vrei să-mi spui ceva și nu îndrăznești. Ce e?

– Mă gândeam: văzându-ne tot timpul împreună, și locuind în aceeași casă, oamenii ar putea crede că ne iubim...

Ii căută mâna și i-o strânse încet cu mâinile lui.

– Dar așa este, Veronica. Ne iubim, dormim în aceeași cameră, în același pat...

– E adevărat? îl întrebă în șoaptă.

Apoi suspină, își plecă fruntea pe umărul lui și închise ochii. Câteva clipe în urmă se ridică brusc și, privindu-l ca și cum nu l-ar fi recunoscut, începu să vorbească într'o limbă stranie, cum nu mai auzise până atunci. Așa dar, **asta era!** își spuse. De aceea a trebuit s'o întâlnesc. Deaceea s'au întâmplat toate câte s'au întâmplat... Incet, fără grabă, ca să n'o sperie, se îndreptă spre birou și aduse magnetofonul. Continua să vorbească, din ce în ce mai repede, privindu-și mâinile; apoi își apropie ceasul-brățară de urechi și începu să asculte, surprinsă și fericită în același timp. Fața i se lumină, ca și cum ar fi fost gata să râdă. Dar, pe neașteptate, tresări speriată, scânci de mai multe ori și începu să-și frece ochii. Se îndrepta somnoroasă, ametițită, spre canapea, și când o văzu că se clatină, o prinse în brațe. O purtă în odaia alăturată, și o întinse în pat, acoperind-o cu un șal.

Se trezi după miezul nopții.

– M'am speriat! șopti. Am visat urît.

– Ce-ai visat?

– Nu vreau să mai mi-aduc aminte! Mi-e teamă să nu mă sperii din nou. Eram undeva, lângă un fluviu mare, și cineva, necunoscut, cu un cap ca o mască de câine, s'a îndreptat spre mine... Avea în mână... Nu vreau să-mi amintesc, repetă întinzând brațele ca să-l cuprindă.

Din acea noapte, n'o mai lăsa singură; îi era teamă să nu se repete, prin

surprindere, criza para-mediumnică. Din fericire, grădinarul și cele două tinere malteze care se îngrijeau de casă, dispăreau îndată după cină.

– Mai povestește-mi, îl îndemna, în fiecare seară, îndată ce rămâneau singuri. Explică-mi!... Uneori îmi pare rău că nu-mi amintesc nimic din toate câte știa Rupini...

Intr'o dimineață, întorcându-se din grădină, îl întrebă pe neașteptate

– Nu ți s'a părut curios că ne așteptau acolo, lângă gard? Parcă ne-ar fi spionat...

– N'am observat nimic, răspunse. Unde erau?

Șovăi câteva clipe, evitându-i privirile.

– Erau acolo, lângă poartă, parcă ne-ar fi spionat. Doi bărbați, îmbrăcați curios. Dar poate mă înșel, adăogă, ducându-și mâna la frunte. Poate nu erau la poarta noastră...

Ii luă brațul și-o trase încet după el.

– Mi-e teamă că ai rămas prea mult cu capul în soare, îi spuse ajutând-o să se întindă pe canapea.

A trecut o săptămână, își spuse; deci, acesta e ritmul: hebdomadar. Ceea ce înseamnă că totul ar putea dura o lună. Dar ce se va întâmpla apoi cu noi?...

Când fu sigur că doarme profund, trecu în vârful picioarelor în birou și se întoarse cu magnetofonul. Câtva timp nu se auzeau decât mierlele și respirația ei ușor agitată. Apoi figura întreagă îi fu luminată de un mare zâmbet. Rosti, foarte încet, câteva cuvinte, urmate de o tăcere concentrată, anxioasă, parcă ar fi așteptat un răspuns care întârzia sau pe care nu mai reușea să-l audă. Incepu apoi să vorbească, lin, ca și cum ar fi vorbit singură, repetând anumite cuvinte de mai multe ori, cu intonații diferite, dar pătrunse toate de o mare tristețe. Când văzu cele dintâi lacrimi prelingându-se timide pe obraz, închise magnetofonul și îl împinse sub canapea. Apoi, cu mare grijă, îi mângâie mâna și începu să-i șteargă lacrimile. Târziu, o purtă în brațe în dormitor. Rămase lângă ea până ce se deșteptă. Dând cu ochii de el, îi apucă mâna și i-o strânse emoționată.

– Am visat, spuse. Era un vis foarte frumos, dar foarte trist. Era așa, cu doi tineri ca noi, care se iubeau, și totuși n'au putut rămâne împreună. Nu înțeleg de ce, dar n'au avut voie să rămână împreună...

Nu se înșelase: ritmul era într'adevăr hebdomadar, deși extazele para-mediumnice (cum se hotărîse să le numească) aveau loc la ore diferite. Materiale pentru istoria documentară a limbajului, își spuse clasând cele

patru casete. După egipteană și ugaritică, a urmat o mostră de, probabil, protoelamită și una de sumeriană. Coborîm tot mai adânc în trecut... Documente pentru Arcă, adăogă zâmbind. Ce n'ar da lingviștii dacă le-ar putea studia **acum.** Dar până unde vom ajunge? Până la protolimbajele nearticulate?... Și apoi?...

La jumătatea lui Decembrie avu cea mai stranie experiență. Din fericire, era puțin înainte de miezul nopții, încă nu adormiseră. Veronica izbucni într'o serie de țipete guturale, pre-umane, care-l exasperă și-l umili totodată; i se părea că o asemenea regresiune în animalitate nu ar fi trebuit încercată decât cu voluntari, nu cu un subiect inconștient. Dar, după câteva clipe, au urmat grupuri de foneme clare, vocalice, de o infinită varietate, întrerupte la răstimpuri de scurte explozii labiale, așa cum nu-și închipuise că mai pot fi reproduse de un european. După o jumătate de ceas, Veronica adormi, suspinând. Mai departe nu cred că au să meargă, își spuse închizând magnetofonul. Apoi așteptă. Voia să fie treaz, lângă ea, când se va deștepta. Se culcă târziu, către dimineață.

Când s'a deșteptat, puțin timp înainte de opt, Veronica dormea încă și nu s'a îndurat s'o trezească. A dormit până aproape de unsprezece. Aflând că este atât de târziu, a sărit speriată din pat.

– Ce s'a întâmplat cu mine? întrebă.

– Nimic. Erai, probabil, foarte obosită. Și poate ai visat urît...

– Nu. N'am visat nimic. In orice caz, nu-mi amintesc nimic.

Au hotărât să petreacă ajunul de Crăciun și noaptea de revelion într'un celebru restaurant din La Vallette. Veronica rezervase masa sub numele de: Monsieur et Madame Gerald Verneuil. Ea găsise numele, și tot ea alese costumele pentru revelion.

– Nu cred că riscăm să fim recunoscuți îi spuse. Chiar dacă, astă toamnă, fotografiile noastre vor fi apărut pe prima pagină a tuturor magazinelor ilustrate.

– Poți fi sigură că au apărut, o întrerupse, și poate mai apar încă...

Incepu să râdă, oarecum intimidată și totuși fericită.

– Mi-ar place să le văd și eu. Fotografiile din magazinele ilustrate, vreau să spun. Mi-ar place să am câteva, ca amintire. Dar poate că e prea riscant să le căutăm, adăogă.

– Am să le caut eu...

Dar deși cercetă multe chioșcuri și librării, nu găsi decât un singur magazin ilustrat, italian, cu trei fotografii ale Veronicăi, toate din India.

— Parcă eram mai tânără și mai frumoasă atunci, acum trei luni, spuse.

Puține săptămâni în urmă își dădu seama că Veronica avea dreptate. De câtva timp, nu mai arăta atât de tânără. Documentele pentru Arcă sunt de vină, își spuse. Extazele para-mediumnice au epuizat-o.

— Mă simt mereu obosită, îi mărturisise într'o dimineață, și nu înțeleg de ce. Nu fac absolut nimic și totuși mă simt obosită.

La începutul lui Februarie a reușit s'o convingă să consulte un doctor din La Vallette. Au așteptat, apoi, neliniștiți, rezultatele numeroaselor analize.

— Doamna nu suferă de nimic, de absolut nimic, l-a asigurat doctorul când au rămas singuri. Am să-i prescriu totuși o serie de injecții, cu fortifiante... Poate să fie și nervozitatea care precede, la anumite femei, criza climacterică.

— Ce vârstă socotiți că are?

Doctorul roși, și își frecă încurcat mâinile. Apoi ridică din umeri.

— In jur de patruzeci, spuse târziu, evitându-i privirile.

— Și totuși, vă asigur că nu v'a mințit când v'a spus că n'a împlinit încă douăzeci și șase de ani.

Efectul injecțiilor se lăsa așteptat. In fiecare zi se simțea tot mai obosită; adesea, după ce se privise în oglindă, o surprindea plângând. Odată, în timp ce se îndrepta spre parc, auzi pași repezi în urma lui, și întoarse capul.

— **Professore,** îi șopti speriată bucătăreasa, **la Signora ha il malocchio!**

Trebuia să fi înțeles asta dela început, își spuse. Ne-am făcut amândoi datoria, și acum trebuie să ne despărțim. Și cum nu se putea găsi un argument mai convingător în afară de un accident mortal sau de o sinucidere, a fost ales acesta: un proces de senescență galopantă.

N'a îndrăznit totuși, să-i spună decât în dimineața când i-a arătat părul; încărunțise peste noapte. Plângea, rezemată de perete, cu fața ascunsă în palme. A îngenunchiat lângă ea.

— Veronica, a început, eu sunt de vină. Ascultă-mă, și nu mă întrerupe. Dacă voi mai rămâne alături de tine, până la toamnă ai să te stingi! ... Nu pot să-ți spun mai mult, nu am dreptul, dar te asigur că, în realitate, **n'ai îmbătrânit!** Indată ce voi dispare din viața ta, îți vei regăsi tinerețea și frumusețea...

Veronica îi căută speriată mâna, o prinse între mâinile ei, începu să i-o sărute.

— Nu mă părăsi!, șopti.

— Ascultă-mă! Te implor, ascultă-mă încă două, trei minute. Am fost ursit să pierd tot ce iubesc. Dar prefer să te pierd tânără și frumoasă, așa cum erai, și ai să fii din nou, fără mine, decât să te văd stingându-te în brațele mele... Ascultă-mă! Am să plec, și dacă, trei, patru luni după plecarea mea, nu te vei regăsi așa cum erai astă toamnă, mă întorc. Indată ce primesc telegrama ta, mă întorc. Te rog doar atât: așteaptă trei, patru luni, departe de mine...

A doua zi, într'o lungă scrisoare, i-a explicat de ce nu va mai avea dreptul să rămână lângă ea îndată ce-și va regăsi tinerețea. Și pentru că Veronica părea că începuse să se lase convinsă să încerce această experiență, au hotărît să părăsească vila. Ea va petrece primele săptămâni într'o casă de odihnă a călugărițelor, și el va lua avionul spre Geneva.

După trei luni primi telegrama: „Ai avut dreptate. Te voi iubi toată viața. Veronica." Răspunse: „Ai să fii fericită. Adio."

In aceeași săptămână plecă în Irlanda.

Fără mustața blondă și fără acel breton care îl făcea să semene cu anumiți poeți din amurgul romantismului, nu-i era teamă că va fi recunoscut de cineva. Dealtfel, după întoarcerea din Malta frecventa alte medii, în primul rând linguiști și critici literari. Uneori, în cursul discuției venea vorba despre cazul Veronica-Rupini; după întrebările pe care le punea se înțelegea repede cât era de puțin, și greșit, informat. In vara 1956 acceptă să colaboreze la un album documentar James Joyce. Acceptă pentrucă proiectul îi îngăduia să viziteze Dublinul, unul din puținele orașe pe care voia să-l cunoască. Revenise deatunci în fiecare an, în preajma Crăciunului sau la începutul verii.

Deabia în a cincea călătorie, în lunie 1960, întîlni pe Colomban. Il întâlni într'o seară, intrând întâmplător, într'un pub din spatele străzii O'Connell. De cum îl văzu, Colomban se îndreptă spre el, îi apucă mâna între mâinile lui și i-o strânse cu căldură. Apoi, îl invită la masa lui.

— De când vă aștept!, exclamă patetic, aproape teatral. E a cincea oară că vin special aici, ca să vă întâlnesc.

Era un bărbat fără vârstă, pistruiat, pe jumătate chel, cu favoriți de culoarea cuprului, contrastând cu paloarea blondă a părului.

— Dacă v'aș spune că vă cunosc, că știu **foarte bine** cine sunteți, n'o să

mă credeți. Așa că nu spun nimic... Dar cum și eu sunt probabil condamnat să ajung centenar, vreau să vă întreb doar atât: **ce facem cu Timpul?** Mă explic imediat...

Continua să-l privească în tăcere, zâmbind, când Colomban se ridică brusc dela masă.

– Sau, mai bine, să-l întrebăm pe Stephen, odăugă îndreptându-se spre zinc.

Se întoarse cu un tânăr slab și neglijent îmbrăcat. Ii strânse timid mâna apoi se așeză pe scaun, în fața lui.

– Trebuie să-i iertați micile lui manii, i se adresă rostind rar cuvintele. Imi cere mereu să declam – crede, poate, că am o dicțiune mai bună – să declam: **Ce facem cu Timpul?** Marea lui descoperire ar fi aceasta: că întrebarea „Ce facem cu Timpul?" exprimă suprema ambiguitate a condiției umane. Căci, pe deoparte, oamenii – **toți oamenii!** – vor să trăiască mult, să treacă, dacă s'ar putea, de suta de ani; dar în imensa lor majoritate, îndată ce-au ajuns la 60–65 de ani și ies la pensie, adică devin **liberi să facă ce vor,** oamenii se plictisesc: descoperă că n'au ce face cu timpul liber. Iar pe de altă parte, pe măsură ce omul înaintează în vârstă, timpul interior își accelerează ritmul, astfel că acei, foarte puțini, care **ar ști** ce să facă cu timpul liber, **nu izbutesc** să facă mare lucru... Insfârșit, la asta se mai adaogă...

Colomban îl întrerupse punându-i mâna pe braț.

– Destul pentru azi. Altădată o spuneai mai bine, și mai convingător.

Apoi, întorcându-se spre el, adăogă:

– O să revenim la problema Timpului. Deocamdată am să vă întreb dacă v'a căzut cumva sub ochi acest articol.

Ii întinse o pagină dintr'un magazin american. „Vorbea uneori de o nouă calitate a vieții, insistând că poate fi, și **trebuie** să fie, descoperită de fiecare din noi. In chiar momentul când se deștepta, descoperea o mare bucurie, pe care nu știa cum s'o descrie; era, fără îndoială, bucuria de a se simți viu, întreg si sănătos, dar era mai mult: bucuria că existau alți oameni, că există anotimpuri și că nicio zi nu seamănă cu alta, bucuria că poate vedea animale și flori, că poate mângâia arborii. Pe stradă, chiar fără să-și întoarcă privirile în jurul lui, simțea că face parte dintr'o imensă comunitate, că este o parte a lumii. Chiar lucrurile urîte – un loc viran plin cu gunoaie și fierărie veche – erau, într'un fel misterios, parcă iluminate de o iridescență interioară".

– Foarte interesant, spuse ajungând la capătul coloanei. Dar trebuie să existe și o urmare...

– Desigur că există. E un articol întreg, destul de lung. E întitulat: „Tânărul de 70 de ani", și e semnat de Linda Gray.

Nu încercă să-și ascundă surpriza.

– Nu știam că a început să scrie, spuse zâmbind.

– Scrie mai demult, și scrie foarte bine, continuă Colomban. Dar voiam să fiu sigur că am înțeles bine: longevitatea devine suportabilă, și chiar interesantă, **numai** dacă a fost decoperită în prealabil tehnica beatitudinilor simple...

– Nu cred că e vorba de o tehnică, îl întrerupse zâmbind.

– Cu tot respectul, trebuie să vă contrazic. Cunoașteți alte exemple de centenari sau quasi-centenari care să trăiască beatitudinile descrise de Linda Gray, în afară de solitarii taoiști, sau maeștrii Zen, sau anumiți yogini și anumiți călugări creștini? Adică, într'un cuvânt, practicanți ai diferitelor discipline spirituale?

– Se cunosc destule exemple. Firește, majoritatea sunt țărani, ciobani, pescari, cum li se spune: oameni simpli. Nu dispun de o tehnică propriu zisă. Dar, evident, practică o anumită disciplină spirituală: rugăciunea, meditația...

Se întrerupse brusc, văzând oprindu-se la masa lor un bărbat în vârstă, cu desăvârșire chel, fumând dintr'un țigaret lung de chihlimbar.

– E inutil să discutați, spuse adresându-se lui Colomban. Și într'un caz și în celălalt problema e aceeași: fără acea nouă calitate a vieții de care vorbește Linda Gray, longevitatea e o povară, și poate fi chiar un blestem. Și atunci, în acest caz, **noi ce ne facem?**

– E doctorul Griffith, îl prezentă Colomban. A fost și el acolo, cu noi, când s'a întâmplat...

Se întrerupse și-i căută privirile.

– Poate că ar fi bine să-l lămurim, să-i explicăm de ce este vorba.

Doctorul se așezase și continua să fumeze concentrat, cu ochii ațintiți asupra unei cromolitografii îngălbenite.

– Povestește-i, rosti târziu. Dar începe cu esențialul. Esențialul fiind, precizăm, nu biografia lui Bran, ci semnificația centenarului...

Colomban ridică amândouă brațele în sus, ca și cum ar fi vrut să-l întrerupă și să-l aclame în același timp.

– Dacă mai adaogi un cuvânt, Doctore, va trebui să încep cu sfârșitul.

Apoi se întoarse spre el și-l privi, i se păru, oarecum provocător.

– Deși aveți reputația de a fi omniscient, sunt sigur că nu știți nimic despre Sean Bran. Chiar aici, în Dublin, puțini își mai amintesc de el. Era poet, și totodată magician și revoluționar, mai degrabă iredentist. A murit în 1825, iar treizeci de ani mai târziu, în lunie 1855, admiratorii – avea, pe atunci, încă destui admiratori – au inaugurat, într'un square, un monument în onoarea lui: un bust mediocru, având drept soclu o rocă marină. In aceeași zi au sădit un stejar, la vreo trei metri în spatele statuii .

– Era 23 lunie 1855, precizează doctorul Griffith.

– Exact. Iar acum cinci ani, noi, ultimii admiratori ai **poetului** și **magicianului** Sean Bran, am organizat o ceremonie în squarul care îi poartă numele. Speram că, cu acest prilej, Bran va redeveni actual. Ne făceam iluzii, căci, cei puțini care îl mai prețuiesc astăzi poeziile nu se împacă deloc cu ideile și practicile lui magice; iar activiștii politici, cei care-i admiră iredentismul ...

– Ai uitat esențial, îl întrerupse Doctorul, l-ai uitat pe James Joyce.

– Este foarte important, spuse Stephens.

– E adevărat, recunoscu Colomban. Dacă speranțele pe care le legasem de **Finnegans Wake** s'ar fi împlinit, Sean Bran ar fi fost astăzi un nume celebru. Căci, după cum știți, adăogă căutându-i din nou privirile, tot ce atinge viața sau opera Marelui Om, e ursit celebrității. O tradiție orală, a cărei origină n'am izbutit s'o identificăm, pretinde că Joyce ar fi făcut în **Finnegans Wake** o seamă de aluzii la estetica și mai ales la **concepțiile magice** ale lui Bran. Aceeași tradiție afirmă că James Joyce ar fi refuzat să precizeze mai mult, să indice contextul sau măcar paginile unde s'ar găsi acele aluzii. Ani și ani de zile câțiva dintre noi s'au străduit să le descopere. Deocamdată, fără rezultat. Dacă tradiția e autentică, eventualele aluzii zac ocultate în acele 189 de pagini din **Finnegans Wake** care așteaptă încă să fie descifrate ...

– Numai după ce-am fost nevoiți să recunoaștem acest eșec, îl întrerupse doctorul Griffith, am hotărît celebrarea centenarului. Poate că am făcut greșeala să alegem nu o comemorare de natură biografică, ci **centenarul unei statui.**

– In orice caz, continuă Colomban, de cum ne-am adunat în square, am ghicit că ne așteaptă un iremediabil fiasco. Dimineața fusese fierbinte ...

– Era în ziua de 23 lunie, precizează doctorul Griffith.

– ... fierbinte, repetă Colomban, și acum la începutul după amiezii, cerul

era ca de plumb. Chiar cei câțiva gazetari care ne făgăduiseră sprijinul n'au îndrăznit să rămână. Puținii spectatori au început să plece îndată ce s'au auzit primele tunete și au căzut primele picături de ploaie. Când s'a dezlănțuit furtuna, rămăsesem doar noi, cei șase, care luaserăm inițiativa comemorării ...

Doctorul se ridică brusc dela masă.

– Cred că e timpul să ne îndreptăm spre square, spuse. Nu e departe.

– Totuși, dacă întâlnim un taxi, îl luăm adăogă Colomban. L-au găsit înainte de a ajunge la capătul străzii.

– Deci, rămăsesem numai noi șase, continuă Colomban. Și pentrucă ploua cu găleata, ne-am refugiat sub stejar ...

– Și evident, la un moment dat, îl întrerupse zâmbind, la un moment dat ...

– Da. La un moment dat, când, dealtfel, nu ne mai așteptam, căci socoteam furtuna aproape trecută, și ne întrebam dacă, în 5–10 minute vom citi discursurile pe care le aveam în buzunar, sau vom aștepta să se însenineze, cu speranța că măcar o parte din invitați se vor întoarce ...

– Da, îl întrerupse doctorul Griffith, la un moment dat trăznetul a căzut chiar pe stejar, aprinzându-l de sus până jos.

– Dar niciunul din noi, cei șase, n'a fost atins, continuă Stephens. Eu am simțit doar o mare căldură, o fierbințeală, căci se aprinsese ...

– Și totuși n'a ars pe deantregul, reluă Colomban. Căci, după cum vedeți, adăogă după ce plăti șoferului și coborî din taxi, a mai rămas o parte din trunchiu ...

Au înaintat câțiva pași și s'au oprit în fața grilajului care împrejmuia monumentul. Nu era iluminat, dar la lumina felinarelor din square se vedea destul de bine. Roca era impresionantă, așa cum se înalță, piezișă, din pământ, și bustul căpătase o nobilă patină, aproape melancolică. In spate se profila trunchiul gros și mutilat al stejarului. Se distingeau încă mari porțiuni, carbonizate, alături de câteva timide ramuri verzi.

– Dar cum de l-au lăsat așa?, întrebă turburat. Cum de nu l-au smuls și n'au plantat un altul?

Colomban izbucni într'un râs scurt, ironic, și începu să-și frece nervos favoriții.

– Deocamdată, Municipiul îl consideră și pe el, stejarul vreau să spun, îl consideră monument istoric. Sean Bran n'a devenit popular, dar povestea

asta, povestea stejarului trăznit **exact** în ziua când împlinea 100 de ani, s'a aflat peste tot...

Inaintau agale în jurul grilajului.

– Înțelegeți acum, reluă Colomban, de ce ne interesează problema Timpului. Se spune, și eu sunt convins că e adevărat – tatăl meu a cunoscut mai multe cazuri –, se spune că cei care, adăpostiți sub un arbore, scapă teferi, când arborele e trăznit, sunt ursiți să trăiască o sută de ani...

– N'am știut până acum că există o asemenea credință, spuse. Dar mi se pare logică.

Era atât de impresionant spectacolul, roca marină privită din spate, cu acel trunchiu de trei metri, cojit, carbonizat și păstrând totuși câteva ramuri vii, încât ceru voie să se întoarcă și să-l mai privească odată.

– Ce e mai curios, începu târziu Doctorul, când ajunseră din nou în fața statuii, curios și trist totodată, este faptul că poliția a descoperit a doua zi, o încărcătură de dinamită ascunsă sub soclu. Dacă n'ar fi fost ploaia, ar fi explodat în timpul discursurilor, și ar fi distrus statuia sau, în orice caz, ar fi mutilat-o.

Il ascultase turburat, și se opri din mers, căutându-i privirile.

– Dar de ce?, întrebă coborînd glasul. Cine ar fi putut avea interesul să distrugă un monument istoric?

Doctorul Griffith și Colomban se priviră o clipă, zâmbind cu înțeles.

– Mulți, răspunse Stephens. Mai întâi, iredentiștii, indignați că revoluționarul Bran e revendicat și omagiat de câțiva poeți, filozofi și ocultiști.

– In al doilea rând, continuă Colomban, Biserica, mai precis ultramontaniștii și obscurantiștii care văd în Sean Bran prototipul magicianului satanist – ceea ce este absurd, pentrucă Bran urma tradiția magiei renascentiste, concepția lui Pico sau a lui G. B. Porta...

– E inutil să intrăm în amănunte, îl întrerupse Griffith. Ce este sigur este că ierarhia eclesiastică nu e dispusă să-l accepte.

Umblau acum toți patru în mijlocul străzii pustii, slab luminate.

– Dar, reluă Colomban, ca să ne întoarcem la esențial, adică la problema noastră: condamnați să trăim o sută de ani, ce facem cu Timpul?

– Prefer să discutăm asta altădată, îl întrerupse. Mâine, dacă vreți, sau poimâne. Să ne întâlnim, către seară, într'o grădină publică sau într'un parc...

Acceptase să-i reîntâlnească mai ales pentrucă voia să afle cine credea Colomban că este. La un moment dat i se adresa ca și cum l-ar fi con-

siderat un specialist în **Finnegans Wake**. Pe de altă parte, păstrase acel fragment din „Un tânăr de 70 de ani", și știa cine este Linda Gray (știa de prestigiul pe care îl obținuse ca autoare). Stephens îl conduse până în dreptul hotelului. La despărțire, după ce privi de mai multe ori în jurul lui, îi spuse.

– Colomban e un pseudonim. Și e bine să știți că practică magia neagră, împreună cu doctorul Griffith. Intrebați-i ce s'a întâmplat cu ceilalți trei, care se aflau acolo, alături de noi, sub stejar, când a căzut trăznetul. Si întrebați-i ce titlu va avea cartea pe care o scriu în colaborare. Să vi-l spun eu: **Teologia și demonologia electricității...**

Ii plăcuse titlul. Il notase în caietul lui intim, după ce rezumase prima întâlnire și încercase să precizeze semnificația incidentului din 23 Iunie 1955. Il intriga faptul că explozia care, pentru motive politice, trebuia să arunce în aer o statuie, fusese anulată de ploaie și înlocuită cu trăznetul care incendiase stejarul centenar. Prezența dinamitei constituia un element caracteristic epocii contemporane. Din acest punct de vedere, incidentul i se părea o parodie, aproape o caricatură a epifaniei trăznetelor. Totuși substituția obiectului – stejarul în locul statuii – rămânea enigmatică. Dar nimic din tot ce aflase în cele trei întâlniri care au urmat n'a contribuit să-l lămurească.

Își aminti de titlu patru ani mai târziu, în vara 1964, când la un colocviu despre **Mysterium Conjunctionis** al lui Jung, un tânăr, intervenind în discuție, evocă „eschatologia electricității". Incepuse prin a aminti unirea contrariilor într'o singură totalitate, proces psihologic care, spunea, trebuie interpretat la lumina filozofiei indiene și chineze. Pentru Vedanta ca și pentru taoism, contrariile se anulează dacă sunt privite dintr'o anumită perspectivă, binele și răul își pierd sensul și, în absolut, ființa coincide cu neființa. Dar, ceea ce nimeni nu îndrăznește să spună, continuă tânărul, este că, în orizontul acestei filozofii, războaiele atomice trebuie, dacă nu justificate, cel puțin acceptate.

– Eu, însă, adăogă, merg și mai departe: eu justific conflagrațiile nucleare în numele eschatologiei electricității!

Tumultul care izbucni în sală obligă pe președinte să-i retragă cuvântul. După câteva minute, tânărul părăsi sala. Il urmă, și-l ajunse în stradă.

– Regret că ați fost împiedecat să vă expuneți până la sfârșit punctul dumneavoastră de vedere. Personal, sunt foarte interesat de noțiunea: „eschatologia electricității". La ce vă referiți exact?

Tânărul îl măsură, neîncrezător, și ridică din umeri.

– Nu prea am chef de discuție, acum, spuse. Lașitatea gândirii contemporane mă exasperează. Prefer să beau o bere...

– Cu voia dumneavoastră, am să vă însoțesc.

S'au așezat pe terasa unei cafenele. Tânărul nu încerca să-și ascundă enervarea.

– Probabil că sunt ultimul optimist european, începu. Ca toată lumea, știu ce ne așteaptă: hidrogen, cobalt și toate celelalte. Dar spre deosebire de alții, încerc să găsesc un sens acestei catastrofe iminente, și deci să mă împac cu ea, așa cum ne învață și bătrânul Hegel. Adevăratul sens al catastrofei nucleare nu poate fi decât acesta: mutația speciei umane, apariția supra-omului. Știu, războaiele atomice vor distruge popoare și civilizații, și vor reduce o parte a planetei la deșert. Dar acesta e prețul care trebuie plătit ca să lichidăm radical trecutul și să forțăm mutația, adică apariția unei specii infinit superioare omului de azi. Numai o cantitate enormă de electricitate, descărcată în câteva ore sau câteva minute, va putea modifica structura psiho-mentală a nefericutului **homo sapiens,** care a dominat până acum istoria. Ținând seama de posibilitățile ilimitate ale omului postistoric, reconstrucția unei civilizații planetare va putea fi realizată într'un timp record. Evident, vor supraviețui doar câteva milioane de indivizi. Dar ei vor reprezenta câteva milioane de supra-oameni. Deaceia utilizam expresia: eschatologia electricității; și **sfârșitul,** și **salvarea omului** vor fi dobândite prin electricitate.

Se opri și, fără să-l privească, își goli paharul cu bere.

– Dar de ce sunteți atât de sigur că electricitatea descărcată de exploziile nucleare va forța o mutație de ordin superior? Ar putea, deasemenea, să provoace o regresiune a speciei.

Tânărul întoarse brusc capul și-l privi sever, aproape cu mânie.

– Nu sunt **sigur,** dar **vreau** să cred că așa va fi. Altminteri, nici viața nici istoria omului n'ar avea sens. Am fi atunci obligați să acceptăm ideia ciclurilor cosmice și istorice, mitul eternei repetiții... Pe de altă parte, ipoteza mea nu e numai rezultatul deznădejdii; se bazează pe fapte. Nu știu dacă ați auzit de experiențele unui savant german, doctorul Rudolf.

– Din întâmplare, am auzit. Dar experiențele lui, electrocutarea animalelor, nu sunt concludente...

– Așa se spune, îl întrerupse tânărul. Dar cum arhiva Rudolf a dispărut aproape în întregime, e greu să judecăm. In orice caz, cât timp această

arhivă secretă a putut fi consultată, nu s'a găsit nicio indicație de regresiune biologică. Pe dealtă parte, ați citit desigur romanul lui Ted Jones, **Reîntinerire prin trăznet.**

– Nu. Nici nu știam că există...

– Dacă problema vă interesează, va trebui să-l citiți. In post-față, autorul lasă a înțelege că romanul se întemeiază pe fapte reale; numai naționalitatea și numele personagiilor au fost schimbate.

– Și despre ce este vorba în roman?, întrebă zâmbind.

– Jones descrie regenerarea și întinerirea unui bătrân lovit de trăznet. Detaliu semnificativ: trăznetul a căzut în centrul calotei craniene. La optzeci de ani, personagiul – care repet, e real – nu arăta mai mult de 30. Deci, suntem siguri măcar de acest lucru: că, în anumite cazuri, electricitatea în doză masivă provoacă regenerarea totală a corpului omenesc, deci o rejuvenescență. Din nefericire, despre modificarea experienței psiho-mentale romanul nu dă indicații precise; face doar aluzie la hypermnezie. Dar vă închipuiți ce radicală transformare va aduce electricitatea descărcată de câteva zeci sau sute de bombe cu hidrogen.

„Când se ridică dela masă și îi mulțumi, tânărul îl privi pentru întâia oară cu interes, aproape cu simpatie. Ajuns acasă, scrise în carnetul de buzunar: „18 Iulie 1964. Eschatologia electricității. Cred că pot adăoga: **Finale.** Nu-mi închipui că voi mai avea prilejul să însemn alte evenimente sau întâlniri de același interes".

Și cu toate acestea, doi ani, mai târziu, la 10 Octombrie 1966, scrise: „Evacuarea materialelor. Primesc un nou pașaport". Altădată ar fi povestit în amănunte aceste două episoade. Mai ales admirabila (și misterioasa) operație a transferării materialelor. Primise prin Bancă scrisoarea unei Companii aeriene, anunțându-l că spezele transportării cutiilor cu manuscrise și fonograme au fost deja achitate sucursalei din Honduras. Conform înțelegerii prealabile, unul din funcționarii din Geneva va veni la domiciliu ca să supravegheze împachetarea materialelor. Era, desigur, un specialist și fusese informat de natura obiectelor care trebuiau împachetate. După ce-au transportat dela Bancă două lăzi aproape pline, au lucrat amândoi până aproape de amurg. Cu excepția caietelor de însemnări intime și a câtorva obiecte personale, totul a fost împachetat în saci și cutii, sigilate și numerotate. Câtva timp i-a fost teamă că evacuarea materialelor ar putea indica iminența catastrofei, dar o serie de visuri consecutive l-au liniștit.

Apoi, deși succinte și enigmatice, însemnările s'au înmulțit. In Decembrie

1966: „Va trebui totuși să-i scriu și să-i mulțumesc. Cartea e mult mai inteligentă decât m'aș fi așteptat". Se referea la romanul pe care i-l trimisese Jones. Ar fi vrut să adaoge: „Ce e mai extraordinar: cum mi-a ghicit numele și mi-a găsit adresa?" – dar renunță. In Februarie 1967: „Anchetă în legătură cu distrugerea arhivei Dr. Rudolf". In Aprilie: „R. A., întâlnit întâmplător, îmi spune, în mare secret, că s'au încheiat cercetările preliminare: **este sigur** acum că, în cele două valize, doctorul Bernard adunase cele mai prețioase documente (bănuiesc: fonograme și fotografii după rapoartele Profesorului, și caietele 1938–1939)".

La 3 Iunie 1967 notează: „In India, a reînceput polemica Rupini-Veronica. Un număr din ce în ce mai mare de savanți pun la îndoială autenticitatea înregistrărilor efectuate la Clinică. Argument decisiv: Veronica și însoțitorul ei au dispărut fără urmă puțin timp după întoarcerea expediției la Delhi. Acum, când au trecut aproape 12 ani, scrie un mare filozof materialist, orice confruntare a martorilor a devenit imposibilă". In 12 Octombrie: „Linda a obținut premiul Pulitzer pentru noua ei carte: **O biografie.** A cui o fi?"

Apoi, la 12 Iunie 1968: „Veronica. Din fericire, nu m'a văzut". După câteva clipe, adăogă: „In gară la Montreux, cu doi copii frumoși lângă ea, explicându-le un afiș turistic. Arată vârsta ei, poate chiar ceva mai tânără. Important e un singur lucru: că e fericită".

La 8 Ianuarie 1968 își sărbătorise centenarul într'un restaurant somptuos din Nisa, în tovărășia unei tinere suedeze, Selma Eklund, pe care o admira pentru inteligența și originala interpretare a dramei medievale. In aceeași lună Selma împlinea 28 de ani; el îi mărturisise, pe jumătate în glumă, că se apropia de 40. Dar seara a fost ratată; probabil că nu era obișnuită cu șampania, și înainte de desert a trebuit s'o conducă la hotel. S'a plimbat până târziu după miezul nopții, singur, pe străzi puțin frecventate.

Voia, totuși, să marcheze „primul lui centenar" (cum îi plăcea să spună) printr'o călătorie mai spectaculară. Cu mulți ani în urmă fusese în Mexic, apoi în Scandinavia. Ar fi vrut acum să viziteze China sau Java. Dar nu se grăbea să se hotărască. Am tot anul la dispoziția mea, își repeta.

Intr'o seară de toamnă se întoarse acasă mai devreme ca de obicei. Ploaia înghețată și repede îl silise să renunțe la lunga lui plimbare prin parc. Voi să telefoneze unei prietene, dar se răsgândi, și se apropie de discotecă. Pentru o seară rece ca asta, numai muzica... Numai muzica, repetă absent, surprins că găsește, rătăcit printre discuri, albumul de familie. Il scoase, încruntându-se, și simți deodată că-l ia cu frig, ca și cum s'ar fi deschis brusc ferestrele. Rămase câtva timp nehotărît, cu albumul în mână. Și **al treilea trandafir?,** se auzi gândind. Unde vrei să-l pun? Lasă albumul, și arată-mi unde vrei să pun trandafirul. **Al treilea trandafir...**

Incepu să râdă, amar, contrariat. Sunt, totuși, un om liber, își spuse, așezându-se în fotoliu. Cu mare grijă și emoție, deschise albumul. Un trandafir proaspăt cules, mauve, așa cum nu mai văzuse decât o singură dată până atunci, îl întâmpină în mijlocul paginii. Il luă în mână, fericit. Nu credea că un singur trandafir putea îmbălsăma o cameră întreagă. Șovăi mult timp. Apoi îl așeză lângă el, pe marginea fotoliului, și-și opri privirile asupra primei fotografii. Era palidă, decolorată, aburită, dar recunoscu fără greutate casa părintească din Piatra Neamț.

VI

Incepuse să ningă câteva ceasuri înainte, apoi, după Bacău, se dezlănțuise viforul; dar când trenul intră în gară ninsoarea încetase și pe cerul spălat răsăreau, sticloase, cele dintâi stele. Recunoscu piața, imaculată sub zăpada proaspătă, deși de o parte și de alta se înălțau blocurile de curând construite. I se păru totuși curios că acum, în preajma Crăciunului, erau atât de puține ferestre luminate. Rămase mult timp, cu valiza în mână, privind emoționat bulevardul care se deschidea în fața lui. Se trezi chiar în clipa când familia cu care împărțise compartimentul ocupase ultimul taxi. Dar hotelul la care i se reținuse camera era destul de aproape. Își ridică gulerul paltonului și, fără grabă, traversă piața și porni pe bulevard. Numai după ce ajunse își dădu seama că îi amorțise brațul stâng; valiza era mai grea decât își închipuise. Prezentă pașaportul și recipisa Oficiului de Turism.

– Dar vorbiți foarte bine românește, remarcă doamna dela recepție după ce cercetă pașaportul.

Avea părul cărunt, ochelari fără ramă, și-l impresionă distincția figurii și calitatea vocii.

– Sunt linguist. Am studiat în special limbile romanice. Și am mai fost în România. Am fost chiar la Piatra Neamț, adăogă zâmbind. Eram student... A propos, mai există Cafeneaua Select?

– Cum să nu existe! E un monument istoric. A frecventat-o și Calistrat Hogaș, probabil că ați auzit de el.

– Evident!

– A frecventat-o din 1869 până în 1886, cât timp a fost profesor aici, la Piatra Neamț. S'a pus și o placă... Aveți camera Nr. 19, la etajul III. Luați ascensorul.

– Cred că am să mă reped întâi până la „Select". Nu e departe. Am să mă întorc într'un ceas, un ceas și jumătate...

I se păru că doamna îl privește mirată, pe deasupra ochelarilor.

– Să nu răciți, spuse. Străzile sunt încă troienite, și s'a anunțat ninsoare.

– Un ceas, cel mult un ceas și jumătate, repetă zâmbind.

După vreo zece minute, se convinse că doamna dela recepție avusese dreptate; anumite străzi erau într'adevăr troienite și înainta cu greu. Dar în apropierea Cafenelei trotuarul fusese curățat de zăpadă și grăbi pasul. Se apri în fața ușii ca să răsufle și să i se potolească bătăile inimii. Intrând, recunoscu mirosul de bere, de cafea proaspăt râșnită și fum de țigări ieftine. Se îndreptă spre sala din fund, unde se adunau pe vremuri. Incăperea era aproape goală; doar, la o masă, trei bărbați își terminau halbele de bere. De aceea n'au aprins decât becul din tavan, cel mai slab, își spuse; fac economie de curent. Se așeză pe canapeaua lipită de perete și rămase cu privirile pierdute în gol. Așteptând chelnerul, nu știa dacă va cere și el o halbă de bere, sau o sticlă de apă minerală și o cafea. Curând cei trei se ridicară cu zgomot de pe scaune, pregătindu-se de plecare.

– Nici de data aceasta n'am ajuns la nicio concluzie, exclamă unul din ei înfășurându-și un șal de lână fumurie în jurul gâtului.

– Nu e nimic!, spuse al doilea.

– Nu e nimic!, repetă ultimul, râzând și privindu-i pe amândoi cu înțeles. Știi la ce fac aluzie, adăoga.

Rămas singur, se întrebă dacă mai merită să aștepte chelnerul, când i se păru că cineva se apropia timid de el, sovăitor, privindu-l curios. Deabia când se opri în fața lui îl recunoscu: era Vaian.

– Dumneata ești, cucoane Dominic?, exclamă, făcând un pas și luându-i mâna, strângându-i-o de mai multe ori cu amândouă mâinile. A dat Dumnezeu și te-ai întors! Ți-ai revenit!

Apoi întoarse capul și strigă:

– Doctore! Vino repede, doctore, că s'a întors Cuconul Dominic!

Ii păstra mâna în mâinile lui, scuturându-i-o. In câteva clipe, grupul întreg năvăli în sală, cu doctorul Neculache în frunte și Nicodim, ținându-și sticluța de Cotnar în mâna stângă și paharul pe jumătate plin în dreapta. Il priveau toti cu o bucurie amestecată cu spaimă, înghesuindu-se unul într'altul ca

să-l vadă mai bine, repetându-i, exclamând, numele. Era atât de emoționat încât îi era teamă că în curând are să-și simtă lacrimile pe obraji, dar cu un efort izbuti să râdă.

– Vasăzică, spuse, povestea începe dela început. Visez, și când mă voi trezi din vis are să mi se pară că deabia atunci încep să visez cu adevărat... Ca în povestea aceea din Ciuang-Tse, cu fluturele...

– Ciuang-Tse?, repetă în șoaptă Vaian. Povestea cu fluturele lui Ciuang-Tse?

–V'am spus-o de atâtea ori, îl întrerupse, dintr'odată foarte bine dispus.

Atunci auzi o voce din fund:

– Trimiteți pe cineva s'o anunțe pe Veta!, și strigă:

– Lăsați-o pe Veta în pace! Vă cred și fără Veta. Imi dau foarte bine seama că visez, și, într'un minut, două, am să mă trezesc...

– Nu te obosi, cucoane Dominic, interveni doctorul apropiindu-se și punându-i mâna pe umăr. Ai trecut prin multe. Nu te obosi.

Izbucni din nou în râs.

– Știu, începu cu un glas potolit, silindu-se parcă să nu-i supere, știu că toate astea, întâlnirea noastră de aici și tot ce va urma, toate s'ar fi putut întâmpla aievea în Decembrie 1938...

– Dar așa se și întâmplă, Cucoane Dominic, îl întrerupse Vaian. Căci suntem în 20 Decembrie 1938...

Il privi ironic, dar și cu oarecare milă.

– Nici nu îndrăznesc să vă spun în ce an suntem noi, ceilalți, care trăim în afara visului acesta. Dacă aș face un efort, m'aș trezi.

– Ești treaz, cucoane Dominic, vorbi doctorul, dar ești obosit... Arăți, dealtfel, foarte obosit, adăogă.

– Ei bine!, izbucni brusc pierzându-și răbdarea. Aflați că între 20 Decembrie 1938 și seara de astăzi s'au întâmplat multe. Al doilea război mondial, bunăoară. Ați auzit de Hiroshima? De Buchenwald?

– Al doilea război mondial?, întrebă cineva din fund. Are să vină și el, repede, repede...

– S'au întâmplat multe de când ati dispărut și n'ați mai dat niciun semn de viață, începu Nicodim. S'au făcut descinderi. Vi s'au luat cărți din bibliotecă...

– Știu, știu!, îl întrerupse ridicând brațul. Eu le-am spus ce cărți să caute și să mi le aducă. Dar asta a fost de mult, de mult...

Incepu să-l irite faptul că nu se putea trezi, deși știa că visează și voia să se trezească.

– V'am căutat peste tot, auzi o voce cunoscută. Doctorul v'a căutat și prin spitale...

– Auzisem că ajunseseși la București, spuse Neculache, și că acolo ai fost confundat cu altcineva.

– Așa a și fost, îl întrerupse, așa a și fost. Am fost confundat pentrucă întinerisem...

Șovăi o clipă, apoi continuă, triumfător și totuși enigmatic.

– Acum vă pot spune adevărul: în urma trăznetului care m'a lovit, m'a lovit chiar în creștetul capului, întinerisem. Arătam de 25–30 de ani, și deatunci nu m'am mai schimbat. De treizeci de ani, arăt aceeași vârstă...

Observă cum se privesc unii pe alții, și, exasperat, ridică din umeri, încercă să râdă.

– Știu că nu vă vine să credeți. Dar dacă v'aș spune câte altele s'au mai întâmplat, tot din cauza trăznetului, câte limbi orientale am învățat, adică, nici măcar nu trebuia să le învăț, pentrucă mă pomeneam, deodată, că le știam. Și ce vă spun acum vi le spun pentrucă visez, și nu le va ști nimeni.

– Nu visați, Cucoane Dominic, vorbi blând Nicodim. Sunteți aici cu noi, prietenii dumitale, sunteți la Cafenea. Așa ne închipuiam că are să se întâmple. Când și-o reveni Cuconul Dominic, când și-o reveni din amnezie și s'o întoarce, o să vedeți că la „Select" se oprește întâi!

Izbucni din nou în râs, și-i privi pe toți, cu o bruscă intensitate, ca și cum i-ar fi fost frică să se trezească chiar în acea clipa și să le piardă urma.

– Dacă n'aș visa, ați fi știut de Hiroshima și de bombele cu hidrogen, și de Armstrong, astronautul care a debarcat în lună astă vară, în Iulie.

Tăceau toți, neîndrăznind să se privească între ei.

– Deci, asta a fost, interveni târziu doctorul. Ai fost confundat cu altcineva...

Ar fi vrut să-i răspundă, dar începea să se simtă obosit. Își trecu de mai multe ori mâna pe obraz.

– E ca în povestea aia cu... cu filozoful chinez, știți care, pentrucă v'am spus-o de mai multe ori...

– Care filozof chinez, cucoane Dominic?, întrebă Vaian.

– Vi l-am spus adineaori, răspunse nervos. Imi scapă acum numele. Povestea aceia cu fluturele... Insfârșit, e prea lungă ca să v'o mai repet încăodată...

Simțea în tot trupul o neînțeleasă oboseală, și o clipă îi fu teamă că are să leșine. Dar poate ar fi mai bine așa, își spuse. Dacă aș leșina, mă trezesc pe loc...

– Am cerut o sanie, să vă ducem acasă, domnu Matei, spuse cineva. Veta a aprins focul în sobă...

– N'am nevoie de sanie, izbuti să spună ridicându-se. Mă duc pe jos. Când se va pune problema, am să știu ce să răspund!

– Care problemă, domnu Matei?, îl întrebă Nicodim.

Ar fi vrut să răspundă: Problema care ne frământă pe toți!, dar își simți deodată clătinându-i-se toți dinții și, umilit, furios, îi strânse cu putere. Apoi făcu câțiva pași spre ieșire. Spre mirarea lui, ceilalți se depărtară de masă și-l lăsară să plece. Voi să se mai întoarcă odată, și să-i salute pe toți, ridicând brațul – dar fiecare mișcare îl istovea. Șovăind, suflând greu, pe nări, pentrucă-și ținea gura încleștată, ieși în stradă. Aerul rece îl învioră. Incep să mă trezesc, și spuse. Când bănui că nu-l vede nimeni, își puse palma la gură și își scuipă dinții, câte doi, trei deodată. Își aminti, vag, ca de un vis pe jumătate uitat, că i se mai întâmplase cândva același lucru: câtva timp nu putuse vorbi pentrucă i se clătinau toți dinții. Este, deci, aceeași problemă!, își spuse senin, împăcat.

In noaptea aceea portarul hotelului așteptase zadarnic întoarcerea clientului dela Nr. 19 Apoi, când începuse să ningă, telefonase la Cafeneaua Select. I se răspunse că un domn străin venise, pe seară, și se îndreptase direct spre sala din fund. Dar peste puțin timp, poate pentrucă sala era goală și slab luminată, plecase, fără să spună bună seara, ținându-și mâna dreaptă la gură. Dimineața, pe strada Episcopiei, în fața casei dela Numărul 18, fu găsit, înghețat, un necunoscut, foarte bătrân, îmbrăcat într'un costum elegant și un palton scump, îmblănit. Și paltonul și hainele erau atât de largi încât nu încăpea nicio îndoială că nu erau ale lui. Dealtfel, în buzunarul vestonului se aflau un portmoneu cu valute străine și un pașaport elvețian, pe numele de Martin Audricourt, născut în Honduras, la 18 Noembrie 1939.

Paris, Noembrie-Decembrie 1976

MIRCEA ELIADE

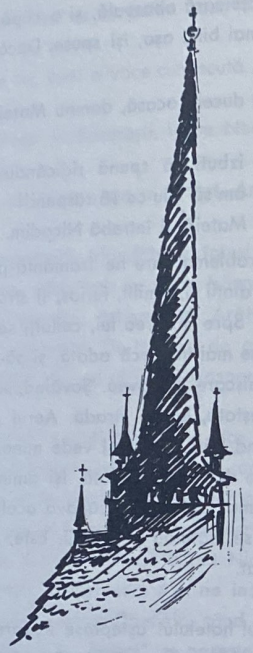

DE VEGHE

Am străbătut păduri cu luminiș,
Am poposit prin munți cu'nalte creste
Și m'am simțit, ca vulturii'n suiș,
Stăpân pe toate'ntinderile-aceste.
Iar de m'am dus cu gândul prin vecii,
Sunând din mâna cronicilor struna,
Mi i-am văzut și pe străbuni aci,
Și'n lanțuri, dar stăpâni întotdeauna.
Că nu acela ce pe altu-a frânt
Și-avutul lui și-a pus la cingătoare
Stăpânitor e-a toate pe pământ,

Ba, poate, și pe razele de soare!
Ci, singur cel ce toate-a zămislit
Cu mâna lui și cu sudoare sfântă,
Plătindu-și, cu țărâna ce-a'nroșit,
Și aerul! Și colbul ce-l frământă!
Tăunii doar, din orice veac i-aduni,
De-același grai, sau ori de câte graiuri,
De i-au robit prin vremuri pe străbuni,
I-au dușmănit de moarte-aceste plaiuri.
Iar mie, dac'aidoma-mi slujesc
Ca lor în toate vremurile-acele,
E pentru că-mi simt brațul voinicesc
Ce-asudă până astăzi pentru ele!
Iar azi, de-ar mai vroi vreun cutezaș
Să vină iar, sub cnutu-i să mă țină,
I-ar trebui, spre-a-și face-aici sălaș,
Să-mi smulgă trupu'ntâi din rădăcină.
Dar rădăcinile mi-s prea adânci –
Cât nu le știe capătul nici lutul,
Iar trupul mi-i clădit din munți de stânci,
Bătrâni... de-i știu și Lumii începutul!
Și-atât m'am înfrățit cu-acest Pământ,
Că, și de știu atâtea ce se'ngeamăn',
Îmi pare că din toate câte sânt
Mi-i Țara cea mai mândră, fără seamăn.
Și stau de veghe pe cuprinsul ei,
Să n'o ating'o mână tâlhărească;
Și-aș vrea ca, încă de prin anii mei,
Grădină'nfloritoare... să renască!

DIN VEAC ÎN VEAC

De la Poiana-Rusca'n jos
Coboar'un drum de cară,
Călcat de turme și de boi
Din toamnă'n primăvară.
Când razele de-April topesc
Zăpezile pe creste,
Aburcă'n cară cu dăsagi
Moșnegi și cu neveste,
Ciopoare lungi de boi, spre culmi,
Și turmele le mână,
Poiana'n lung și'n lat prinzând
Străvechiu-i iz de stână.
Iar când cocorii, în șirag ,
Dau toamnele de veste,
Aceleași cară tună'n văi
Și se desprind de creste . . .,
Acolo sus l-am cunoscut
Pe Baciul Stan Gavrila,
Ce-și poartă Veacul: vara'n vârf,
Iar iernile-n Bunila . . .
La focul stânii lui de mâi
Vreo noapte stând pe piatră,
Pătrunzi în Lumea ce-a trecut
Și-adormi în zori pe vatră . . .
Și clipocitul de isvor
Ivit printre poiene,
Și cântecele de ficiori
Și fete Cosânzene
Povestea Baciului din vremi
Ce fură ieri, ți-o cântă,
Și, cu puteri, spre alte zări,
Ce vor veni, te-avântă!

ICOANĂ SCUMPĂ MIE'N VECI!

Satul meu cu plete colilie,
Ca un Statu'n-Palmă din povești,
Răsfirat pe-o palmă de câmpie,
Lâng-un moț de deal, cu snopi de vie,
Cât de drag tu dintre toate-mi ești!
Iazul și ghețușul de pe vale
Jocul, ca și cânturile tale,
Râul, cu năvoduri înnădit,
Le-am purtat ICOANĂ'n lunga-mi cale,
Lângă chipul fetei ce-am iubit.
N'am uitat, cum te-apăsau, ca lespezi,
Vremuri ce'ncrețiră fața Ta:
Parcă'n goana anilor cei repezi
Poți trecutu'n negură să-l lepezi,
Parcă poți durerile uita!
Dar ții minte, precum știu de Lume,
Cum necazuri, ca și bucurii,
Le'necai în cântece și glume,
Crezător în vremea fără nume
Ce și pentru tine-o'nmuguri!
Și, de calc azi iar, mai dornic peste
Al copilăriei mele prag,
Simt că brațul tău nu'mbătrânește,
Înfruntând toiagul din poveste –
Și-mi ești, sat iubit,
De-a pururi drag!

RUGĂCIUNE

Peste toate zările
Ard puzderii stelele,
Numai peste vatra mea
Rătăcește noapte grea,
Ce'ntreb, Doamne, când ai zis
Mie chiar să-mi fie scris,
Și'ntreb, Doamne, pentru ce
Mi-ai dat spre petrecere?
Și, de când m'au fost lăut
La crucea din Răsărit.
Și, de când m'au fost lăut
Dunăre, Mureș și Prut,
De la Tisa la Hotin
Numa'n glasuri de suspin
Rugatu-s'au bunii Ție
Să nu știe de robie...
Și-a fost, Doamne'n vrerea Ta
Rânduită vatra mea:
Ne'ndurând-o'n Veac sub jug,
Plinindu-i mana prin plug,
Nălțându-ți spre mulțămire
An de an o mânăstire...
Numai veacul de pe urmă
Salba veșniciei curmă!
Cui prodest? Doamne, mă ierți
Că te'ntreb de ce mă certi?!...

GABRIEL MANOLESCU

GHEORGHE DRAGHINCESCU

INTRE ȘTIINȚĂ ȘI FILOZOFIE

There was a young lady called Bright,
Who travelled much faster than light,
She went out one day
In a relative way,
And arrived home the previous night.[1]

Ciudata călătorie a doamnei Bright, descrisă atât de succint în această poezioară apărută în cel mai serios săptămânal științific britanic denotă nu numai caracterul șugubăț al fizicienilor moderni: din ea se desprinde și faptul că oamenii de știință nu se mulțumesc cu rezultatele și concluziile teoriilor relativității, ci continuă să-și muncească creerii cu presupu-

neri ce depășesc aceste teorii. Tânăra doamnă a făcut imprudența – sau a decis intenționat – să pornească la drum cu o viteză cu mult mai mare decât aceea a luminii, așa încât, în conformitate cu calculele riguroase, nu putea face decât o călătorie în trecut. Că această călătorie e cel puțin teoretic posibilă sau nu, este o altă problemă. Deocamdată cazul ne apare paradoxal.

Dar mai sunt și alte paradoxe, și nu puține, colportate în ultimii șaizeci de ani, de când lumea a rămas uluită de progresele făcute de fizica secolului nostru.

Să luăm de pildă paradoxul ceasurilor, ilustrat atât de frumos de P. Langevin prin așa-numitul „paradox al gemenilor". După ce A. Einstein a enunțat stricta valabilitate a relativității mișcării, adică a postulat imposibilitatea de a deosebi între ele sistemele inerțiale, și pornind de la valoarea c a vitezei luminii pentru toate sistemele inerțiale, el a dedus ecuațiile transformației Lorentz. Pentru Einstein ca fizician, toate acestea nu erau decât simplă cinematică; faptul „fizic" era că toate ceasornicele și toate unitățile de măsură pentru lungime se supun acestei transformații. Cu alte cuvinte, un ceas care pleacă în călătorie și se întoarce la locul de unde a pornit, rămâne înapoi față de un ceas care nu se clintește din loc. Inainte de a pleca într'o călătorie spațială, ceasul sau ceasurile din rachetă sunt sincronizate cu ceasul din centrul de control terestru. Racheta plecând în spațiul interplanetar constitue un sistem inerțial independent de planeta pământ; în interiorul ei e valabilă „ora Rachetei X" și nici decum aceea a vreunui fus orar terestru. Ceasurile funcționează în spațiul extraterestru în funcție de mișcarea proprie a rachetei. După ce racheta a străbătut un drum de circa 10^{13} km, și după ce s'a întors pe pământ, ceasurile din centrul de control terestru arată că racheta a fost pe drum timp de 24 de ani, cu condiția ca accelerația ei în tot timpul călătoriei să fi fost exact 1 g. Surpriza pentru cei care n'au făcut calculul în prealabil este că în centrul de control au trecut 24 de ore, în timp ce în capsulă ceasurile arată numai 10 ore de absență de pe pământ. „In mod pur ipotetic ne putem închipui o călătorie spațială de 50 de ani, în așa fel ca după revenirea pe Terra să fi trecut peste 400 000 de ani. Dar un sbor atât de spectaculos va rămâne de domeniul fanteziei, din motive tehnice, ca aprovizionarea cu energie și alte necesități." [2] Dacă acum ne închipuim că este vorba de doi gemeni, dintre care unul, ca astronaut, face o asemenea călătorie în timp ce frate-său rămâne pe pământ, atunci ajungem la constatarea de necrezut și de neobservat în viața de toate zilele că diferența de vârstă a doi gemeni poate fi de câteva sute de mii de ani.

Rachetele cu propulsiune ionică permit o accelerație de lungă durată, dar de câteva ordine de mărime mai mică decât motoarele chimice ale actualei tehnologii spațiale. Paradoxul ceasurilor nu e de fapt un paradox pentru omul de știință, pentru fizicianul care vorbește pur și simplu de un timp funcție de impuls. Și în afară de aceasta, teoria a fost confirmată de nenumărate ori prin experiențe, prin măsurători foarte precise. Se știe astăzi că procesele chimice sunt determinate în esență de păturile din afară ale învelișului de electroni. Intr'o navă spațială, reacțiile chimice se desfășoară mai încet decât în laboratoarele terestre. Reacțiile biologice trebue să fie și ele, prin urmare, mai încete în timpul sborului spațial, așa că gemenul „spațial" va îmbătrâni și el mai încet, adică va putea trăi – probabil – sute de mii de ani.

Toate acestea erau lucruri evidente de acum câteva decenii, chiar dinaintea „erei spațiale". Dar între timp tehnica orologeriei a făcut și ea mari progrese. Orologiile artificiale pun astăzi la dispoziția fizicianului o foarte largă gamă de unități, o scară care se întinde de la 10^{-24} de secunde până la 10^{18} secunde (vârsta aproximativă a universului)[2]. Există astăzi ceasuri atomice, ceasuri maser – și chiar ceasurile brățară ating precizii de necrezut acum 10 sau 20 de ani. Așa că nu numai în cele trei dimensiuni spațiale ci și în cea de a patra dimensiune, a timpului, omul a pătruns în microcosm ca și în dimensiunile astrale. Am putea adăoga că de fapt, cercetările se desfășoară astăzi în „picocosm", unde unitatea de măsură practică pentru timp este de 10^{-12} secunde, adică picosecunda, a milioana parte dintr'o milionime de secundă.[3] Multe faze elementare ale proceselor biologice și reacțiilor chimice se desfășoară în acest timp extrem de scurt. Cercetătorii americani Peter Sorokin și Donald Bethune au reușit să facă instantanee cu un timp de poză de câteva nanosecunde, aplicând o nouă metodă laser în care fotografiile spectrelor dau în vileag regruparea aproape instantanee a unor structuri moleculare. Bernd Schuh amintește faptul că bastonașele din retina ochiului omenesc reacționează în câteva picosecunde când lumina cade pe ele. Tot în picosecunde se măsoară faza decisivă a transformării energiei solare în clorofilă. Nu e deci de mirare că „cercetători din diferite discipline științifice au început să desființeze granițele atât de caduce de mult dintre fizică, chimie și biologie" odată cu pătrunderea în picocosm. Despre femtocosm sau chiar attocosm nu se aude până acum nimic (Amintim că aceste

prefixe sunt standardizate de SI[4] pentru unitățile de măsură subunitare, corespunzând exponenților negativi ai lui zece).

Dar să continuăm cu un alt paradox care nu rezultă din teoriile relativității, ci din fizica cuantică, mai precis din efectul tunel: Un om stă rezemat de peretele apartamentului său și se trezește deodată – ca prin minune – în apartamentul vecin. Nu e vorba de nici o minune, ci de „efectul tunel", un efect din fizică ajuns chiar să aibă aplicații tehnice. Ce e drept șansa pentru om e extrem de mică, dar nicidecum nulă[2]. Pentru o particulă alfa care se află de o parte a unui „zid" există o anumită probabilitate de a ajunge de partea cealaltă, probabilitatea depinzând de grosimea zidului. Corpul omenesc se compune dintr'un multiplu de 10^{24}de atomi care ar trebui să treacă simultan prin zid, ceea ce explică probabilitatea extrem de mică, dar nu imposibilitatea fenomenului.

Efectul tunel se deduce din ecuația lui Schrödinger, ecuație care permite și tratarea evenimentelor aperiodice. Amintim că în 1926 E. Schrödinger a stabilit pentru unda de materie o ecuație de câmp, ca o încununare a eforturilor sale de a realiza o claritate cât mai mare în domeniul de bază al teoriei atomice. In ecuația lui apare o mărime neobișnuită până atunci în fizică, faimoasa mărime „psi" care reprezintă fluctuațiile electrodinamice ale densității de sarcină electrică a particulelor în spațiu. O trăsătură nouă față de mecanica clasică a acestei ecuații a savantului vienez o constitue depășirea cadrului mișcării clasice de către funcțiile de unde și străpungerea („tunelarea") unui prag de potențial. Potențialele cu două minime furnizau pe atunci (1926) modele pentru moleculele bi-atomice. Efectul tunel a permis fizicienilor să înțeleagă mișcările electronilor în metale, a anumitor fenomene la contactele cu semiconductori (1927) precum și fenomenul dezintegrării „alfa" a nucleilor grei (1928)[5].

Trebue să recunoaștem că am atins aici un punct în care înțelegerea celor spuse necesită o pregătire sistematică a cititorului. Fizica este însă un domeniu care nu se pretează la un studiu „în coaje de nucă", ea fiind accesibilă numai prin muncă asiduă și îndelungată. Să amintim aici cele spuse de Euclid regelui Ptolemeu „Drumul care duce la cunoaștere nu e un drum regesc, nu e un drum scurt". Citâm în această privință și pe Gerald Holton[6]: „... sunt puțini cei care își dau seama de adevărata mărime a problemei sau știu despre larga gamă și imensa cantitate de cunoștințe științifice ca cineva să poată afirma, într'un sens sau altul, că se pricepe la ‚știință'. Ceva mai mult, după ce multă vreme a existat un decalaj, rămânere în urmă în timp între

descoperiri și răspândirea lor, în știința de astăzi, creșterea gradului de abstracție și a ritmului de creștere ... a început să transforme rămânerea în urmă în discontinuitate."

Intr'adevăr, în trecut, intelectualii, scriitorii și chiar oamenii politici aveau posibilitatea de a ține pasul cu dezvoltarea științei. Marii gânditori, filosofii, și-au putut răspândi sau chiar impune ideile și concepțiile în diferite epoci istorice. Astăzi această tradiție a dispărut; numai o mână de intelectuali își pot asuma rolul de mijlocitori între oamenii de știință și cetățenii lipsiți de pregătire adecvată. Pe zi ce trece, știința devine din ce in ce mai abstractă, ceea ce face iluzoriu orice efort de popularizare.[7]

Situația a dat naștere la diferite luări de poziție, campanii și chiar mișcări populare contra științei. Exemple de atacuri sunt ușor de găsit[8,9]. Ceea ce dă de gândit e și faptul că ostilitatea față de știință merge paralel cu anumite campanii irațională contra sistemelor economice și tehnice moderne bazate în parte pe știința abstractă aplicată.

Unul din clasicii filosofiei științei, Hermann Weyl, străduindu-se să scrie cât mai mult pe înțelesul cititorilor săi, spune: „Voi alege exemple cât mai simple pentru a demonstra ideile; dar din principiu trebue să rămânem la adevărul că îndeletnicirea cu filosofia științelor presupune cunoașterea științelor."[10]

Dar atunci se pune problema, cum să ajungă intelectualii ce se interesează de filosofia științei, să-și insușească bagajul de cunoștințe necesar. Avertismente pentru cei optimiști sunt cuprinse și într'o lucrare de specialitate despre Evoluția gândirii științifice de A. d'Abro[11]. Acest autor amintește că nicio carte de popularizare nu poate lua locul lucrărilor cu formule matematice, ba chiar cu matematici foarte serioase, chiar dacă unii nu se interesează decât de tendințele gândirii sau de evoluția ideilor. El subliniază că matematica este instrumentul care ne permite o privire mai adâncă în problemele naturii, revelând armonii nebănuite și pătrunzând în regiuni ale gândirii, din care inteligența umană ar rămâne exclusă fără unealta matematicii.

„A presupune, cum o fac unii filosofi, că înțelegerea vagă a unei probleme științifice riguroase, înțelegere bazată pe citirea vreunei cărți de popularizare sau culeasă pe ici și colo dintr'o lucrare tehnică-științifică le va permite să enunțe o teorie sau să o critice, apoi să o impodobească cu ideile proprii, este o părere care a contribuit mult la crearea unui spirit de neîncredere în scrierile lor", continuă d'Abro[11].

Cu toate acestea, cu toată „prăpastia" care există în mod incontestabil între știință și filosofia neștiințifică, adică filosofia fără cunoștințe științifice temeinice, nu credem că problema e fără nădejde. Există domenii științifice vaste care pot fi explorate treptat de filosofi și scriitori, cum ar fi de pildă istoria științelor și a tehnicii, dar nu pentru a formula idei și teorii prea îndrăznețe, ci pur și simplu pentru informare. Prea sumbru ar fi peisajul intelectual și cultural dacă omenirea ar continua să rămână divizată și în acest domeniu. O parte din filosofia științei este de sigur de domeniul fizicienilor și altor savanți, și sunt nenumărate exemple de fizicieni filosofi sau – mai ales în trecut – de filosofi fizicieni.

Intre concepțiile care au dominat timp de milenii cugetarea filosofică se află aceea a existenței a priori a unui spațiu prin tradiție euclidian. Intre timp, știința din zilele noastre a trebuit să renunțe tot mai mult la această concepție, cu toate dificultățile de imaginare a unor hiperspații neeuclidiene. Mintea clară – din ce in ce mai clară – susținută de riguroase metode științifice, a oamenilor de știință, între care fizicienilor le revine probabil prioritatea, a recunoscut că spațiul euclidian nu este a priori, ci este o concepție bazată exclusiv pe credințe și iluzii izvorîte de-alungul mileniilor din viața de toate zilele. A trebuit să treacă secole de filosofie până să se formuleze legile căderii și până să se renunțe la convingeri ca geocentrismul. Spațiul conceput ca un „continuum" tridimensional a priori îl întâlnim încă la Kant, dar acest filosof a făcut și anumite raționamente asupra posibilității unui spațiu bi-dimensional sau chiar monodimensional.

Nu trebue să se creadă că toate aceste discuții asupra originii empirice a spațiului n'ar avea niciun sens. Dimpotrivă: ele au o importanță esențială pentru știință și nu constitue în nici un caz „fantasmagorii filosofice". Doctrina existenței a priori a spațiului euclidian tridimensional este considerată de oamenii de știință din zilele noastre drept „una din doctrinele cele mai primejdioase pe care filosofia a încercat să o impună științei" (A. d'Abro[11]). Insuși Einstein și-a exprimat convingerea că „filosofii au avut o influență dăunătoare asupra progresului gândirii științifice când au scos anumite noțiuni fundamentale din domeniul empiricismului, în care ele se află sub controlul nostru, și le-au ridicat la înălțimile intangibile ale Olimpului lui a priori. Așa a fost cazul în deosebi cu concepțiile noastre despre timp și spațiu, concepții pe care fizicienii, constrânși de fapte, s'au văzut nevoiți să le coboare din acel Olimp de a priori pentru a le pune la punct și a le face utilizabile"[12]. Nu trebue să ne muncim mințile prea mult pentru a ne da

seama că dacă spațiul euclidian tridimensional ar constitui o condiție a priori a înțelegerii, atunci matematicienii n'ar fi fost în stare să-și croiască un drum prin hiperspațiile neeuclidiene ale relativității.

Trebue să recunoaștem însă că nu a fost vorba totdeauna de o incompatibilitate și cu atât mai puțin de ostilitate între filosofie și știință. Și aceasta bineînțeles niciodată în cazul oamenilor care au fost atât fizicieni cât si filosofi. Să luăm cazul lui E. Mach și al lui C. F. von Weizsäcker[20,21]. Amândoi au fost mai întâi fizicieni cu renume și au ocupat apoi catedre universitare de filosofie. Cazul invers, al filosofilor care să se fi familiarizat cu problemele fizicii este mai puțin frecvent.

Ernst Mach, la început profesor de fizică, apoi de filosofie la Universitatea din Viena, a fost unul din gânditorii care au influențat mult desvoltarea științei moderne. Albert Einstein îl citează printre filosofii săi de predilecție. Cu toate că mulți cercetători îl încadrează pe Mach în pozitivismul lui Auguste Comte, el nu poate fi numit pozitivist, deoarece a menținut o atitudine critică față de orice dogmatism, cum ar fi de pildă clasificarea comtiană a științelor. Figura sa de gânditor poate fi mai bine caracterizată prin neopozitivism, prin pozitivismul fenomenistic inițiat de John Stuart Mill[13—19].

Noi n'am vorbit până acum decât de fizică, care de fapt este numai una din numeroasele discipline științifice. Fapt este că trebue să limităm noțiunea de știință la fizică, biologie și ramurile lor, așa că înțelegem aici prin știință ceea ce în limba engleză se înțelege astăzi prin „science" sau în limba germană prin „Naturwissenschaften". Excludem prin forța lucrurilor domenii vaste științifice care n'au putut fi matematizate prea mult. Fizica este știința cea mai cantitativă și ca atare permite cel mai mult aplicarea matematicii. In fizică, cercetătorii ca și studenții află adevărul sau îl verifică măsurând, numărând, calculând și stabilind formule, înainte de a putea trece la vreo speculație logică sau generală filosofică. Matematica este, până la un anumit punct, în tot cazul limbajul fizicianului. Putem spune că publicațiile de filosofia științei cuprind toate formule și foarte multă matematică. Lucrările fără formule, ale unor autori, nu pot fi de domeniul filosofiei fizicii; ele nu pot spune nimic esențial. In afară de aceasta, pentru a putea „cugeta" asupra noțiunilor de fizică este nevoie de o precizare a noțiunilor, categoriilor și schemelor.

Filosoful-fizician Peter Mittelstaedt arată[24] că în fizica modernă s'au ivit probleme filosofice, adică anumite probleme la care nu se mai poate răs-

punde în cadrul fizicii, deoarece în secolul al XX-lea bazele metodice ale fizicii au fost modificate în mod esențial, în două rânduri, prin rezultate experimentale. Prima schimbare a adus-o teoria relativității, cea de a doua teoria cuantelor. Astfel anumite structuri, de valabilitatea cărora nu se îndoia nimeni, au fost trase la îndoială și în cele din urmă declarate false. Nu numai geometria euclidiană, dar însăși cauzalitatea și logica nu mai puteau fi acceptate nici de fizicieni și nici de filosofi. Fizicienii respingeau aceste structuri vechi, ele fiind în contrazicere cu experiența, cu realitatea fizică, cu adevărul fizic. Ei arătau pe drept cuvânt că singurul izvor legitim al cunoașterii în domeniul fizicii este experiența.

In ce privește metodele, există două căi diferite pentru a formula fizica. Una din ele pornește de la deziderатul că teoria nu trebue să cuprindă decât mărimi observabile cu ajutorul instrumentelor de măsură care există în realitate. Potrivit acestei metode, fizica este o teorie a mărimilor observabile și se bazează exclusiv pe categorii care rezultă dintr'o teorie a procesului real de măsură pentru a da o ordine a fenomenelor. Cea de a doua metodă este calea urmată de fizica clasică, de geometria euclidiană și logica clasică, adică o metodă care deocamdată nu pune problema realizabilității empirice a acestor noțiuni[24]. Dar și o fizică clădită pe aceste temelii trebue să dea o descriere corectă a fenomenelor empirice, inclusiv legile instrumentelor de măsură. Dar utilizând aceste cunoștințe se va putea arăta apoi că noțiunile și schemele luate ca bază nu pot apare în nici o experiență posibilă și că în enunțarea teoriei ele au rolul unor parametri ascunși, ce nu pot fi observați. Nu sunt realizabile în mod empiric decât numai noțiunile care sunt cuprinse și într'o teorie a mărimilor observabile, arată Mittelstaedt[25].

Intreaga fizică modernă, adică cea de pe la 1900 încoace, se caracterizează prin problema instrumentelor de măsură. In teoria relativității a lui Einstein noțiunile de spațiu și timp au trebuit modificate prin măsurarea intervalelor de spațiu și timp cu ajutorul „semnalelor luminoase". Independența fenomenelor de sistemul inerțial se numește „principiul relativității" (Galileo Galilei). In afară de acest principiu e valabil acela al constanței vitezei luminii. Cele două principii, invarianța lui Galilei și constanța vitezei luminii sunt incompatibile. Transformațiile care duc de la un sistem inerțial la altul trebue să fie funcțiuni lineare ale coordonatelor x, y, z, t, din cauza „egalității" tuturor punctelor în spațiu-timp. Pentru teoria relativității trebue să se accepte transformațiile Lorentz, care la limită, când c (viteza luminii)

tinde spre infinit, devin transformații Galilei. Or, o viteză a luminii tinzând spre infinit este pur și simplu o idealizare, așa că mecanica clasică a lui Newton este și ea numai o idealizare a realității fizice. Einstein a analizat și noțiunea de timp, pornind de la constatarea că noțiunea de timp absolut, folosită în mecanica lui Newton, e inutilizabilă, deoarece metoda sincronizării ceasurilor cu ajutorul unor efecte ce se propagă instantaneu e irealizabilă. In consecință, este necesar să se renunțe și la noțiunea de simultaneitate din mecanica clasică. Simultaneitatea ca noțiune clasică se păstrează însă pentru evenimentele care au loc în același punct în spațiu. Pentru o cunoaștere mai profundă a teoriei lui Einstein se oferă astăzi numeroase cărți, chiar manuale. Pentru studii speciale se recomandă cărți de specialitate ca cele indicate în bibliografia la acest articol[26—29]. Teoria generală a relativității a fost terminată de Einstein în 1916. Ea a întrunit inerția, metrica și gravitația. Spațiul și timpul nu se mai pot imagina astăzi fără conținut[30]. Istoria studiilor care au dus la teoria relativității e redată de pildă de Whittaker[31] care scoate în evidență contribuțiile importante aduse de Poincaré, Lorentz, Planck, Fitzgerald și alții, în mare parte înainte de Einstein. Whittaker își intitulează capitolul II „Teoria relativității a lui Poincaré și Lorentz"[31]. El amintește că Poincaré în cursurile sale de la Sorbona a ajuns încă din 1899 la concluzia că mișcarea absolută este din principiu de nedetectat[32].

Cealaltă mare realizare a fizicii moderne e teoria cuantică, cunoscută în deosebi ca mecanica cuantică. Ea a ridicat în filosofie problema valabilității cauzalității în sensul că în domeniul atomar cauzalitatea se pierde, făcând loc probabilității. In fizică, această teorie a cuantelor stă la baza cunoașterii atomului, atât a învelișului de electroni cât și a nucleului și a particulelor subnucleare. Realizatorii ei sunt Niels Bohr, Heisenberg, Schrödinger, Born, Jordan, Pauli și alții, pornind de la descoperirea cuantelor de energie de către Max Planck și a fotonului de către Einstein. Contribuțiile cele mai importante la cunoașterea particulelor subatomice și descoperirea caracterului ondulatoriu al corpusculilor se datoresc unor fizicieni ca von Laue, Compton, Pauli, Einstein, de Broglie, Dirac etc.[33].

Heisenberg a stabilit așanumita relație a nedeterminării. O undă de lumină caracterizată prin frecvența sa **nu** și lungimea de undă **lambda** este pusă în relație cu cuantele de lumină, cu fotonii având energia **E** și impulsul **p** legate între ele prin constanta **h** a lui Planck. Energia E e egală cu produsul h.nu, impulsul e egal cu raportul dintre h și lambda. Relația lui Heisen-

berg arată că locul x în care se află o particulă și impulsul ei nu pot fi măsurate în același timp cu precizia ad libitum. Este o imposibilitate care rezidă în realitatea fizică și nicidecum în imperfecțiunea măsurătorii sau a instrumentelor de măsură[34,35].

In prezent, cercetările fizicienilor se concentrează asupra particulelor subnucleare, paralel cu o activitate intensă în domeniul cercetării cosmosului. Se dă o atenție deosebită studiului celor patru „interacțiuni": gravitația, electromagnetismul, interacțiunea slabă și cea tare. Au apărut un mare număr de noi denumiri de particule, clasificarea în particule Fermi și Bose, dar nu s'a acceptat până acum vreo teorie generală.

Nu e sigur că aceste particule (numite și corpusculi) sau particule „elementare" sunt într'adevăr elementare. S'au descoperit până acum vreo 250 de astfel de particule, cu ajutorul unor instrumente foarte costisitoare, ca acceleratoarele, detectoarele camere cu scântei sau camere cu bule. Descoperirea de noi particule e de multe ori prezisă în teorie. Clasificarea se face pe baza câtorva caracteristici ca masa, spinul, isospinul, strangeness, durata vieții. Clasei corpusculilor Fermi îi aparțin de exemplu neutronul, protonul, neutrino; clasei Bose fotonul, mesonul, perechile Cooper în supraconductivitate etc. Criteriul este că particulele Fermi au spinul ½ sau multiplu de ½, pe când la cele Bose spinul e un număr întreg ca 0, +1, +2, –1, –2 etc. Trebue să subliniem că astăzi în fizică nu se cunoaște niciun alt fel de „materie" decât aceste particule clasificate pe baza spinului. Nu există decât particule aparținând ori clasei care poartă numele marelui fizician italian Fermi ori acela al marelui fizician indian Bose. Spinul este deci o proprietate a materiei corpuscul-undă adică a tot ce are „existență fizică" in lumea fizică. El se cunoaște în știință de când există teoria cuantică, adică de peste o jumătate de secol. Nu există noțiune cu o realitate fizică mai mare decât spinul.

Cum se explică atunci că filosofii care fac teorii spicuind câte ceva din fizica clasică se feresc să „filosofeze" asupra spinului adică asupra unei proprietăți esențiale a materiei? Până și particulele fără masă (cu masa zero) au un spin. Astfel fotonul are spinul 1, aparține prin urmare particulelor Bose. Mai e nevoie să subliniem importanța fotonului? Intreaga energie pe care o primim pe pământ din soare e transmisă prin fotoni. La radio sau televiziune, fotonii aduc energia de la antena emițătorului la antena receptorului.

O altă proprietate descoperită recent, dar astăzi indispensabilă pentru

fizică este „strangeness" (bizareria, ciudățenia) particulelor. Este o proprietate tot atât de reală ca lungimea de undă, frecvența, masa etc. Cuvântul ales de fizicieni pentru a desemna această proprietate este întâmplător; el confirmă din nou observația că fizicienii tineri, majoritatea lor făcând descoperirile la o vârstă sub 30 de ani, sunt și poznași. Strangeness nu are nimic bizar în el și nu se pretează la „filosofie" pe baza denumirii. Fizicienii puteau să-i dea tot atât de bine numele de „chiftea".

O altă observație, în fizică nu poate exista un microcosm și un macrocosm: clasificarea e justificată numai din motive practice de antropomorfie. Chiar dacă în cosmos există stele roșii, uriașe, pitice, albe etc. (tot din motive practice de clasificare și nomenclatură) aceste stele nu sunt nici „mari" și nici „mici" ci unele sunt mai mari decât altele, și invers. Adjectivul mare nu e justificat decât în comparativ, ca și inegalitățile din matematică. Teoreticianul trebue să se debaraseze și în fizică de noțiuni care nu pot fi exprimate și formulate matematic.

Astrofizica a făcut și ea progrese imense, astăzi cunoscându-se mai bine viața stelelor și chiar – cu o aproximație destul de bună, prin „Big Bang" – și vârsta universului. S'au descoperit în cosmos chiar unele regiuni în care domnește **veșnicia** – bineînțeles, veșnicia în sens fizic, nu religios sau filosofic. Este un fapt cunoscut de vreo șaptezeci de ani, de la Einstein încoace, și bine confirmat prin experiențe, că ceasurile merg încet în apropierea unor mari concentrări de mase. Dacă masa unei stele în stadiul neutronic este de 2,5 ori mai mare decât masa soarelui nostru, atunci forțele care acționează între neutroni nu mai pot impiedeca colapsul total și se naște o „gaură neagră". Existența acestor găuri negre a fost prezisă chiar de Einstein. Ele se numesc în limba engleză black hole, în cea germană schwarzes Loch (și nu „schwarzer" Loch, cum scrie un dicționar apărut la București în cinci limbi, în 1978)[36]. Localizarea găurilor negre se lovește de mari dificultăți: din cauza marii concentrații de masă, 10^{18} kg/cm^3, radiațiile, adică semnalele, nu pot porni la drum și nici o informație nu poate pătrunde până la noi. Norocul astrofizicienilor e că unele din găurile negre se asociază cu stele duble. Gaura neagră absoarbe gazele acestor stele din apropiere, dând naștere la radiații roentgen ce pot fi detectate prin sateliți artificiali sau rachete. Așa s'a identificat gaura neagră, mai precis sursa roentgen invizibilă, Cyg X-1 (Lebăda). Unii teoreticieni speră ca mecanica cuantică, în speță efectul tunel, să le vină eventual în ajutor la detectarea găurilor negre. O altă posibilitate de a primi informații din acele locuri ar fi undele

de gravitație. Dar aceste unde n'au putut fi descoperite până acum (n'au putut fi identificate cu certitudine prin experiență), ceea ce e firesc, dată fiind forța extrem de slabă a gravitației, în comparație cu celealte trei interacțiuni.

Filosofia fizicii a apărut clar în istorie cu Aristotel (De generatione et corruptione, I, 2, 316 a), a stagnat apoi împreună cu știința, mai ales după ce în secolul al XIII-lea fizica lui Aristotel a fost adoptată în Occident, sub influența lui Toma de Aquino, deși acesta a văzut prea bine că „metafizica este în filosofie ultima parte ce trebue studiată, deoarece e necesar mai întâi să avem cunoștințe despre multe lucruri" (Summa contra gentiles I, cap. 4). Dar a fost imposibil să se traducă în faptă acest deziderat căci nu se putea ajunge la o adevărată metafizică dacă se pornea dela fizica șubredă a lui Aristotel. Situația s'a agravat după ce scolasticii au abandonat vederile sănătoase ale lui Toma de Aquino privind relațiile dintre fizică și metafizică. Acești scolastici au meritul de a fi creat o logică formală, pe care însă, din păcate, au aplicat-o la principii sterile, conservând astfel fizica greșită a lui Aristotel. Rezultatul a fost vorbă lungă, sofisticărie. Astăzi filosofia științei a devenit o disciplină vastă care trebue să țină seama și de progresele fizicii teoretice, de descoperirile ce se fac într'un ritm necunoscut în secolul trecut.

GHEORGHE DRAGHINCESCU

BIBLIOGRAFIE

[1] NATURE, Vol. 257, No. 5522, September 11, 1975, p. 84.

[2] E. LÜSCHER, Aktuelle Physik, München 1977, p. 3—4.

[3] BERND SCHUH, Vorstoß in den Pico-Kosmos, in DIE ZEIT Nr. 42, 12. Oktober 1979, p. 66.

[4] SI — Sistemul Internațional de unități de măsură.

[5] F. HUND, Geschichte der physikalischen Begriffe, Teil 2, Mannheim/Wien/Zürich 1978, p. 185.

[6] G. HOLTON, Thematic Origins of Scientific Thought, 1974, Cambridge Massachusetts, p. 459.

[7] vezi și EDWIN A. BURTT, The metaphysical foundations of modern physical science, pp. 236—237.

[8] LEWIS MUMFORD, The Pentagon of Power, New York 1970.

[9] ARTHUR KOESTLER, The Sleepwalkers, New York 1959.

[10] H. WEYL, Philosophie der Mathematik und Naturwissenschaft, München und Berlin 1926, p. 3. In Handbuch der Philosophie, Abt. II, München und Berlin 1927.

[11] A. D'ABRO, The Evolution of Scientific Thought, New York 1950.

[12] A. EINSTEIN, Physik und Wirklichkeit 1936; in: A. EINSTEIN, Aus meinen späteren Jahren.

[13] UMBERTO FORTI, Storia della scienza, 1969.

[14] E. MACH, Erkenntnis und Irrtum, Leipzig 1905.

[15] E. MACH, Die Mechanik in ihrer Entwicklung, Leipzig 1921 (ediția 1-a 1883).

[16] E. MACH, Die Prinzipien der physikalischen Optik, Leipzig 1921.

[17] E. MACH, Die Prinzipien der Wärmelehre, Leipzig 1896.

[18] BRADLEY, Machs Philosophie der Naturwissenschaft, Stuttgart 1974.

[19] R. S. COHEN, R. J. SEEGER (ed.), Ernst Mach: Physicist and Philosopher, Dordrecht/Olanda și Boston/SUA 1970.

[20] C. F. von WEIZSÄCKER, Zum Weltbild der Physik, Stuttgart 1960.

[21] C. F. von WEIZSÄCKER, Die Einheit der Natur, München 1971.

[22] E. T. WHITTAKER, A History of the Theories of Aether and Electricity, Vol. 1, 2, 1951.

[23] W. HEISENBERG, Physik und Philosophie, Stuttgart 1960.

[24] P. MITTELSTAEDT, Philosophische Probleme der modernen Physik, Mannheim, Wien, Zürich 1976, p. 9—10, 11—13.

[25] P. MITTELSTAEDT, Verborgene Parameter und beobachtbare Größen in physikalischen Theorien, Phil. Natural. X, 1968.

[26] BORN, M., Die Relativitätstheorie Einsteins, 1961.

[27] A. EINSTEIN, Grundzüge der Relativitätstheorie, 1973.

[28] A. EINSTEIN, Über die spezielle und allgemeine Relativitätstheorie, 21. Aufl .1973.

[29] H. WEYL, Raum, Zeit, Materie, Berlin 1923.

[30] F. HUND, op. cit. p. 81—82.

[31] E. T. WHITTAKER, op. cit. p. 27—77.

[32] H. POINCARÉ, Electricité et Optique, carte editată de E. Néculcéa și tipărită la Carré et Naud, Paris 1901.

[33] W. HEISENBERG, Die physikalischen Prinzipien der Quantentheorie, Leipzig 1930.

[34] M. JAMMER, The Conceptual Development of Quantum Mechanics. New York 1967.

[35] M. JAMMER, The Philosophy of Quantum Mechanics, New York 1974.

[36] Dicționar poliglot de matematică, mecanică și astronomie, englez, român, german, francez, rus, București 1978, p. 49.

FAȚA DREPTĂȚII

Aproapele dă preț depărtării
și însoțirea singurătății;
de n'ar fi lumea basmul mirării,
cum s'ar povesti fața dreptății

însăși neștiutoare de sine,
închipuind-o ca în oglindă,
la fel răspunsă prin rău sau bine
pe lume, cu tot ce se perindă

într'o părelnică stare pe loc:
schimbătoare în clipă la față
ca o văpaie arzând fără foc,
mereu promisă'n vecii de viață?...

CEASUL DESFERMECĂRII

Poetului Ilie Constantin
(„Cine se află în lume de-a binelea?")

Fericirea e fără poveste
ca o viață de peste moarte,
gândeom – și așa mai departe,
mirat că poate fi tot ce este.

Dar vine ceasul desfermecării
văzului de vederile vieții,
când încetează vraja mirării
și se împacă strâmbii cu drepții

în pacea uitării de sinele
amăgit al speranței pe mâine,
uitați și de rău și de binele
mestecate în lacrimi cu pâine...

Duh al meu rupt din fărănume,
neștiut de viață și moarte!
Fost-a oare scris om pe lume
să fii – și așa mai departe...?

INĂUNTRU*)

A i c i începe
tot ce are capăt;
și suspină în neștire
– prin tot ce e –
ce nu a fost să fie
nicăieri, în fire.

A i c i e pretutindeni înăuntru
– cuprins de taină, însuși necuprins –
și'n perindarea ce ne poartă
spre asfințit
c'un dor desfermecat,
– în golul
care zilnic se'mplinește
din vorba ieri cu cea de azi,
rotund
și afânat prin duh de somn –
promitem vorbelor o soartă
și dorului un suflet ne'ncetat.

*) poem apărut în MICRON 19/79, California

VARIANTĂ LA „BASM"*)

Spuneai că tot ce e a fost
mereu – și totdeauna
(ți-aduci aminte, gândule?)
aceeași lume: una . . .

. .. dar dacă nu-i decât ce e
și se petrece'n fire
de ce mă'ntorc acum c'un dor
al vieții din neștire,
spre chipul ei neprihănit
de nici o'nchipuire,
ascuns luminii zorilor
cum și-l ascunde luna?

In taina lui, sub cer pustiu
las gândul să mă poarte
și de'nțelesul amăgit
al vorbelor, de când le știu,
cu vorbe îmi fac parte:

De-acel ce'n duh de-o fi să fiu,
doar jindul mă desparte
acum, al vieții'n asfințit
care mă'ngroapă'n trup de viu,
neștiutor de moarte . . .

*) poem din placheta PETRECERI, Londra 1977

AȘA

Să fi uitat soarta de mine
lăsându-mă să-mi fac de cap?
dar cum o fi, de rău sau bine,
în lume tot n'am să încap.

Un dor al vieții în neștire
când voi fi fost fără să știu,
– răspuns parcă din amintire –
mă ispitește să tot fiu;

iar dacă lumea-și dă pe față
în timpul care e și nu-i,
un chip al vecilor de viață
făgăduindu-l orișicui,

vremelnicia mea se roagă
să fie cât va fi a ș a:
în clipa care mă desleagă
de timp e veșnicia mea . . .

ACEEAȘI POVESTE

Uneori știu, alteori ș t i e
și se miră – nu eu –
că tot ce poate să fie,
cum va fi fost mereu.

Uneori cred, alteori c r e d e
– nu eu, ci în mine –
că lume nu-i doar cât se vede;
iar basmul ei ține

cât lumea, de când se perindă
cu tot ce trăiește,
– fără urmă, ca in oglindă –
și se povestește

cu vorbe schimbate la față,
aceeași poveste:
ce a fost odată în viață,
rămâne'n veci, e s t e.

Londra 1978–1979

MIHAI NICULESCU

J. N. MANZATTI

VALORI NECUNOSCUTE.

E greu a vorbi despre faptele aviatorilor noştri, în timp ce performanţele unor Gagarin, Glenn, Titov, Sheppard, Skirra, au uluit omenirea prin îndrăzneala întreprinderilor spaţiale. Insă încercarea mea nu doreşte a pune în balanţa concurenţei valorile naţionale şi străine, ci de a sublinia meritele compatrioţilor, privite din unghiul modestiei româneşti. Păstrând proporţiile, orice seminţie îşi are oamenii săi de seamă. Sunt indivizi ce trec dincolo de cadrul ţării lor, atât prin prestigiu personal, dar şi prin enormele mijloace puse la dispoziţie de Statele cărora aparţin. Oricât de genial, un Român, Ungur, Belgian sau Austriac, nu va avea la dispoziţie fondurile unui American sau Sovietic. Aşa fiind, unii îşi păstrează meritele circumscrise doar la strictul plan naţional. Nu sunt mai prejos decât ceilalţi, chiar dacă nu au avut privilegiul unei notorietăţi universale. Intâlnim uneori minunate exemplare nebăgate în seamă de opinia publică, de gazete şi posturi de radio. Fotografia lor atârna numai în păretele locuinţei, mângâiată cu drag şi înfrigurare de privirea unei soţii, a unei mame, a unui copil.

Pentru proprietarul unei stâne din Carpaţi, dulăul său ciobănesc este mai preţios decât căţelușul de salon occidental, premiat la concursuri internaţionale.

* * *

Trăieşte la Paris (acesta este un fel de a spune, dat fiind că trăia, mai mult în . . . aer) un compatriot despre care puţini vor fi auzit vorbindu-se. Se cheamă Decebal Vasiu. Noi îi spunem Ducu, Ducu Vasiu. E mai Român decât toţi Românii, deoarece numele Decebal nu îl veţi întâlni decât în spaţiul locuit cândva de Daci. A fost glorios ofiţer de carieră în armata română, totodată licenţiat în Litere şi Drept.

Face parte din faimoasa falangă a unor Abeles, Max Manolescu, Bâzu Cantacuzino, Udrisky, Mircea Petru, – spre a nu cita decât pe câţiva dintre „aşii" aviaţiei de odinioară, dintre cari unii se disting şi astăzi in companiile aeriene străine, prin competinţă, curaj şi devotament. Veteranul Max Manolescu este considerat ca o podoabă a flotei civile franceze. La o vârstă înaintată pentru un zburător, îşi continua cursele internaţionale, adaptându-se noilor modele de avioane, cu totul altele decât cele cunoscute în tinereţea sa în România. Adesea am auzit spunându-se de către colegii săi parisieni, că ar fi fost cel mai bun pilot de linie. I s'a conferit dealtfel cetăţenia franceză şi marea distincţie a „Legiunii de Onoare".

Nu mai prejos era emulul său Decebal Vasiu. Comandant de bord al liniilor T. A. I. încrucişa mările, oceanele, continentele, cu bravura rezervată doar aviatorilor. Uneori îmi trimitea notiţe fugare despre ţinuturi şi oameni, scrise cu vervă şi inteligenţă în scurtul răgaz al popasurilor extrem-orientale. Iată câteva fragmente de epistole atrăgătoare prin conţinutul lor simplu, concentrat:

* * *

„Auckland, Noua Zeelandă, 7. 1. 1959

. . . Cu clima şi obiceiurile de aici, era să uit că azi e Sf. Ion, ziua ta. Suntem cu noul domiciliu la Nouméa, în Noua Caledonie, însă îţi scriu acum din zborul în Pacific, cu o escală în Noua Zeelanda.

Mi-am instalat familia la Nouméa, unde am fost detaşat pe doi ani. Aici la capătul lumii am descoperit un Român plecat din ţară de vreo 45 de ani, pentrucă nu i-a plăcut să facă armata. E un bătrânel simpatic, de vreo 68 de ani. De meserie tâmplar, azi e mai mult filosof, socotind după cum se exprimă. A înfiat o negresă care-i ingrijeşte bătrâneţele. Are o căsuţă de două cămăruţe la malul Oceanului, dar e foarte fericit. Singura amintire concretă ce i-a mai rămas din ţară este o reţetă de „mititei grozavi" cum spune el.

Nouméa, Noua Caledonie, 10. III. 1959

...In ultima scrisoare ne purtai de grijă din pricina ciclonului ce s'a abătut recent. Am scăpat teferi, deoarece centrul nu a trecut pela noi, însă pe unde se abate culcă totul la pământ, măturând satele. Am intrat odată cu avionul într'un „tornado" între insulele Fiji și Bora-Bora. Mărturisesc că ne-a scuturat nu numai pe noi, dar chiar conștiința și sentimentele religioase. Semnul crucii face mai mult bine decât comunicatele meteorologice, cari ne indicau vreme bună. Avem o locuință frumoasă pe malul mării. Ne-am făcut și un mic cerc de prieteni. Bârfeala este ca pretutindeni în floare, sub aspectu-i inofensiv, de joc de societate. Ceea ce constitue o încântare este natura, clima, decorul, vegetația și mai cu seamă Oceanul cu culoarea sa verde. In zorii zilei ieșim la plimbare în caiac. Am impresia a fi făcut o bună afacere schimbând intrările metroului din Paris cu răsăritul de soare în Pacific. Am ajuns la concluzia că aglomerațiile citadine nu-s decât furnicare de posedați și că tot ceea ce civilizația a putut oferi mai bun omului, este avionul, dar cu condiția să o abandonezi, retrăgându-se în insulele din Pacific.

8. VIII. 1959, Tokio

Vacanța noastră de două săptămâni în Extremul Orient a fost prea scurtă spre a vizita tot ce ne propusesem. Saigonul îl văzusem adesea, încât nu mă mai atrage. Hongkong este uimitor din toate punctele de vedere; e orașul contrastelor. China comunistă e doar la 14 km. Cartierele chineze alternează cu cele europene, dezordinea chineză contrastează cu organizația engleză, iar pe mare joncile se strecoară printre uriașele vapoare. Orașul trăiește vânzând tacit tot ce importă, Chinei comuniste, care la rândul său furnizează populației toate alimentele necesare. Zilnic sosesc fugari din China roșie. Cineva îmi spunea că ei preferă să cerșească în libertate în Hongkong decât să viețuiască în „raiul" de alături.

...In Japonia impresia cea mai profundă ne-a făcut-o poporul însuși. Țara suprapopulată la extrem, fără resurse, cu o populație disciplinată, organizată și muncitoare, este un fel de Germanie a Pacificului. Deși învinși, cu produsele industriale îi concurează pe învingători. Economicește sunt totuși

săraci, dar e vorba de o sărăcie demnă, resemnată și decentă. Am părăsit acest sanctuar al privațiunii, muncii și politeții, cu dorința de a reveni în minunata țară a samurailor.

Nouméa, 8. IX. 1959

...Noutățile noastre sunt puține. Viața nu prea are epizoade; numai natura are viață. Se ignorează capriciile Doamnei Callas sau ale Dlui „K", cât și satelitii sau bombele atomice. Am vorbit cu locuitorii unei mici insule care au văzut în depărtare o explozie atomică. Au considerat-o ca pe un simplu fenomen al naturii și au uitat-o după câteva minute, preocupați de a găsi nuci de cocos sau de a alunga un porc sălbatec, care vine să mănânce scoici la malul mării...

Dacă nu ar fi teribila nostalgie a locurilor unde ne-am născut și am copilărit, nu ne-am mai gândi să plecăm de aici...

Am vizitat zilele acestea două insule pierdute în imensitatea Pacificului. Se numesc WALLIS și FOUTUMA, situată la 700 km. Nord Est de FIJI. Au 8000 de locuitori și sunt legate cu restul lumii de un avion ce face **o cursă lunară** și de un mic vapor, **odată pe an.** Dar oamenii trăiesc fericiți și liniștiți...

Tahiti, 17. 7. 1960

...Insulele franceze din Pacific sunt creația cea mai minunată a universului. In schimb HAWAII a fost o mare decepție. Marea nu are bariere de coral care să calmeze Oceanul și nici varietate de colori. Insulele sunt niște anemice coline goale, fără vegetație, doar câteva pâlcuri la malul mării înăbușite de blocurile caselor. Orașul Honolulu, nimic pitoresc; clasicul centru populat, prefabricat pentru turiști, un fel de „Haway Exciting" cu miros de reclamă publicitară.

In schimb TAHITI, neglijat de Francezi, a păstrat tot farmecul cald al unei naturi excepțional de bogată, prodigios de darnică, armonioasă în contraste de forme și colori. Când te afli în acest ambient acaparator, ți se pare că nu mai dorești nimic altceva și că un fel de pace se așterne peste rațiune și suflet. Foarte mulți călători tineri, dinamici, chiar deosebit de bogați, odată veniți în POLINEZIA FRANCEZĂ au fost pur și simplu confiscați de această

natură paradisiacă, învăluiți de această beție de colori, încât au vândut yacht și tot ce mai aveau, rămânând să își încheie zilele pe aceste meleaguri" ...

* * *

Multe și instructive sunt rândurile pline de înțeles ale lui Decebal Vasiu, pilotul solitar, care străbătea viteaz universul dela un capăt la celălalt.

Bogătașii sau cei în veșnică goană după aur ar trebui să desprindă că în fața minunilor Creațiunii, averile capătă dimensiuni ridicole. Setea de frumos poate fi potolită cu apa proaspătă a unui izvor de munte. Setea de bani nu se stinge nicicând. Mori cu buzele arse.

APOSTOL APOSTOL

La restaurantul „Continental" din București de odinioară, chelnării roiau ca bondarii în toate părțile. Situat în inima Capitalei, în incinta hotelului cu același nume din piața Teatrului Național, își avea o intrare chiar prin Calea Victoriei și o alta prin strada Regală, care dădea în grădina restaurantului.

La orice oră ai fi intrat, privirea îmbrățișa o societate de oameni reprezentând floarea literelor și artei românești. Se lăsau ademeniți de deliciul bucatelor, de arcușul fermecat al lui Grigoraș Dinicu, sau de serviciul impecabil al chelnărilor și direcțiunei localului, care se întreceau în a satisface exigențele publicului cosmopolit. Intr'adevăr, restaurantul era cercetat și de nenumărați străini în trecere prin București. Acolo, într'o seară, după un concert al său la Ateneul Român, faimosul violonist Jasha Heifetz venise să își asculte „colegul", pe Grigoraș Dinicu. Intre alte melodii executate în cinstea alesului oaspe, Grigoraș interpretase și compoziția sa „Hora Staccato" cu virtuozitatea ce îl făcuse faimos în toată Europa. Interesul stârnit fu enorm. Sedus de interpretare și de construcția melodică, Heifetz ceru lui Dinicu autorizația să facă o transcripție concertistică a piesei, ce avea să devină apoi una dintre cele mai populare compoziții ale emisiunilor radiofonice mondiale.

Pe Jasha Heifetz îl servise la masă un chelnăr între două vârste, de statură mijlocie, cu înfățișare blândă de om de treabă. Când ilustrul violonist voi să-i dea la plecare obișnuitul **bacșiș,** răsplata pentru serviciul și comportamentul ireproșabil, chelnărul răspunse cu fermă, dar delicată timiditate:

– „Vă mulțumesc sincer și vă rog să nu îmi luați în nume de rău dacă vă refuz. In general, dela artiști nu primesc bacșiș."

Țin a menționa că acest „bacșiș" (cuvânt turcesc întrat în limba noastră cu felurite înțelesuri, nu prea frumoase), în cazul de față nu avea nimic umilitor sau degradant. Leafa chelnărilor era neînsemnată, mai mult simbolică. Ei își scoteau existența din această cotă-parte ce le-o rezerva clientul și localul și care se plătea proporțional cu consumația.

Pe omul care avuse mândria să refuze bacșisul lui Heifetz îl chema Apostol. Numele său de botez era tot Apostol. A fost una dintre cele mai interesante figuri și existențe bucureștene, ale vieții Capitalei dinaintea războiului. Pasiunea sa nelimitată pentru muzica cultă, clasică, era caracteristica unei senzaționale personalități.

De obicei în Europa cultura unui chelnăr este elementară, deoarece profesiunea însăși nu implică studii superioare. In Statele Unite mentalitatea este diversă. Adesea un student universitar spre a-și câștiga existența, spală vasele la restaurant ori satisface alte îndeletniciri minore, cu simplitate și curaj. E cu atât mai frumos și exemplar. La noi însă mentalitatea era alta. Normal ar fi fost ca Apostol să își formeze o modestă instrucție muzicală din ceea ce trăgea cu urechea la lăuta lui Grigoraș Dinicu, care interpreta numai muzică ușoară sau folkloristică. Dar înclinația sa naturală mergea către muzica eternă, cultă sau clasică. Il întâlneai la toate concertele simfonice ori de soliști, în saloanele muzicale de înalt nivel artistic ale Doamnei Irina Procopiu, la cursurile și audițiile Cellei Delavrancea din strada Toamnei, în casele boerului Tilică Pherekyde din bulevardul Brătianu și ale profesoarei de Conservator Aurelia Cionca. Era client obișnuit la Ateneu, la sala Dalles, la producțiile de sfârșit de an ale Academiei Regale de Muzică.

Am fost de câteva ori în căsuța sa cu prispă, de aspect țărănesc, undeva prin cartierul străzii Uranus. Poseda o importantă colecție de mari pictori și tot felul de obiecte de artă. Apoi zeci de fotografii cu autografele celor mai de seamă personalități muzicale ale epocei împodobeau pereții de sus până jos. O impresionantă stivă unică în felul său în timpul acela, cu câteva mii de discuri, oferea cercetătorului pregătit, o selecțiune extraordinară a marilor concerte, în diverse interpretări. Devenise atât de expert Apostol, încât artiștii de faimă cari veneau în locuința sa spre a se documenta asupra marilor interpretări, îi cereau păreri și sfaturi. Răspunsurile erau date cu rară modestie, dar cu indiscutabil bun simț și autoritate. Își însușise o vastă cultură muzicală printr'o unică, naturală predispoziție.

Seara îmbrăca haina neagră cu cravată albă și se ducea la restaurantul Continental să-și servească clientela cu ciorbe și fripturi. Pasiunea sa pentru muzică fiind îndeobște cunoscută, lumea îl trata cu stimă și prietenie.

Imi amintesc că un ministru al Artelor îl propuse regelui spre a fi decorat. Apostol a mulțumit, dar a refuzat umil omagiul, socotit prea mare pentru neînsemnata sa persoană. Mi s'a mai spus că la instalarea regimului comunist, i se oferise din spirit propagandistic, un loc de consilier în ministerul Artelor. A refuzat și de astădată cu aceeași sinceră modestie, declarând că dorea să-și continue profesiunea de chelnăr.

CHARLES UPSON CLARK

A închis ochii nu de mult, un ilustru, extraordinar prieten. Ne lega o ciudată amiciție. Ii zic „ciudată" deoarece nu ne văzusem nicicând. Ne împrietenisem prin scris, iar mesagiile sale soseau neașteptate din cine știe ce colț îndepărtat.

Odată prin 1951, îmi amintesc a fi trimis din Buenos Aires unui ziar din Statele Unite un articol asupra compozitorilor din Țară, acuzând pe cei ce cu bună știință se puseseră în slujba inamicului, închinând zeci de cântece lui Stalin și partidului, dar cerând îndurare – în ziua judecății – pentru acei cari pentru a supraviețui și-au continuat profesiunea chiar într'un regim comunist, făcând concesii de circumstanță sub imperiul violenței practicată de ocupant. Adăugam că este simplu să dai verdicte, cu burta plină, de la mii de kilometri, în deplină libertate de gândire și decizie, contra acelora ce îndură zilnic presiuni sau tortură, în imposibilitate de a evada.

Am primit în Februarie 1952 o scrisoare cu emblema Clubului Universității YALE din New York, cu câteva cuvinte de apreciere pentru opinia mea **„and to applaud your gentle treatment of the poor fellows who are under the iron heel."** Semnatarul era **Charles Upson Clark,** pe atunci în vârstă de 78 de ani, vestit profesor universitar, arheolog și cercetător. Anexa și un **„curriculum vitae"** impresionant prin statele de serviciu, precum și o fotografie a sa din timpul ultimei vizite în România, la Cernăuți în Mai 1940, înconjurat de autoritățile civile și militare ale provinciei. Am putut astfel afla că cel care mă onora cu aprecierile sale nu era numai un vestit om de știință, dar și un extraordinar prieten al României.

Din corespondența ce am purtat în decursul anilor, nu numai că ne-am

imprietenit și că îmi scria pe nume, amestecând uneori și fraze românești printre cele engleze și franceze, dar am descoperit adevărata pasiune ce profesorul american o dedica României și aspirațiilor sale. Fusese de douăzeci de ori în România pentru studii și cercetări, iar printre vechii săi prieteni din anii 1918–19 număra pe Ionel Brătianu, Take Ionescu, Marghiloman, Antipa, Țzigara-Samurcaș, Mrazec, Vaida-Voevod, regele Ferinand și regina Maria.

Spațiul nu-mi dă libertatea de a reproduce fragmente din fermecătoarele sale epistole. O dorință reciprocă ne îndemna să ne întâlnim și să ne cunoaștem. Dar nu s'a putut. Mă invitase în 1953 pentru două săptămâni în Spania, la Sevilla, însă nu aveam bani de drum. Când veni apoi la Roma, eu nu mă aflam în Italia, iar când el se găsea la Paris, eu colindam prin Statele Unite.

Unele mesagii, din lipsă de timp, erau simple copii bătute la mașina de scris, din acelea ce trimitea familiei sale sau colegilor, oameni de știință. Adăuga câteva rânduri de mână pentru mine, scuzându-se că ocupațiile nu-i dau răgaz a proceda altfel. La optzeci de ani continua să facă salturi emisferice, cercetând prin biblioteci și muzeele lumii, arareori retrăgându-se în Canada la North-Hatley, pentru odihnă.

Am scris că s'a luptat cu adevărată pasiune pentru dreptatea României. A publicat cărți* și studii asupra țării noastre, a ținut conferințe și s'a luat de piept cu cei ce ne denigrau. Voi încheia cu o scurtă apreciere a sa, desprinsă dintr'o scrisoare ce mi-a trimis-o în 14 Martie 1952 la Buenos Aires: **„Avem mulți refugiați români în Statele Unite, dar politicește sunt împărțiți și cred că este puțină speranță ca ei să poată realiza ceva. In orice caz ei reprezintă un regim apus pentru totdeauna. Nu știu ce va urma actualului sistem comunist din România, însă politicește sunt sigur că nu va avea nici o legătură cu trecutul."**

J. N. MANZATTI

---

* Din cele peste 200 de studii și conferințe asupra problemelor românești publicate ori ținute de Charles Upson Clark, menționăm aici: **„Racial Aspect of Roumania's Case", „Greater Roumania"** (1927) și **„United Roumania"** (1932).

ALFRED GAROESCU

PIAȚA SOLDATULUI

Trecuseră vreo câteva luni de când a venit în orașul acesta vechi, și'n fiecare noapte visa acoperișuri ascuțite, străzi înguste și întunecoase, turnuri și trepte de piatră; și dacă visul său cel limpede se destrăma o dată cu ivirea zorilor, risipit de lumină și zgomot, mirajul orașului interzis îl chinuia în schimb toată ziua; căci vremea era rece, iar orele se scurgeau peste măsură de greu, încât abia către seară începea să se simtă bine în cazarma asta dezolantă, unde l-au obligat să-și iroseasca tinerețea; și-atunci uita destul de repede toate necazurile și bucuriile lui obișnuite, — uita instrucția de după dejun, zdrăngănitul plăcut al castroanelor, la prânz, sau străzile ademenitoare din afara zidurilor; iar amintirea de peste zi a ofițerilor mustăcioși de la care îi fusese dat să afle atâtea lucruri năstrușnice despre virtute, onoare și datorie, i se pierdea în adâncurile cele mai întunecate ale memoriei. Și nu aștepta sosirea nopții pentru a se gândi cu strângere de inimă acasă, așa cum făcuse în primele săptămâni, și nici ca să se bucure de somnul greu care-i sorbea în câteva ceasuri întreaga oboseală a zilei; fiindcă nălucile trecutului își pierduseră puterea tiranică de altădată, și existența sa

captivă îl răsplătea acum, când se simțea mai puțin istovit după o zi de mizerii, cu un șir îmbelșugat de vise curate și înviorătoare; astfel că nu avea altă dorință mai trainică decât să ajungă în dormitorul acesta imens, unde, îndată după ora stingerii, se cocoța pe patul lui din fața ferestrei și, în timp ce oamenii dormeau duși, privea absent la becul de peste drum, în lumina căruia fulgii de zăpadă cădeau încet, cu umbrele lor mici lunecând într'una pe geam în jos. Iar cum în partea cealaltă a străzii nu se zărea decât o grădină înzăpezită, cu vreo câteva căsuțe sărăcăcioase, gândurile îi rătăceau mai departe, dincolo de acest peisaj banal, unde închipuirea nu putea să răscolească nimic, și se mișcau, descătușate, în inima orașului adâncit în liniște și somn; și el hoinărea liber prin aerul rece al nopții, oprindu-se fericit în fața felinarelor, la poalele vreunui turn, sau, și mai mult, sub o ferestruică abia luminată de la etaj, cu perdele albe; rămânea pironit în mijlocul drumului, și-i părea tare bine că nu e destul de hotărît să urce până acolo sus, în odaia aceea mică și caldă, unde știa el că o femeie necunoscută uitase lampa aprinsă și dormea liniștită, cu brațele goale sub cap; după care pleca și de-aici, colindând străzile pustii până târziu, când obosit de-atâta umblet, se întorcea în patul său din apropierea ferestrei, trezindu-se cu ochii țintă la becul gălbui prin fața căruia lunecau mereu fulgii strălucitori de zăpadă.

Venea apoi visul, și o dată cu el, o nouă evadare. Dar sosi în curând și vremea când viața nocturnă a urbei, așa cum se alcătuise ea în reveriile soldatului, își dezvălui, epuizată, ultimele taine. Căci nimic nu rămăsese necercetat — nici chiar camera tinerei femei de la etaj; iar el deveni tot mai trist, mustrându-și sufletul pentru nemăsurata sa lăcomie, și începu să hoinărească din ce în ce mai rar, călcând abătut peste ruinele firavelor plăsmuiri de până atunci, și de fiecare dată asculta cu o bucurie ascunsă cum renaște în el chemarea stăruitoare a orașului. Așa încât, într'una din nopțile acestea neliniștite, la vreo două ceasuri după ora stingerii, se îmbrăcă hotărît, își trase cizmele și coborî în curtea interioară.

Nefiind văzut de nimeni, n'ar fi fost nimic mai ușor decât să se strecoare prin fereastra spălătoriei într'o stradă lăturalnică, unde nu fusese postată nici o santinelă; cum, însă pe de altă parte, simțea o ușoară spaimă, amestecată cu desgust, la idea că orașul cel adevărat va fi avut o înfățișare cu mult deosebită de aceea a urbei pe care închipuirea lui o înălțase vreme de atâtea nopți în șir, își spuse că nu era încă destul de pregătit pentru o asemenea dezamăgire, și renunță numaidecât la escapada proiectată, mul-

ţumindu-se să contemple vechiul orologiu din turn, cu cadranul său luminos, încrustat cu cifre romane, care se ridica deasupra acoperişurilor în aerul îngheţat.

Frumoase clipe! – gândea soldatul. Iată, sus, stelele tremură de frig, iar aici, cu spatele lipit de zidul rece, el priveşte nemişcat la ochiul acesta galben al turnului, rămas acolo din alte vremi, în timp ce loviturile metalice răsună grav în liniştea adâncă, una după alta, până când ecoul ultimei bătăi se stinge încet şi moare laolaltă cu ziua care s'a scurs. Frumoase clipe! – îşi mai spuse el; şi întorcându-se în dormitor, se vârî sub pătură şi adormi îndată.

Noapte de noapte cobora în curtea interioară pentru a-şi privi orologiul care adunase parcă în el, veacuri la rând, toate tainele orelor târzii ale oraşului; încât, într'o seară, chinuindu-l dorinţa de a desluşi misterioasa viaţă lăuntrică a bătrânului mecanism, urcă până'n podul cazărmii şi ajunse la una din lucarne, de unde se zărea nu numai ceasul, dar şi piaţa de la poalele zidurilor, cu clădirile ei înalte adăpostind o cofetărie gata să-şi lase obloanele, câteva prăvălii închise şi-un atelier fotografic din care tocmai ieşea râzând o femeie urmărită de privirile înveselite ale unui bărbos mare cât uşa. Soldatul, încremenit lângă ferestruica din pod, uitase de orologiu şi nimic nu părea să-l intereseze acum mai mult decât necunoscutul acesta puternic şi jovial, – bărbat plin de sănătate, cu dinţi strălucitori şi cu pumnii zdraveni. Fără îndoială că nu se născuse aici; venea de departe, era străin, şi n'avea nici nevoştă, nici copii şi nici mătuşi, – unui asemenea om îi stă mult mai bine să trăiască singur şi puţin cam sălbatic, chiar dacă ştie să răspândească în jur numai voie bună. De altfel, nici atelierul lui nu are o înfăţişare dintre cele mai obişnuite: camera e boltită, se văd în ea câteva draperii galbene, iar mobila neagră, tapisată cu roşu, e suplă şi elegantă; şi asta n'ar fi încă nimic, dar în partea din spate sunt nişte trepte de piatră care coboară până'n adânc, şi poate că jos, la capătul lor, se află o uşă ferecată, apoi un coridor întunecos, iar după aceea încă o uşă ferecată... Şi nimeni n'ar putea spune că acolo zac ascunse cine ştie ce comori sau alte lucruri tainice sub chepenguri grele, dar e aproape sigur că hrubele clădirii adăpostesc măcar câteva sipete şi lăzi mucegăite şi devastate de şoareci, cu o sumedenie de fotografii rămase de la părinţii bărbosului şi înfăţişând bărbaţi arătoşi ori femei frumoase de odinioară; încât soldatul privea cu evlavie fiecare imagine în parte, contemplând chipurile nostalgice, coafura înaltă şi mândră sau dantela albă a gulerelor; şi'n timp ce mâinile lui

cotrobăiau prin sipete, în atelier se făcu întuneric, iar el reveni repede la ferestruica sa din pod şi coborî apoi în curte.

S'ar fi zis că-l îndrăgise mult pe omul acesta străin, căci în fiecare noapte rămânea aici până târziu, când se trăgeau obloanele. Din vreme în vreme răsuna câte-o voce în curtea cazărmii, ori tusea dogită a bătrânei îngrijitoare care urca scările de lemn ale turnului, cu un felinar în mână; trecătorii de jos mergeau repede, afară era frig, ca şi aici de altfel, dar vitrina fotografului răspândeşte valuri de lumină, soba de teracotă e caldă, şi tânăra femeie, care stă şi'n seara asta de vorbă cu bărbosul, nu se mai dezlipeşte de ea; omul râde şi râde, lovindu-şi genunchii cu palmele; iar prietena lui, cuprinsă de-aceeaşi veselie, îşi lunecă degetele peste blana pisicii de pe scaun, îl ascultă încântată şi nici nu-şi dă seama cât de repede se scurg orele; şi aşa, numai în pantaloni şi cămaşă, străinul pufăie din pipă şi povesteşte de zor... E tare bine în camera cu draperii galbene şi mobilă neagră, tapisată cu roşu! Numai că a sosit vremea ca soldatul să plece, deşi îi vine destul de greu să se smulgă din bucuria adâncă şi potolită care-i inundă sufletul ori de câte ori rămâne ceasuri întregi în faţa ferestruicii, cu ochii aţintiţi la atelierul din partea cealaltă a pieţei. Şi el se urneşte în sfârşit, mai aruncă o privire spre vitrină şi începe să coboare cu o uşoară amărăciune întipărită pe faţă.

Peste câteva zile, într'o după-amiază, soldaţii ieşiră din cazarmă, dar el plecă abia către seară, când ceilalţi începeau să se'ntoarcă. Frigul se potolise; ninsoarea cădea uşor peste oraş. Coborî într'o pivniţă zgomotoasă, ceru două pahare mari cu rom şi se trezi trăncănind cu câţiva beţivi; apoi, uşor ameţit, porni fără ţintă pe străzi. Mergea încet, cu mâinile înfipte în buzunare, şi din când în când îşi ridica faţa spre cer, lăsând fulgii reci să i se topească pe obraji. Văzu numeroase turnuri şi stradele, se opri sub fereastra cu perdea albă de la etaj, o luă spre piaţă şi trecu repede pe lângă atelierul fotografului, de teamă ca nu cumva să intre; şi tot atunci cunoscu şi ochii aceleia despre care ştia că locuieşte acolo sus, în odăiţa caldă prin apropierea căreia zăbovise adineauri, dar, până să se'ntoarcă el pentru a o privi depărtându-se, femeia dispăru după colţ. Şi n'o mai întâlni decât peste vreo trei săptămâni, ca apoi, după încă un timp, revăzând-o la aceeaşi oră târzie, să se oprească hotărît la câţiva paşi înaintea ei.

– Unde te duci? – o întrebă încruntat, cu un glas care tremura jalnic.

Ea nu răspunse – poate încerca să pară supărată –, dar ochii îi râdeau. Ce întrebare hazlie! Se vede cât de colo că recrutul ăsta caraghios habar n'are

cum să intre în vorbă cu-o femeie necunoscută, și uite ce rău s'a fâstâcit, de necaz că nu i-a trecut prin cap ceva mai ca lumea! O mână îi atârnă țeapănă, ca o bucată de lemn, iar cu cealaltă frământă nervos pachetul cu țigări din buzunar. Bietul soldat! – îi era milă de el și-i plăcea în același timp, dar ce-ar fi putut să răspundă la o întrebare atât de stângace?

– Râzi degeaba, spuse el.

– Dar nu râd de loc! – și ea izbucni în râs.

– Ai văzut? Ți-am citit-o în ochi. Dar tot e bine că nu te-ai supărat.

– Puteam să-ți dau o palmă.

Soldatul rămase pe gânduri.

– Asta nu cere prea multă osteneală, zise el, și cam așa se obișnuiește; dar începe să-mi pară rău că n'ai făcut-o... Știu eu? – poate era bine dacă m'aș fi purtat mai urît...

– Adică să mă fi ciupit, sau ceva asemănător... Nu, nu ești tu în stare de asta... Chiar dacă e prima oară când stăm de vorbă, cred că te cunosc deja puțin.

– Poate. Dar cu totul altceva voiam să spun... „O fi vreo stricată" – îi trecu prin gând, și vru să curme discuția, însă după ce-o privi cu luare-aminte adăugă liniștit: Știi, mă întreb ce anume m'a îndemnat să te opresc... Pentru că n'avea rost s'o fac de vreme ce și eu știu mai multe decât îți închipui... De pildă, aș putea să ghicesc și unde locuiești, și care ți-e numele... Așa că, dacă tot ne-am întâlnit, să nu-mi spui nimic despre tine...

Femeia îl privea încruntată.

– Ești nebun, zise ea și dădu să plece.

El o prinse repede de braț și, timp de câteva clipe, se cercetară în tăcere. Privirile ei se încălzeau.

– Să plecăm de-aici, spuse femeia.

– Mergem să bem niște vin.

– Eu una nu beau.

– Cunosc povestea, dar îți promit că în noaptea asta ai să bei; și nu stăm în pivniță fiindcă e prea mult zgomot și fum... Uite, ne ducem acolo doar ca să iau două sticle, și-apoi le golim oriunde, fie și'n mijlocul drumului – de ce nu? Am să mă'mbăt, o să urlu de bucurie, iar tu ai să pleci acasă singură.

Ea râse ușor, își făcu cruce și se depărtară pe zăpadă. Începură să bea vinul cu răbdare, fără vorbărie, așezați pe-o treaptă de piatră, sub felinar. Pe strada povârnită – nici țipenie de om. Doar într'un târziu, un bătrân cu

galoși și cu gulerul de blană ridicat coborî treptele agale, îi privi în treacăt și-și văzu de drum.

– Cine ți-a spus unde locuiesc?

– Nimeni.

– Atunci înseamnă că m'ai văzut intrând sau ieșind.

– Nu te-am văzut, dar te rog să mă crezi că știu unde stai.

Ea duse sticla spre gură, privindu-l atentă.

– Ești tare ciudat.

– Vorbe obișnuite.

– Ai dreptate, trebuia să spun că ești scrântit, nu glumă. De altfel, ți-am mai spus-o.

El găsi că era mai bine să nu-i răspundă, băuse aproape singur cei doi litri de vin și se simțea amețit de-a binelea; cuprins însă de-o veselie nestăpânită, o strânse pe după umeri și-i frecă obrajii cu zăpadă. Femeia chicoti, îi făcu vânt, iar el alunecă și căzu.

– Sunt puțin cam beat.

– Văd, spuse ea amuzată, și am impresia că nu-ți vine tocmai ușor să te ridici.

– Iar asta înseamnă că trebuie să ne despărțim... Și poate pentru totdeauna.

– Dacă vrei tu...

– Tare rău îmi pare, crede-mă, însă ți-am spus că trebuie... Rămâi cu bine, adăugă el, ridicându-se; nici nu-ți dai seama cât de mult aș vrea să te revăd, dar sunt încredințat că asta a fost ultima noastră întâlnire...

Și se depărtă încet, clătinându-se, iar ea rămase locului, cu mâinile împreunate, urmărindu-l din ochi până când dispăru.

Hotărît să nu mai iasă din cazarmă, își reluă vechile îndeletniciri: în timpul zilei rămânea soldat, dar o dată cu sosirea nopții uita de toate și se ducea să privească piața prin lucarnă. Cât despre tânăra femeie, zadarnic îl aștepta ea la poartă, trimițând pe câte cineva să-l cheme, căci de fiecare dată i se spuneau aceleași lucruri: ba nu-l găsiseră, ba era bolnav, ba fusese trimis nu se știe unde; încât, de la o vreme, se resemnă și începu să renunțe.

Într'o bună zi răsunară în oraș împușcături. Se trăgea pe ferestre, din poduri sau de după colț. Zece plutoane de soldați ieșiră din cazarmă, înșirându-se pe străzi, și detunăturile se'ntețiră; dar mai trecu un timp și totul păru să se liniștească.

– Diseară vei fi santinelă la depozit.

– Nu vă supărați, dar n'aș vrea acolo, vă rog să mă puneți la poarta dinspre piață, lângă turn . .

Ofițerul se încruntă. Vremurile se anunțau tulburi, și discutarea ordinelor era pedepsită cu cea mai mare asprime.

– Am spus la depozit! Basta!

– Înțeles. Numai că . . . știți . . . dacă m'ați fi pus lângă turn . . .

Ochii ofițerului se îmblânziră.

– Dacă ai cumva vreo fată pe-acolo, atunci nici pomeneală să te las în piață.

– N'am nici o fată, vă jur, dar mi-e teamă că e greu să mă fac înțeles. Trebuie totuși să mărturisesc că sânt legat de piața asta mai mult decât . . .

– Bine, bine, vrei să fii santinelă lângă turn, și gata. Ai o fire sucită, și nu m'ar mira dacă într'o zi te-aș prinde că scrii poezii.

Omul îl privea din ce în ce mai amuzat. Apoi, deodată, se încruntă din nou.

– S'ar putea să se mai tragă câte-un foc de armă, iar piața e un loc primejdios, și'n cazul ăsta ai s'o pățești; dar dacă așa ți-e voia, fie și ca tine, la urma urmei n'am ținut neapărat să te duci tocmai tu la depozit. Ai numai grijă să nu faci vreo prostie. Și-acum, hai, pleacă!

El ieși repede. În sfârșit, iată și un ofițer de treabă! Îl cunoștea doar puțin, nu se așteptase nici măcar la un pic de înțelegere, ba chiar s'a temut ca nu cumva să fie luat la bătaie, și, când colo, uite, omul îi făcuse pe plac numai așa, ca să-l mulțumească.

Instalat în ghereta de la poalele turnului, putea să vadă din nou piața și atelierul. Bătrâna urca încet spre orologiu, cu lămpașul în mână, și scările de lemn scârțâiau; bărbosul stătea pe scaun, în cămașă, iar prietena lui se sprijinise de sobă, mângâind pisica. Părea că nu se schimbase nimic. Și iată că undeva în apropiere se deschise o ușă, un om cu pălăria trasă pe ochi privi spre gheretă, făcu vreo doi pași înainte și ridică arma încet. Santinela contempla piața – atelierul, cei doi necunoscuți și pisica, orologiul din turn, treptele de piatră, felinarul din colț și fereastra cu perdea albă de la etaj –, o privea printr'o largă rotire a ochilor, și sufletul i se topea de bucurie, acum, când toate acestea i se înfățișau din nou laolaltă. Și arma ucigașă detună scurt: omul dispăru și glontele se opri în pieptul soldatului. Și'n timp ce se încovoia din mijloc, lăsându-se ușor în genunchi, pe fața lui se așternu o uimire fără margini. Nu s'a întrebat niciodată ce anume voiau

oamenii care umpluseră orașul cu detunături, și cu atât mai puțin i-ar fi folosit răspunsul acum; și iată piața lui aici, cu zăpada strălucind în lumina vitrinei, și uite-l și pe prietenul său bărbos cum trage repede obloanele la auzul împușcăturii; și totuși, Doamne, de ce n'a fost în stare să intre măcar o singură dată în atelier sau în odăița de la etaj? Poate că astfel lucrurile ar fi luat o altă întorsătură, și poate că acuma n'ar fi trebuit să plătească. Oricum, dimineața se anunța senină, o ceață ușoară și albăstruie va învălui turnurile orașului și numeroasele sale acoperișuri ascuțite, iar la cazarmă se vor ține discursuri, căci nimeni nu va ști că soldatul murise, de fapt, pentru această piață. Și el se prăbuși cu fața în jos, și arma îi scăpă din mână lăsând o urmă adâncă în zăpadă.

ALFRED GAROESCU

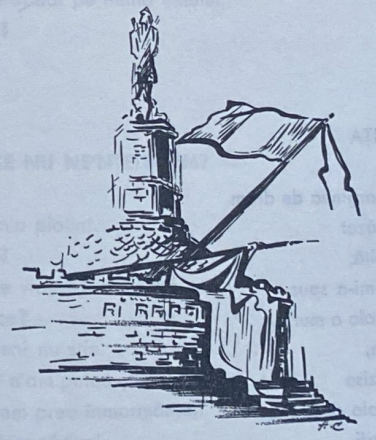

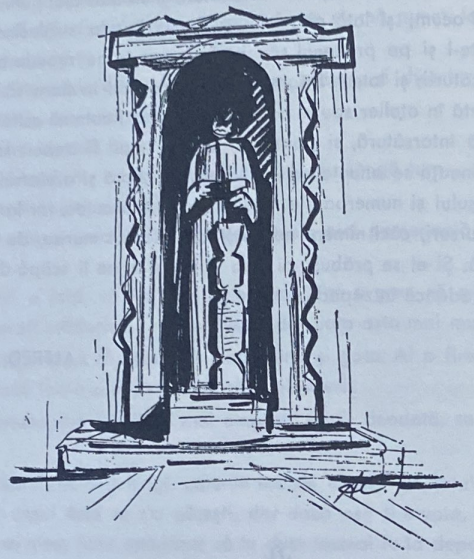

TROIȚA

La marginea de drum
am văzut
o troiță.
Unul mi-a spus
că acolo a murit
un om,
altul zise
că acolo se roagă
călătorii.
Nimeni n'a știut
că, odată,
pe acolo a trecut
Dumnezeu.

FOCUL

Universul arde...
Vâlvătăile mistuitoare ale iadului
se preling printre stele.
Materia scrâșnește,
crapă...
se dezagregă'n infinit vacarm.
Nimic nu rezistă,
atomii fug înspăimântați,
nu mai găsesc odihnă.
Din cimitire răscolite,
stafii în procesiuni grotești
aleargă,
și dănțuiesc,
și râd diabolic,
pe ele focul nu le-atinge.
O, natură, ce acum te clatini,
de ce ai dat pe mâna omului
Focul?

Mai 1962

DE CE NU NE'NȚELEGEM?

Azi n'a plouat.
Ei și?
Poate viața își urmează cursul.
De ce?
Nimeni nu știe.
Nici n'am putea ști,
suntem prea înmormântați
în deșertăciuni,
în jur
nu vedem mai mult
decât vițelul,
dar urlăm mai fioros

decât tigrul,
şuierăm mai viclean
decât vipera,
suntem mai setoşi de sânge
decât lupul,
mai ipocriţi
decât vulpea,
dar şi o furnică are
mai mult suflet...
Avem arme dibace,
veninoase,
ace care înţeapă
ca un fulger...
Atunci, dece nu ne'nţelegem?

Noembrie 1963

UN SURÂS...

Un surâs – petec albastru
pe cerul înnorat
al vieţii cotidiene, cenuşii.
Un surâs – rază de lumină
în întunericul
zilei de mâine.
Un surâs –
o mână întinsă
celui în nevoie.
Un surâs – mugur firav
al unei vieţi
pe care o credem
nouă.
Un surâs...

Noi am uitat că există!

Iulie 1976

NICOLAE BALTADOR

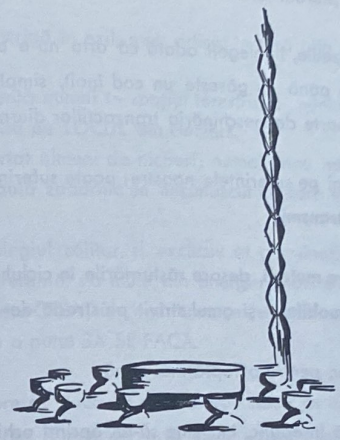

IOAN I. MIREA

GÂNDURI

Forme... Un adevărat artist nu se lasă sufocat de forme: inventează forme – spre a se **elibera** de toate formele.

Un copil se juca pe stradă cu un avion de lemn – dar după avion zbura o viespe...

Ştiţi bine că cel care crede că adevărul poate fi zilnic schimbat, minte mereu. Atunci?!...

Din marele belşug românesc cad mereu eroi.

In toată ideologia comunistă se transmit cuvintele altora.

Exilații nu și-au pierdut țara – au adus cu ei partea ei liberă.

Doamne Dumnezeule, înțelegeți odată că arta nu e o formulă. Omul de artă nu are liniște până nu găsește un cod înoit, simplu și amplu, dens și transfigurat, la o parte de meschinăria tranzacțiilor diurne . . .

Nu suntem stăpâni pe suferințele noastre; poate suferințele noastre nici nu ne aparțin – ni se **transmit**.

Se vorbește despre **mutații,** despre răsturnările în ciclul nou al tehnicii moderne; și iată: **automobilul** – și omul strivit pe stradă de erorile lui.

Lasă-i gândului loc pentru o faptă mai bună.

Când nu văd până în adânc, îmi vine să-mi aprind ochii.

Războiul – descărcarea cumulului de ură dintre cele două părți.

Gulagurile – refuzul sclavagismului egalitar.

„Creația și păcatul sunt unul și același lucru", crede Cioran. Atunci „creația lumii", creația **divină** e un păcat. Ce-o fi păcatul și ce-o fi creația?! . . .

Cei care vin în exil, cei noi, au ușa deschisă pretutindeni, însă nu pot intra decât pe poarta conștiinței lor . . .

Infinitul nu mai crește.

După ce vom înceta să ne depășim, vom fi egali animalelor.

Făptura – un înțeles al frumuseții; străbaterea frumuseții în ființă; – coborîrea din GÂND în trup; o adăpostire a firii estetice.

Ne ucidem sfinții și iertăm ateii!

Revoluție – șansa de a omorî.

Eliberare – LIBERTATEA răsturnată.

Câți dintre cei ce strigă în exil, n'au ridicat în țară alte steaguri?!

Viața, – cu siguranță numai în spațiul terestru; o „minune" la dimensiunea planetară, o podoabă pe LOCUL din Univers.
Nu ne-a transportat nimeni de nicăeri; numai frica noastră de a nu fi o LUME SINGURĂ caută zadarnic un necunoscut cu care să semene.

Pământul – privilegiul solitar și exclusiv al germinației; capabil să provoace materia indiferentă, s'o mute din energii „incerte", din Timp Infinit în memoria primei Zile a CREAȚIEI: amintirea „existenței" antigenetice NECUM, în geneza CUM de a putut SĂ SE FACĂ.

Unii sunt de părere că dacă ar muri toată lumea, ar dispărea odată cu ea frumusețea și iubirea. Omul de artă însă, jucându-se printre „mistere", e convins că după astfel de „catastrofă", numai frumusețea și iubirea ar fi în stare să reconstruiască o altă lume.

Dacă aș fi înțeles bine pictura, nu aș fi pictat niciodată . . .

Mă pomenesc în febră ca printre cârpe ude – desfac în aburi celulele rotunde; dormeau departe și le-am compus invers – în gând – de parcă m'am întors . . .

Imensa clepsidră picură munți – pământul e o râpă și timpul se măsoară în fire de nisip căzute . . .

O femee mi-a spus că poate să fie și o „murdărie" a lacrimilor!

Trăiește trecutul – în prezent.

Să iubești și iubirea altora.

Percepem dimensiunea timpului când ni se împuținează zilele.

Indoiala – marea mea siguranță.

Când intru în TĂCERE, știu că mă desprind de tot ceea ce nu e în contact cu Dumnezeu.

Nu mă laud, zice SFÂNTUL, pentrucă m'am refugiat în **sărăcia** luminii.

Pe Dumnezeu îl SIMT în clipa aproprierii mele de necunoscut.

Nu mă părăsi, Doamne; – te rog să exiști!

Tăcerea: – SPAȚIU; penetrarea timpului în timpul de încolțire a grâului.

Ființa se măsoară în microni și în „invizibil.".

Ateu – lașitățile gândirii.

Chiar orb, Dumnezeu ne privește prin ochii închiși – și ne vede prin ochii noștri.

IOAN I. MIREA

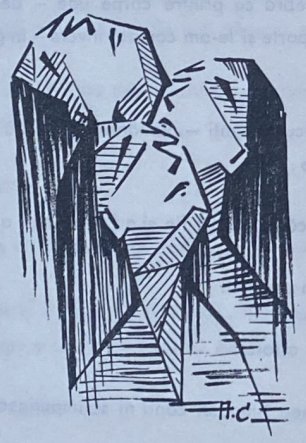

ȘI RĂU ... ȘI BINE

Când privești prin geamuri zorii,
Zori pribege ca și tine,
Cu-amintiri de munți, podgorii,
Tare-i rău ... dar tare-i bine.

Când cu viu glas se grăiește:
„Vreau cu ei, nu vreau cu tine"
Și o spui în românește,
Tare-i rău ... dar tare-i bine.

Când te culci trudit de soartă
Insă știi că nimeni vine
Noaptea ca să bată'n poartă,
Tare-i rău ... dar tare-i bine.

ACELAȘI

Trecui prin lume fără voie,
Am atârnat pământul într'un cui
Căci am o barcă ca și Noe
Dar nu am loc în ea ca să mă sui.

Am îndesat doru'n căciulă
Și-am țintuit opincile cu-amar,
Trăiesc în reguli de formulă
Și'n amintiri de jale și coșmar.

Dar sunt tot eu, continui proza
Și versurile'n dragostea de'ntâi.
Nu m'a'nghițit metamorfoza
Nici lăcomia noilor momâi.

FRÂNTURI DE GÂND (I)

Mereu aceeași noapte
Și tot mereu aceeași zi

Dar nu știu când, departe,
Când voi ajunge, nu va fi

Aceeași lungă noapte
Și'n șir de zile, nici o zi.

FRÂNTURI DE GÂND (II)

Cu fiecare zi care se duce
Se risipește-un gând și-o rugăciune
Iar fiecare flacără ce arde
In urmă lasă doar un biet tăciune

O treaptă urci cu fiecare clipă
Pe'nlănțuirea zilelor urzite
Spre un sfârșit în care porți cu tine
Intregu-ți univers, spre infinite.

Dar undeva pe cer se încrustează,
Să strălucească în eternitate,
Mărunte osteneli strânse grămadă
Invăluite'n crez, pentru dreptate.

EL ȘI EU

El și Eu, noi amândoi
Jug la carul de nevoi,
Sarică de suferinți
La copii de la părinți.

El plângea, și eu am plâns,
Dorul însă eu l-am strâns
Și-am urcat și-am coborît
In adâncul de urît.

Și mai merg încet și azi,
El și Eu, niște nomazi,
El prin nori spre infinit,
Eu, prin glod necontenit.

URÎT ȘI DOR

De urît și dor
Nu trăiesc nici mor,
In bucăți, bucăți,
Imagini boțite,
Clipe de-alte dăți,
Stau mucegăite.

De urît și dor
Nimic nu-i ușor
Să îi afli rost.
Pe întins de glie
Tot ce-i rău și prost
Stă pentru vecie.

De urît și dor
Doar Cerurilor
Le-a rămas din har,
Ca'n imensitate,
Să bea din pahar
A mele păcate.

De urît și dor
Invelită'n nor
Lumea n'a lumit;
Universul Naos
S'aude numit
Și se pierde'n haos.

DESCULȚII

Nero Roma-pus să ardă,
Alți nebuni întreaga lume
Și-au vrut ca să țină'n zgardă
Cerul și să-i dea alt nume

Dar au fost aceia care
Intr'o sfântă nbunie
S'au făcut spre cer cărare
Și din lupta lor mândrie

Și deși desculți, în cale,
Intr'o bună dimineață
La dușmanii toți în zale
Ei au stat să facă față.

Toți desculții se închină.
Strălucesc zalele'n soare.
Lupta a'nceput, de tină
Orice strălucire moare.

Iartă Doamne mercenarii
Dar la cei cu fața suptă
Ce nu-ți numără dinarii
Biruințî le dă în luptă.

Adu iar orânduiala
Adu iarăși omenia
Ia din suflet îndoiala
La Români dă România.

ORE ÎNLĂCRĂMATE

Ore mici și ora mare
Se'nvârtesc în cerc, cărare,
In bondarul de argint.
Prin fereastră, zvon de mint
Poartă împăcare.

Ore mici se'ncurcă'n viață.
In oglindă, o paiață,
Tot ce vede e pe dos
Și se vrea murdar, pletos,
Impărțind dulceață.

Ora mare nu încape
La ea lumea să s'adape.
Bate miezul nopții'n porți,
Viii îi trezesc pe morți
Și plutesc pe ape.

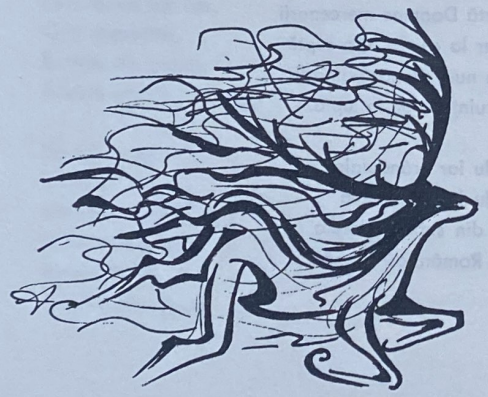

DESTIN

Când toamna obosită dă s'adoarmă
Pe așternut de frunze sângerii,
Cocorii trec în strigăt de alarmă
Dar nu-s treziți din vis nici îngerii.

In urma lor se scaldă'n toate hăul
Inlănțuind cu ură minți și trup
Dar mândru'n haina nepăsării, răul,
Calcă pe ani ce'ngheață și se rup.

Ochii orbesc, urechi n'au timp s'audă
Și se culeg din vânt făgădueli
Care'n minciuni încearcă să concludă
Filozofii cu noi orândueli.

Și farmecul ce toamna îl desprinde,
Să pună pe altar eternități,
Se nărue cu taina unor tinde
Ce-au devenit dureri din alte dăți.

In van se înfioară tot frunzișul
Și'ncerci cu el o doină să'nfiripi,
Nu mai sunt drumuri ce să ia suișul
Și nici de zbor n'au mai rămas aripi.

OARE!?

Sus pe lumi fără hotare
Şade lăcrămând şi trist
Răstignit acelaşi Crist
Cu aceeaşi întrebare
Către omenire:
Oare!?

Jos, strivit pe-a lui ogoare
De puternicul vrăşmaş,
Stă al Dacilor urmaş
Ce de-atâtea câte n'are
Se întreabă veşnic:
Oare!?

MILENII

Galilei Galileanul,
De un secol trece anul,
Trec furtuni împodobite,
Măzgăleli, minţi adormite.
Un mileniu
In decenii,
Trei decenii
Cinci milenii.

De'ntuneric pustiite
Spulberate în copite.
Lumea-i piatră, lumea-i ghiaţă,
Manechine şi paiaţă.
De milenii
Trece anul
Răstignind
Galileanul.

DOAMNE!

Doamne, vreau să-ţi bat în poartă,
Unde-ţi este poarta Sfinte?
Cartea ce o am mă minte,
Scrie'n ea numai de soartă
Iar a mea stă ca şi moartă,
Pe cuvinte.

Doamne, oare ce păcate
Mă trag veşnic la afund
Lăsând undelor rotund?
E păcat în cele date
Ca să cauţi bun, dreptate
Şi un prund?

Dacă nu, puţin doar crapă
Poarta ce duce spre rai
Ca să văd la cât sperai
Lumea ca să te priceapă,
Şi în rai de-i loc să'ncapă
Şi de-l dai.

ŞTEFAN GHEORGHE THEODORU

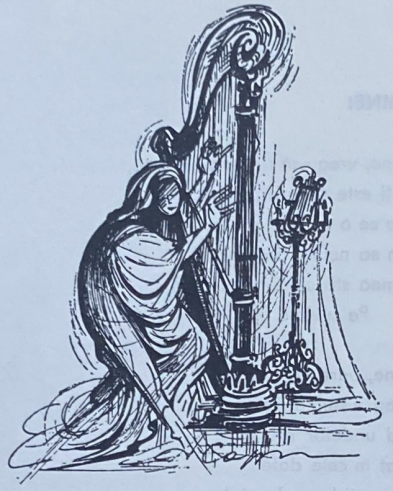

DESPRE PRIETENIE

Un tânăr spuse: vorbește-ne despre prietenie.

Și el răspunse zicând:

Prietenul vostru este răspunsul la nevoile voastre.

El este ogorul vostru pe care-l semănați cu dragoste și-l secerați cu mulțumită.

Și el este locuința și căminul de foc al vostru.

Căci voi veniți la el cu foamea voastră și-l căutați pentru pace.

Când prietenul vostru își spune părerile, nu vă temeți de un „nu" în gândul vostru și nici vă sgârciți cu un „da".

Iar când el tace, inima voastră să nu înceteze a asculta inima lui.

Căci fără cuvinte, în prietenie, toate gândurile, toate dorințele, toate așteptările se nasc și se împărtășesc cu o bucurie ce nu poate fi descrisă.

Când vă despărțiți de prietenul vostru să nu vă întristați;

Căci ceea ce iubiți mai mult în el va fi mai limpede în absența lui, precum muntele i se arată celui ce-l urcă mai limpede din șes.

Și nu lăsați ca să fie vre-un scop în prietenie în afară de o adâncire a spiritului.

Căci dragostea care urmărește ceva în afară de descoperirea propriului ei mister nu este dragoste, ci o mreajă aruncată înainte, în care se prinde numai ceea ce este lipsit de valoare.

Tot ceea ce aveți mai bun, să fie pentru prietenul vostru.

Iar dacă el trebue să vă cunoască refluxul, lăsați-l să vă cunoască deasemenea și fluxul.

Căci ce fel de prieten este acela pe care-l căutați numai pentru a omorî timpul?

Căutați-l întotdeauna în ore de trăire.

Căci este partea lui ca să vă îndestuleze nevoile, dar nu goliciunea.

Și în dulceața prieteniei să fie râs și împărtășirea plăcerilor.

Căci în roua lucrurilor mărunte, inima își găsește dimineața și este împrospătată.

DESPRE DISCUȚII

Atunci un învățăcel spuse: Vorbește-ne despre discuții.

Iar el răspuns-a zicând:

Vorbiți atunci când încetați a avea pace în gândurile voastre;

Și când nu mai puteți rămâne în tăcerea inimei voastre, trăiți cu buzele, sunetul fiind pentru voi o diversiune și o trecere de vreme.

In cea mai mare parte a vorbăriei voastre, gândirea este ucisă pe jumătate.

Căci gândirea este o pasăre a spațiului care într'adevăr își desface aripile în colivia vorbelor, dar un poate sbura.

Sunt printre voi dintre aceia care caută vorbăria de teama de a nu fi singuri.

Tăcerea singurătății le descoperă ochilor lor propria lor goliciune și ei caută o scăpare.

Și sunt și mulți care vorbesc și fără știință ori pregândire desvelesc adevărul pe care ei singuri nu-l înțeleg.

Sunt însă și dintr'aceia care poartă adevărul în ei, dar nu-l spun în cuvinte.

In pieptul unora ca acestora spiritul locuește într'o tăcere ritmică.

Când vă întâlniți prietenul pe stradă sau în piață, lăsați ca duhul să vă miște buzele și să vă conducă limba.

Lăsați ca sunetul vocii voastre să vorbească auzului urechii sale;

Căci sufletul lui va păstra adevărul inimei voastre precum gustul vinului este reamintit.

Când culoarea lui a fost uitată și ulciorul a dispărut.

DESPRE TIMP

Iar un astronom spuse: Învățătorule, ce-i cu timpul?

Și el răspunse:

Voi măsurați timpul cel fără măsură și de nemăsurat.

Vă potriviți purtarea și chiar îndreptați cursul spiritului vostru în concordanță cu orele și cu anotimpurile.

Faceți din timp un fluviu pe malul căruia stați privindu-i curgerea.

Cu toate acestea eternul din voi este conștient de eternitatea vieții,

Știind că ziua de ieri nu este decât amintire astăzi iar mâine este visul lui astăzi.

Dar ceea ce cântă și contemplează în voi locuește încă între fruntariile acelui prim moment care a împrăștiat stelele în spațiu.

Care dintre voi nu simte că puterea sa de a iubi este fără de margini?

Și cu toate acestea cine nu simte aceeași dragoste, deși nemărginită, sălășluind chiar în centrul existenței sale care nu se mișcă din gândirea dragostei spre gândirea dragostei, nici din faptele dragostei spre alte fapte ale dragostei?

Oare nu este timpul la fel ca dragostea, nedespărțit și neliniștit?

Ci dacă în gândul vostru voi trebue să măsurați timpul în anotimpuri, lăsați ca fiecare sezon să îmbrățișeze celelalte sezoane,

Și lăsați ca astăzi să îmbrățișeze trecutul cu amintirea și viitorul cu dorințl.

DESPRE BINE ȘI RĂU

Unul dintre bătrânii cetății spuse: vorbește-ne despre bine și rău.

Iar el a răspuns:

Despre ceea ce este bun în voi pot să vorbesc, dar nu și despre rău.

Căci ce este răul decât binele torturat de propria sa foame și sete?

Adevăr grăiesc vouă: când binele este flămând, caută hrană chiar în peșterile întunecoase, și când este setos bea până și din ape moarte.

Sunteți buni atunci când sunteți una cu voi înși-vă.

Cu toate acestea, când nu sunteți una cu voi înși-vă, nu sunteți răi.

Căci o casă divizată nu este un lăcaș de hoți; este doar o casă divizată.

Iar o corabie fără cârmă poate naviga fără țintă printre insule periculoase și totuși nu se scufundă.

Sunteți buni atunci când încercați să dăruiți din voi înși-vă.

Dar nu sunteți răi atunci când căutați câștiguri pentru voi înși-vă.

Căci atunci când vă străduiți pentru câștig sunteți doar o rădăcină care se cramponează de pământ și suge la sânul lui.

Desigur că fructul nu-i poate spune rădăcinii, „Fii ca mine, copt și plin și dăruește din abundența ta".

Căci pentru fruct a dărui este o necesitate, precum a primi este o necesitate pentru rădăcină.

Sunteți buni atunci când sunteți complet treji în ceea ce cuvântați;

Cu toate acestea nu sunteți răi atunci când dormiți în timp ce limba voastră cuvântă fără sens.

Căci până și vorba încurcată poate întări o limbă slabă.

Sunteți buni atunci când mergeți spre ținta voastră cu fermitate și cu pași duri.

Dar nu sunteți răi când mergeți șchiopătând.

Căci nici cei ce șchioapătă nu merg deandărătelea.

Ci voi care sunteți puternici și drepți, băgați de seamă ca să nu șchiopătați în fața celui șchiop, judecând aceasta drept o favoare.

Sunteți buni în nenumărate feluri, și nu sunteți răi când nu sunteți buni,

Sunteți doar leneși și trândavi.

Păcat că cerbul nu poate învăța broasca țestoasă să alerge.

In dorul de a vă înălța pe voi înșivă stă bunătatea voastră, și acest dor sălășluește în fiecare din voi.

Dar în unii din voi acest dor este un torent alergând puternic spre mare, cărând cu el secretele dealurilor și cântecele pădurii.

Iar în alții este un curent lin care se pierde singur în unghiuri și meandre lâncezind înainte de a atinge malul.

Ci voi nu lăsați pe acela ce dorește mult să spună celui ce dorește puțin: „De ce ești încet și nehotărît?"

Căci cel cu adevărat bun nu întreabă pe cel gol: „Unde-ți este îmbrăcămintea?", nici pe cel lipsit de locuință, „Ce s'a întâmplat cu casa ta?"

DESPRE RUGĂCIUNE

Atunci o preoteasă spuse: vorbește-ne despre Rugăciune.

Iar el răspunse zicând:

Voi vă rugați când treceți prin greutăți și vă apasă lipsurile; ci bine ar fi dacă v'ați ruga și în plinătatea bucuriilor voastre și în zilele de abundență.

Căci ce este rugăciunea altceva decât înălțarea voastră înșivă în eterul viu?

Și dacă este pentru comfortul vostru să vă deșertați întunericul în spațiu, este la fel pentru plăcerea voastră să vă deșertați dimineața inimei voastre.

Iar dacă nu puteți decât plânge când sufletul vostru vă obligă la rugăciune, ea să vă îmboldească iarăși și iarăși, chiar plângând, până ce veți începe a râde.

Când vă rugați, vă înălțați pentru a întâlni în aer pe cei ce se roagă în aceeași oră și pe care nu i-ați fi putut întâlni decât rugându-vă.

De aceea, faceți ca vizita voastră în acel templu invizibil să nu fie de prisos, ci o extază și o dulce împărtășanie.

Căci, dacă nu puteți intra în acel templu pentru nimic altceva decât a cere, voi nu veți primi:

Iar dacă intrați în el pentru a vă umili pe voi înșivă, nu veți fi înălțați;

Sau chiar dacă ați intrat în el spre a cerși pentru binele altora, nu veți fi ascultați.

Este deajuns dacă veți intra în templu nevăzuți.

Eu nu vă pot învăța cuvintele cu care să vă rugați.

Dumnezeu nu ascultă la vorbele voastre decât numai atunci când El însuși le șoptește prin buzele voastre.

Eu nu vă pot învăța rugăciunea mărilor, a pădurilor și a munților.

Dar voi, care v'ați născut din munți, din păduri și din mări, puteți găsi în inima voastră rugăciunea lor.

Și dacă le-ați asculta în liniștea nopții, le veți putea auzi șoptind în tăcere:

„Dumnezeul nostru carele ești înaripărea noastră, în noi este voința Ta care voiește.

In noi este dorința Ta care dorește.

In noi este chemarea Ta ce ne va răsturna nopțile, care sunt ale Tale, precum și zilele, ce la fel ale Tale sunt.

A-ți cere ceva, este o nimicnicie, căci Tu cunoști nevoile noastre înainte de a se fi născut în noi:

Tu ești nevoia noastră; și dăruindu-Te nouă pe Tine însuți mai mult, Tu ne dai nouă totul".

DESPRE PLĂCERI

Un pustnic care vizita cetatea odată pe an, a ieșit atunci înainte și-a spus: vorbește-ne despre plăceri.

Și el răspunse zicând:

Plăcerea este un cântec al libertății,

Dar nu este libertatea.

Este înflorirea dorințelor voastre,

Dar nu și fructul lor.

Este adâncul chemând înălțimile,

Dar nu este nici adâncul și nici înălțimea.

Este aripa ce fâlfâie în colivie,

Dar nu este nemărginitul spațiu.

O, într'adevăr, plăcerea este un cântec al libertății.

Ci eu mai degrabă v'aș vrea cântându-l din plinătatea inimei, dar n'aș vrea să vă pierdeți inima cântându-l.

O parte din tineretul vostru caută plăcerea, ca și când aceasta ar fi totul, dar ei sunt judecați și respinși.

Eu n'aș vrea să-i judec și să-i resping. Eu i-aș vrea să-i am căutând.

Căci ei vor găsi plăcerea, dar nu singură;

Șapte sunt surorile ei, și cea din urmă dintre ele este mult mai frumoasă decât însăși plăcerea.

N'ați auzit oare de acel om care săpând după rădăcini în pământ a găsit o comoară?

Unii dintre bătrânii voștri își amintesc plăcerile cu regret, asemeni unor greșeli comise în beție.

Dar regretul este înnourarea minții și nu împlinirea ei.

Ei ar trebui să-și amintească plăcerile lor cu mulțumire, precum și-ar aminti de culesul dintr'o vară.

Ci dacă se mângâie regretând, lăsați-i să fie mângâiați.

Sunt însă printre voi și dintr'aceia care nu mai sunt nici tineri pentru a căuta, și nici bătrâni să-și amintească;

Și în teama lor de căutare și amintire ei resping toate plăcerile, neglijând spiritul și păcătuind împotriva lui.

Dar tocmai în delăsarea lor le este plăcerea.

Și astfel și ei găsesc o comoară deși sapă după rădăcini cu mâini tremurânde.

Spuneți-mi însă, cine este acela care să-și poată permite a ofensa spiritul?

Trebue oare ca privighetoarea să ofenseze tăcerile nopții, sau licuriciul stelele?

Și trebue ca focul vostru și fumul lui să îngreuneze vântul?

Gândiți voi că spiritul este un lac liniștit pe care-l puteți tulbura cu un băț?

De cele mai multe ori negându-vă vouă înșivă plăcerea, nu faceți decât s'o înmagazinați în adâncul ființei voastre.

Cine știe oare dacă ceea ce ați omis astăzi vă așteaptă mâine?

Trupul vostru însuși își cunoaște moștenirea și adevărata nevoie și nu poate fi înșelat.

Căci trupul vostru este harfa sufletului vostru,

Și este în puterea voastră să scoateți din ea dulci melodii sau numai sunete confuze.

Vă întrebați acum desigur în inima voastră: „Cum am putea noi distinge ceea ce este bun în plăcere de ceea ce nu este bun?"

Mergeți în lanurile și în grădinile voastre și veți învăța ce este plăcerea albinei de a culege mierea din floare,

Dar în același timp este și plăcerea florii de-a-și dărui mierea albinei.

Căci pentru albină o floare este o fântână a vieții,

Iar pentru floare albina este mesagerul iubirii,

Și pentru amândouă, albină și floare, dăruirea și primirea plăcerii este o necesitate și o extază.

Popor din Orphalese, fiți în plăcerile voastre asemeni florilor și albinelor!

DESPRE FRUMUSEȚE

Un poet spuse: vorbește-ne despre frumusețe.

Răspuns-a el:

Unde veți căuta frumusețea și cum o veți găsi, atâta timp cât ea însăsi nu vă este drumul nici călăuza voastră?

Și cum ați putea vorbi despre ea dacă ea însăși nu este țesătoarea vorbei voastre?

Cel nedreptățit și cel rănit spune: „Frumusețea este bună și blândă.

Ca o mamă tânără aproape rușinată de propria ei glorie ea păsește printre noi".

Iar cel pasionat spune: „Nu, frumusețea este un mare și fricos lucru.

Precum furtuna, ea cutremură pământul de sub noi și cerul de deasupra noastră".

Cel obosit și plictisit spune: „Frumusețea este o șoaptă ușoară. Ea vorbește în duhul nostru.

Vocea ei murmură în tăcerile noastre ca o lumină mică ce tremură de teama umbrei".

Dar cel fără odihnă spune: „Am auzit-o strigând prin munți,

Și cu strigătele ei veneau sunete de copite, fluturat de aripi și răgete de lei".

Noaptea, paznicul cetății spune: „Frumusețea se va ridica odată cu dimineața dinspre răsărit".

Iar în amiază muncitorii și călătorii spun: „Am văzut-o întinsă deasupra pământului din ferestrele răsăritului".

Iarna, cei înnămețiți spun: „Va veni cu Primăvara, galopând peste dealuri".

Iar în căldura verii, secerătorii spun: „Am văzut-o dansând cu frunzele toamnei, și am văzut-o cu fulgi de nea în păr".

Toate acestea le-ați spus despre frumusețe.

Adevăr grăiesc vouă, voi n'ați vorbit despre ea, ci despre nevoi nesatisfăcute,

Dar frumusețea nu este o necesitate, ci o extază.

Nu este o gură însetoșată, nici o mână goală întinsă înainte,

Ci mai de grabă o inimă înflăcărată și un suflet fermecat. Nu este imaginea pe care o puteți vedea și nici cântecul pe care-l puteți auzi,

Ci mai de grabă o imagine pe care o vedeți chiar când închideți ochii și un cântec pe care-l auziți chiar cu urechile astupate.

Nu este seva din scoarța brăzdată a copacu'ui și nici aripa legată de-o ghiară,

Ci mai de grabă o grădină în continuă înflorire și ceată de îngeri veșnic în sbor.

Popor din Orphalese, frumusețea este viața ce-și aruncă vălul de pe sfânta ei față.

Voi sunteți însă atât viața cât și vălul.

Frumusețea nu-i nimic altceva de cât eternitatea privindu-se singură într'o oglindă.

Iar voi sunteți atât eternitatea, cât și oglinda.

DESPRE RELIGIE

Un preot bătrân spuse: vorbește-ne despre religie.

Zis-a el:

Am vorbit oare astăzi despre altceva?

Nu-s oare religie toate faptele și toate gândurile,

Căci ce anume este ceea ce nu-i nici faptă nici gând, ci o mirare și o surpriză ce izvorăște mereu în suflet, chiar când mâinile ridică piatra sau cos ghergheful?

Cine poate separa religia sa de acțiunile sale, sau credința sa de ocupațiile sale?

Cine poate întinde orele sale înainte-i spunând: „Asta pentru Dumnezeu și asta pentru mine; aceasta pentru sufletul meu, iar cealaltă pentru trupul meu?"

Toate orele voastre sunt aripi care bat prin spațiu din el în el însuși.

Cel ce-și poartă moralitatea ca pe cea mai bună haină a sa mai bine de-ar fi gol.

Vântul și soarele nu vor săpa găuri în pielea sa.

Iar acela care definește purtarea sa prin morală își încarcerează pasărea cântecului într'o colivie.

Cântecul cel mai liber nu pătrunde printre gratii și sârme.

Iar cel pentru care adoratiunea este o fereastră, s'o deschidă dar și s'o închidă, n'a vizitat încă locuința sufletului său, ale cărui ferestre sunt dela răsărit la apus.

Viața voastră de fiecare zi este templul și religia voastră.

Ori de câte ori intrați în el luați cu voi întregul vostru.

Luați plugul și nicovala și ciocanul și lăuta,

Obiectele pe care le-ați făcut din necesitate sau pentru plăcere.

Căci nu vă puteți ridica în reverie peste realizările voastre, nici nu puteți cădea mai jos de cât defectele voastre.

Și luați cu voi toți oamenii:

Căci în adorație nu puteți zbura mai sus decât speranțele lor, nici nu vă puteți umili pe voi înși-vă mai prejos de cât disperarea lor.

Iar dacă-l veți cunoaște pe Dumnezeu să nu vă considerați drept rezolvatorii problemei.

Mai de grabă priviți în jurul vostru și-l veți vedea pe El jucându-se cu copiii voștri.

Priviți în spațiu, și-l veți vedea pe El păsind prin nori, întinzându-și brațele în fulger și coborînd în ploaie.

Îl veți vedea pe El zâmbind în flori, apoi ridicându-se și scuturându-și mâinile în copaci.

DESPRE MOARTE

Atunci Almitra spuse zicând: te întrebăm acum despre moarte.

Răspuns-a el:

Veți cunoaște secretele morții.

Dar cum le veți putea afla dacă nu le căutați în inima vieții?

Bufnița, ai cărei ochi văd noaptea, dar sunt orbi ziua, nu poate descoperi misterele luminii.

Dacă voi cu adevărat veți vedea duhul morții, deschideți-vă larg inimile în trupul vieții.

Căci viața și moartea una sunt, precum râul și oceanul sunt una.

În adâncul speranțelor și dorurilor voastre sălășluește tăcuta cunoastere a ceea ce este dincolo;

Deoarece precum sămânța visează sub zăpadă, inima voastră visează Primăvara.

Încredeți-vă în vise, căci în ele stă ascunsă poarta spre eternitate.

Teama voastră de moarte este doar tremuratul ciobanului când stă în fața Regelui a cărui mână este gata a se pogorî deasupră-i onorându-l.

Nu-i oare ciobanul bucuros, dindărătul tremuratului său, că va purta semnul Regelui?

Oare nu este el conștient de tremuratul său?

Dar ce anume înseamnă a muri, decât să stai gol în vânt și să te topești în soare?

Și ce este a înceta să respiri, decât să eliberezi răsuflul de valurile sale fără de liniște, ca să poată să se ridice și să se întindă căutând liber pe Dumnezeu?

Numai atunci când veți bea din râul tăcerii, numai atunci veți cânta cu adevărat.

Adevăr grăesc vouă, când veți fi ajuns în vârful muntelui, abia atunci veți începe a urca.

Iar când pământul vă va cere mădularele, atunci cu adevărat trebue să dansați.

BUN RĂMAS

Și iată că s'a făcut seară.

Iar Almitra, vizionara, spuse: binecuvântată fie ziua aceasta și locul acesta și duhul tău care a vorbit.

Răspuns-a el; vorbit-am oare eu? N'am fost și eu deasemeni un ascultător?

Apoi a coborît treptele Templului și întreg poporul l-a urmat. A ajuns la corabie și s'a urcat pe punte.

Și privind poporul din nou și-a ridicat vocea și a spus:

Popor din Orphalese, vântul mă silește să vă părăsesc.

Mai puțin grăbit decât vântul sunt eu, și totuși trebue să plec.

Noi călătorii, căutând veșnic căile singuratice, nu începem ziua acolo unde am terminat o altă zi; și nici un răsărit nu ne găsește acolo unde ne-a lăsat apusul.

Chiar când pământul doarme, noi călătorim.

Noi suntem sămânța unei plante tenace, și este în coacerea și împlinirea inimei noastre, că noi suntem dați vântului spre a fi împrăștiați.

Scurte au fost zilele mele printre voi, și mult mai scurte vorbele ce le-am vorbit.

Ci dacă vocea mea va dispărea din urechile voastre și dragostea mea va dispărea din amintirea voastră, atunci voi veni din nou,

Și cu o inimă mai bogată și buze mult mai supuse duhului voi vorbi iarăși.

Da, mă voi întoarce cu fluxul,

Și chiar dacă moartea mă va ascunde și marea tăcere mă va cuprinde, cu toate acestea eu voi căuta iarăși înțelegerea voastră.

Și n'o voi căuta în zadar.

Dacă tot ceea ce am spus este adevăr, acel adevăr se va descoperi pe el însuși într'o voce mult mai clară și în vorbe mult mai familiare gândurilor voastre.

Mă duc cu vântul, popor din Orphalese, dar nu coborînd în necuprins;

Iar dacă ziua aceasta nu este ziua împlinirii dorurilor voastre și dragostei mele, atunci lăsați ca ea să fie o promisiune pentru o altă zi.

Nevoile omului se schimbă, dar nu și dragostea lui, nici dorul ca dragostea lui să-i satisfacă nevoile.

Să știți deci că mă voi întoarce din marea tăcere.

Roua care dispare dimineața, lăsând doar ceață în câmpii, se va ridica și se va aduna într'un nor și apoi va cădea iarăși în ploaie.

Iar eu n'am fost nimic mai mult decât roua.

În tăcerea nopții am pășit pe străzile voastre și duhul meu a intrat în casele voastre,

Și bătăile inimilor voastre au fost în inima mea, iar răsuflul vostru pe fața mea, cunoscându-vă pe toți.

O, eu v'am cunoscut atât bucuria cât și durerea, și visele somnului vostru au fost visele mele.

Am fost de multe ori printre voi asemeni lacului dintre munți.

Am oglindit în voi atât vârfurile cât și întortochiatele povârnișuri și chiar trecătoarele turme ale gândurilor și dorințelor voastre.

Și spre tăcerea mea venea râsul copiilor voștri în cascade și dorurile tineretului vostru în râuri.

Și când ele au atins adâncurile mele, cascadele și râurile nu încetaseră de a cânta.

Ci veneau spre mine mai dulci decât râsul și mai mari decât dorul.

A fost nemărginitul în voi;

Nemărginitul om în care voi sunteți doar celule și tendoane;

El, în a cărui melodie întreg cântecul vostru nu-i decât sgomot fără de sunet.

În nemărginirea omului, voi sunteți deasemenea nemărginiți,

Și zărindu-l pe el, v'am zărit pe voi și v'am iubit.

Căci ce distanțe ce nu sunt în acea vastă sferă poate să atingă dragostea?

Ce viziuni, ce așteptări și ce închipuiri pot să împiedice acel sbor?

Ca un stejar uriaș acoperit cu flori de măr este nemărginitul om în voi.

Măreția lui vă leagă de pământ, mirosul lui vă înalță în spațiu și în eternitatea lui este nemurirea voastră.

Vi s'a spus că, deși sunteți un lanț, sunteți tot atât de slabi precum vă sunt slabele înclinări.

Aceasta însă este doar jumătatea adevărului. Căci, voi sunteți deasemenea atât de puternici pe cât de puternice vă sunt dorințele.

A vă măsura deci pe voi prin faptele voastre cele mai neînsemnate înseamnă a recunoaște puterea oceanului în spuma valurilor sale.

A vă condamna pe voi pentru greșelile voastre ar însemna a condamna anotimpurile pentru inconsistența lor.

O, voi sunteți asemeni oceanului,

Și cu toate că pe malurile voastre corăbii grele așteaptă fluxul, cu toate acestea, asemeni oceanului, voi nu puteți controla fluxurile voastre,

Voi sunteți deasemeni precum anotimpurile,

Și cu toate că în iarna voastră vă negați primăvara,

Cu toate acestea primăvara care se odihnește în voi, zâmbește în amorțeala ei și nu este ofensată.

Să nu gândiți că eu vă spun lucrurile aceastea pentru ca voi la rându-vă să puteți spune unul altuia: „El ne-a lăudat bine. El a văzut numai ce este bun în noi".

Eu vă vorbesc numai în cuvintele acelea pe care voi înși-vă le cunoașteți în gândul vostru.

Căci ce este cuvântul cunoaștere, decât o umbră a cunoașterii fără cuvinte?

Gândurile voastre și cuvintele mele sunt valurile unei pecetluite amintiri în care se păstrează înregistrate zilele noastre de ieri,

Și ale zilelor ancestrale când pământul nu ne-a cunoscut pe noi și nici pe el însuși,

Și ale nopților când pământul a fost încă o nebuloasă.

Oameni înțelepți au venit la voi ca să vă dea din înțelepciunea lor. Eu am venit să iau din înțelepciunea voastră:

Și adevăr grăiesc vouă: eu am găsit ceea ce este mai mare decât înțelepciunea.

Este un duh în flăcări în voi care adună tot mai mult din el însuși,

În timp ce voi fără să vă dați seama de expansiunea lui, deplângeți vestejirea zilelor voastre.

Este viața în căutarea vieții în trupuri ce se tem de mormânt.

Nu sunt însă morminte aici.

Acești munți și câmpii sunt un leagăn și prag.

Ori de câte ori veți trece pe lângă pajiștea în care v'ați așezat înaintașii uitați-vă bine pe deasupră-i și vă veți vedea pe voi înși-vă și pe copiii voștri dansând mână în mână.

Cu adevărat, de multe ori deveniți fericiți fără a ști.

Au venit la voi alții cărora pentru promisiuni aurii făcute bunei voastre credințe voi le-ați dat numai bogății, putere și glorie.

Eu v'am dat mai puțin decât o promisiune, cu toate acestea voi ați fost mult mai generoși cu mine.

Voi mi-ați dat marea sete de viață.

Cu siguranță că nu este un dar mai mare pentru om decât acela care-i transformă toate dorințele în buze uscate și întreaga viață într'o fântână

Și în aceasta constă cinstirea și recompensa mea, –

Căci ori de câte ori voi veni la fântână să beau voi găsi apa vie ea însăși însetoșată;

Și ea mă va bea pe mine în timp ce eu o beau pe ea.

Unii dintre voi m'au judecat prea mândru și prea timid de a primi daruri.

Cu adevărat sunt prea mândru de a primi plăți, dar nu daruri.

Și chiar dacă am mâncat semințe pe dealuri când voi ați fi vrut să vă fiu chiriaș,

Și am dormit sub bolta templului când voi m'ați fi adăpostit cu plăcere,

Oare n'a fost dragostea îmbelșugatului vostru gând care mi-a făcut hrana zilelor dulce în gură și mi-a încins cu viziuni somnul nopților mele?

Pentru aceasta vă binecuvintez mai mult:

Voi dați mult fără ca să știți că într'adevăr dați.

Adevăr zic vouă, bunătatea care se privește pe ea însăși în oglindă se transformă în piatră,

Și o faptă bună care-și arogă singură nume plăcut devine părintele unui blestem.

Unii dintre voi m'au numit un însingurat și beat de propria-mi singurătate,

Iar voi ați spus: „El ține sfat cu copacii pădurii, dar nu cu oamenii.

El stă singur pe vârfurile dealurilor privind jos peste cetatea noastră".

Este adevărat c'am urcat dealurile și am păşit în locuri singuratece.

Căci cum oare v'aş fi putut vedea mai bine dacă nu de pe o mare înălțime și de la o mare distanță?

Cum poate cineva cu adevărat să fie aproape, dacă este departe?

Iar alții dintre voi mi s'au adresat fără cuvinte, spunând:

„Străine, străine, îndrăgostit de înălțimi neatinse, de ce locuiești pe piscurile pe care vulturii își clădesc cuiburile?

De ce cauți imposibilul?

Ce furtuni vei prinde în mreaja ta,

Și ce păsări eterice vânezi pe cer?

Vino și fi unul de-ai noștri,

Coboară și satură-ți foamea cu pâinea noastră și stâmpără-ți setea cu vinul nostru".

În solitudinea sufletor lor spus-au ei aceste lucruri;

Ci dacă solitudinea lor ar fi fost mai adâncă ei ar fi știut că eu căutam secretul plăcerii și durerii voastre.

Și c'am vânat numai mărimea voastră care umblă pe cer.

Dar vânătorul a fost în același timp vânatul;

Căci multe din săgețile mele mi-au părăsit arcul ca să-mi caute propriul meu piept.

Iar sburătorul a fost în același timp târâtorul,

Deoarece, în timp ce aripile mele erau întinse spre soare, umbrele lor pe pământ erau o broască țestoasă.

Iar eu credinciosul fost-am în același timp necredinciosul;

Căci de multe ori trebuit-a să-mi pun degetul în propria mea rană ca să pot avea credință mai mare în voi și o mai mare înțelegere a voastră

Și datorită acestei credinți și cunoașteri eu spun:

Voi nu sunteți închiși înăuntrul trupurilor voastre, nici întemnițați în case sau câmpii.

Eul vostru se ridică deasupra muntelui și plutește cu vântul,

Nu-i un obiect care se târăște spre soare pentru căldură, sau își sapă gropi în întuneric pentru siguranță,

Ci un lucru liber, un spirit care încinge pământul și se mișcă în eter.

Dacă acestea sunt cuvinte vagi, atunci nu căutați să le lămuriți.

Vag și nebulos este începutul tuturor lucrurilor, dar nu și sfârșitul lor,

Ci eu aș vrea ca să vă amintiti de mine ca de un început.

Viața și tot ce trăiește este conceput în ceață și nu în cristal.

Și cine știe că însuși cristalul este ceață în putrezire?

Aceasta aș vrea să vă amintiți amintindu-vă de mine:

Că ceea ce pare mai slab și sălbatic în voi este tocmai ceea ce este mai tare și mai determinant.

Nu-i oare răsuflul vostru cel care a ridicat și întărit structura oaselor voastre?

Și nu-i oare visul pe care nici unul din voi nu vă amintiți să-l fi visat, care a ridicat cetatea voastră și a realizat tot ce este în ea?

Ci dacă voi ați putea vedea valurile răsuflului vostru ați înceta de a mai vedea toate celelalte,

Și dacă ați putea auzi șoaptele visului voi n'ați mai auzi alt sunet.

Dar voi nu vedeți și nici nu auziți și-i bine așa.

Vălul care vă înnorează ochii va fi ridicat de aceleași mâini care l-au țesut,

Și lutul care vă astupă urechile va fi găurit de aceleași degete care l-au frământat.

Și veți vedea.

Și veți auzi.

Cu toate acestea să nu vă pară rău că ați cunoscut orbirea, nici să nu regretați că ați fost surzi.

Căci în ziua aceea voi veți cunoaște scopurile ascunse ale tuturor lucrurilor,

Și veți binecuvânta întunericul precum veți binecuvânta lumina."

După ce a spus lucrurile acestea s'a uitat împrejurul său și a văzut cârmaciul corăbiei sale stând la cârmă și privind când pânzele pline, când în depărtare.

Zis-a el:

Răbdător, nespus de răbdător este căpitanul corăbiei mele.

Vântul bate, iar velele sunt neliniștite;

Până și cârma-și cerșește directia;

Dar calm căpitanul meu îmi așteaptă tăcerea.

Iar acești marinari ai mei, care au auzit corul mării celei mari, auzitum'au și ei răbdători.

Acum însă nu vor mai aștepta mult.

Sunt gata.

Curentul a ajuns marea și încă odată măreața mamă își ține copiiul la sânul ei.

La revedere, popor din Orphalese!

Ziua de azi s'a sfârșit.

Se închide peste noi, precum nufărul se închide peste propriul său mâine.

Ceea ce ni s'a dat aici, vom păstra,

Iar dacă nu-i deajuns, atunci din nou trebue să ne întâlnim și împreună să întindem mâinile spre cel darnic.

Nu uitați că voi reveni iarăși la voi.

Puțină vreme și dorul meu va aduna praf și spumă pentru un alt trup.

Puțină vreme, un moment de odihnă deasupra vântului, și o altă femeie mă va naște.

Rămas bun, vouă și tinereții pe care am petrecut-o cu voi.

A fost numai alaltăieri că ne-am întâlnit în vis.

Voi mi-ați cântat în singurătatea mea, iar eu am clădit un turn în cer din dorurile voastre.

Dar acum somnul nostru a sburat și visul nostru a trecut, și nu mai e dimineața.

Amiaza este deasupra noastră și jumătatea treziei noastre s'a schimbat în plină zi, și trebue să ne despărțim.

Dacă ne vom întâlni iarăși în amurgul memoriei, vom vorbi din nou împreună, iar voi îmi veți cânta un mult mai adânc cântec.

Iar dacă mâinile noastre se vor reîntâlni într'un alt vis, vom înălța un alt turn în cer.

Zicând acestea, el a făcut un semn marinarilor și deîndată ei au ridicat ancora și au desprins corabia din odgoane, începând să plutească spre răsărit.

Desprinsu-s'a atunci un plâns din mulțime ca dintr'o singură inimă și s'a ridicat în înserare și-a fost purtat peste mare ca un ecou de trompetă.

Numai Almitra a tăcut, privind în urma corăbiei până ce a dispărut în ceață.

Și când întregul popor s'a împrăștiat, ea stătea singură tot acolo la malul mării, amintindu-și în inima ei spusele sale:

„Puțină vreme, un moment de odihnă deasupra vântului, și o altă femee mă va naște".

NICOLAE NOVAC

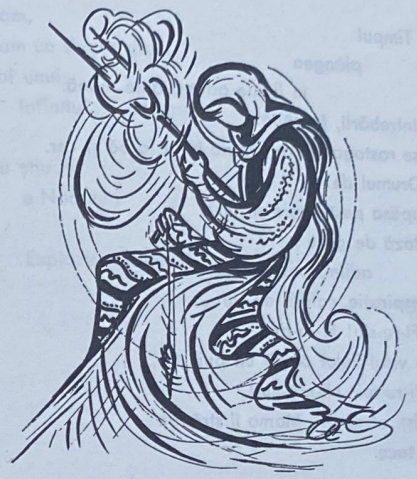

MAMĂ, NOAPTE...

Pruncii dormeau liniștiți în artere
mama
mâncase pâine cu fiere
și Dumnezeu uita să ne vadă.
Timpul
lătra în ogradă
ora țipa... țipa... țipa... țipa.
„Mai rămâne ceva?
Mai rămâne ceva?"
Fruntea mamii
cădea obosită.
Maica Domnului zâmbise în pită,
luna se ascunsese în sită...
Făina
își pregătise drumul încet înspre prunci.
„Și atunci?"

Timpul
plângea
în liniile adânci dela mână.
Intrebării, fântână
se rostogolea fremătând între iarbă și cer.
Drumul de fier
apăsa peste stele și lună.
Rază de grâu
adiind peste Lună –
respirație, caldă, de fiu...
„Fi-ru-riu! Fi-ru-riu!"
în visul fiului cântă un pui.
„Ți-ru-rui! Ni-mă-nui!"
„Ești al meu!" Mama îl strânge
și tace.

E noapte... E pace...

PUNCT

Există – ființei există închideri,
timpul
se'nchide în sine,
plângând –
floare a noapte iubind a lumini;
drumuri se'nchid întru ele –
lumini ale florii
oprite
în coajă de ghindă –
linii,
infinitele linii oprite în punct.

Nu mai e nimic de-așteptat
– stejarii așteaptă... așteaptă... –

sunt om,
mai am un singur drum
numai unul:
Infinitul... Imensul...

Și nu știu...
e Noaptea
sau
Explozia ghindei?!

FLORICA BAȚU

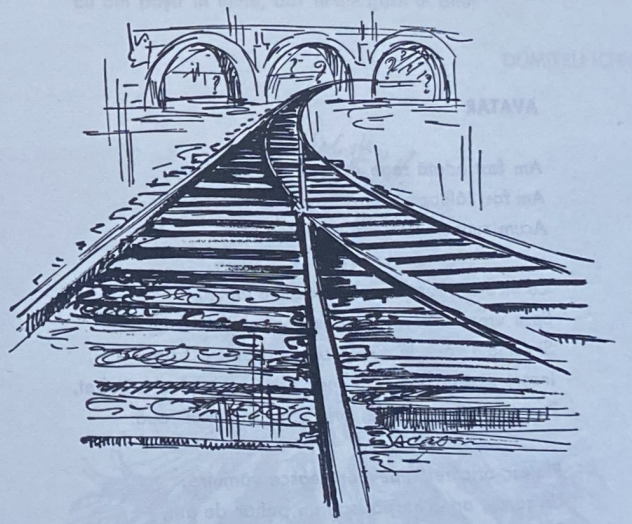

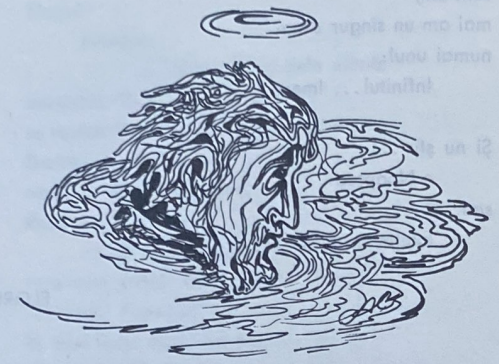

AVATAR

Am fost odată rege domnind în Vavilon,
Am fost tâlhar pe mare, am fost și prooroc,
Acum sunt stareț Marilor-Tăceri.

Cu încă-o treaptă urc ierboasele lumini
Spre vremea hărăzită de clopot și de flaut
Și până'n vârf de munte ca pe o piatră trupul
Incerc să-l urc într'Unul, prin pumn mușcat și zâmbet,
Prin scorpioni și râme, prin crini treziți în rouă.

Plătesc oricărei clipe domneasca vămuire:
Un șarpe, ori o harpă, sau un pahar de aur,
Dar când să mă apropii de-a cerului aripă
Se prăbușește'n vale povara de salcâmi...
Rămân pustiu, dar cântec din salcia de aer
Mi-aduce iar refrenul ce-l port de mii de ani:
Mereu, mereu în altul, dar niciodată mie-mi!

SOROCUL NEREGĂSIRII

Căsuțele de munte se întorceau în arbori,
Cu grinzile'ncrustate, sub umbră de prosoape,
Poveștile în cetini, iar lutul din vopsele
In zi neînserată și tânguit de ape.

O foame de origini dezlănțui sorocul;
Slăvite Vavilonuri – în praf suflat de calfă,
Pe cele nouă cifre le înghițea un zero,
Iar miile de semne intrau în trup de alfă.

Rămas a fost Cuvântul plutind peste abisuri...
Se reîntoarse'n sine și-adâncul și înaltul;
Trecând prin multe neamuri, sub ceruri strânse suluri
Eu am păsit în mine, dar m'am găsit în altul.

DUMITRU ICHIM

REUNIUNE CULTURALĂ ROMÂNO-GERMANĂ

Ramura Societății Academice Române din Germania a organizat împreună cu instituția „Südostdeutsches Kulturwerk" în zilele de 25—27 Octombrie 1979, la așezământul „Haus des Deutschen Ostens" din München o întâlnire româno-germană axată pe subiectul *„Imaginea germanilor la români; imaginea românilor la germani"*.

Tema generală a reuniunii a fost analizată sub diferite aspecte în douăsprezece comunicări prezentate alternativ de conferențiari români și germani: publicistul DUMITRU AMZĂR, scriitorul HANS BERGEL, publicistul MIHAI CISMĂRESCU, profesorul universitar LEONTIN CONSTANTINESCU, ziaristul ALFRED COULIN, profesorul GABRIEL MANOLESCU, părintele FLORIAN MÜLLER, profesorul universitar TEODOR ONCIULESCU, profesorul universitar ION POPINCEANU, scriitorul HORIA STAMATU, profesorul universitar EMANUEL TURCZYNSKI, publicistul RUDOLF WAGNER.

Cuvântul introductiv a fost rostit de președintele Ramurii SAR din Germania, CONSTANTIN SPOREA, după care cei prezenți au fost salutați de profesorul HANS DIPLICH în numele organizației „Südostdeutsches Kulturwerk" și de inginerul ALBERT SIMON, directorul așezământului „Haus des Deutschen Ostens".

In seara de 25 Octombrie 1979 participanții la reuniune au fost oaspeții municipalității din capitala Bavariei. Cu acest prilej au vorbit: consilierul comunal HANS PODIUK, scriitorul HANS BERGEL și profesorul universitar LEONTIN CONSTANTINESCU.

Oaspeți ai primăriei din München — Foto-Keiner, München

NEGRU PE ALB

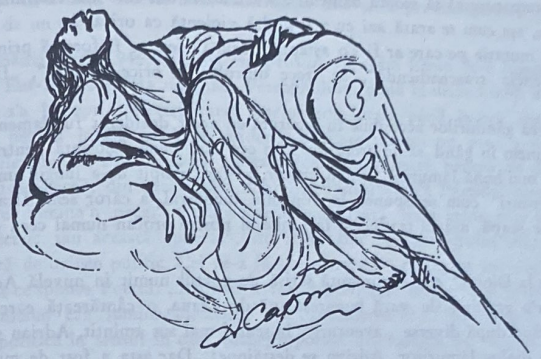

ÎNTRE UTOPIA ORFICĂ ŞI HIERATICUL MIORITIC

Io veggio ben si como gia risplende
Nello intelletto tuo l'eterna luce
Che vista sola, sempre amore accende
(Dante, „Paradiso", V., 7—9)

În ultima sa culegere de nuvele, „In curte la Dionis" („Caetele Inorogului", vol. 4, Paris, 1978), Mircea Eliade se arată a fi primul prozator român care în acest secol ia în serios ceea ce am putea declară „oficiul poetului", pe care Hölderlin îl numea „Dichterberuf", cuvânt întreg care cuprinde şi sensul de *oficiu*, şi de *mesagiu*, şi de *meşteşug*, şi de *vocaţie*. În nuvela care dă titlul volumului, „In curte la Dionis", sunt întinse cititorului o serie de capcane, dar de altă natură decât stilistică. şi de care dându-ne seama, suntem ispitiţi să credem că întreaga povestire s'ar putea să fie camuflarea unei ordini iniţiatice într'un limbaj de toate zilele, pus în dialogurile şi în povestirea peripeţiilor care cu siguranţă spun altceva decât indică în primul moment repertoriul curent din care au fost luate cuvintele şi faptele.

De aceea ascultând lectura nuvelei la cenaclul românesc din Neuilly, autorul acestor rânduri a fost trimis cu gândul la versurile lui San Juan de la Cruz:

„Entréme donde no supe, / y quedéme no sabiendo, / toda sciencia trascendiendo",

„Intrat-am unde nu ştiam, / şi am rămas într'o neştire / Ce dincolo e de orice ştire" („Coplas hechas sobre un extasis de harta contemplación").

Dar până la urmă chiar şi noi cititorii profani, desprindem că este vorba de poet şi că mesagiul lui este de-a readuce printre noi pe Orfeu, pentruca acesta printr'o

mutație taumaturgică să scoată oamenii din sălbăticia din care nici creștinismul nu-i mai scoate, așa cum se arată azi cu mai multă violență ca oricând.

Această mutație pe care ar fi s'o așteptăm dela Orfeu, ar fi forțată prin ceva ce „toda sciencia trascendiendo", ar trece dincolo de orice „știință", „filosofie", „religie".

Expunerea gândurilor accesibile în legătură cu acest deziderat fundamental și pe care ne punem în gând să le urmărim spre cea mai bună folosință pentru noi, și pentru cea mai bună lămurire pentru cititor, se face risipit de-a lungul unor peripeții, „aventuri" cum se spunea în romanul medieval, a căror semnificație cum spuneam ne scapă, așa că traducem în limbajul nostru profan numai ceea ce se va putea.

„In curte la Dionis" este o romanță scrisă de poetul numit în nuvelă Adrian, și cântată într'o grădină de vară bucureșteană de Leana, o cântăreață care iubește cântecul. Când după diverse „aventuri", în sensul mai sus amintit, Adrian și Leana ajung la un dialog lămuritor, Adrian se destăinue: „Dar asta a fost de mult. asta a fost la început. *La începutul începutului.* Și nimeni n'a înțeles. N'au înțeles că poemul era scris sub semnul lui Orfeu, că era vorba de Dionys, și vesteam acolo beatitudinea fără nume, când vom fi toți lângă el, alături de el, La Curțile lui, ale Impăratului, la curțile Zeului." Este uluitoare convergența acestui text peste timp, cu altul, al unui autor de acum aproape 200 de ani, autor dela începutul unei epoci care probabil se dizolvă acum, sub ochii noștri: „La malurile Gangelui a fost auzit triumful zeului bucuriei, când tânărul Bacchus, cucerind pe toți cei pe unde trecea, a sosit la țărmul Indusului, ducând vinul sfânt *și trăgând popoarele din somnul lor.* Și tu, Inger al luminei de zi, să nu poți trezi tu pe cei ce încă dorm? Dă-ne legi, Tu singur Măiastre, ca Bachus, ai dreptul de-a cuceri. Nu interesează soarta și grijile zilnice ale muritorilor din case și de sub cerul liber, cu toate că omul și-asigură hrana și apărarea mai nobil ca animalele. *Dar altceva a fost încredințat oficiului și grijei poetului.* Cel Prea Inalt este cel căruia noi îi aparținem. Prin cântecul nostru mereu înoit, el trebue să ajungă la inimile celor ce-l iubesc" (Friedrich Hölderlin, „Dichterberuf").

Adrian precizează intenția lui: Nimeni nu a înțeles până acum adevăratul sens al mitului orfic. Mesagiul lui Orfeu acesta a fost: că schimbarea omului, mutația lui nu poate începe de sus, prin elite, ci foarte de jos, dela oamenii de rând, cei care petrec noaptea în grădini și restaurante. Să-ți explic de ce atât de greu... Pentru că neînțelegând sensul mesagiului lui Orfeu nimeni nu înțelege că Poesia este nu numai o soteriologie, dar și o tehnică politică. Numai poezia ne mai poate mântui, mai poate schimba omul..."

Afirmații grave, în care am intercalat pe cele ale poetului de acum aproape 200 de ani, când s'au pus bazele epocei ce se destramă azi, prin fosta „Revoluție Franceză". Ceea ce se anunța atunci când scria Hölderlin s'a împlinit și se epuizează, dar și sălbăticia a ajuns foarte departe. „Sălbăticirea" a făcut un monstruos progres, e drept la „oamenii foarte de jos", însă nu prin voința lor, ci dintr'a unor „elite". Rămâne să vedem în ce fel pot fi puse la un loc „poezia" și „tehnica politică" Dar în primul rând vom încerca să vedem în ce sens *nu pune la un loc acestea*

însuși Mircea Eliade. Rostul unui comentator este și să prevină abuzurile care se pot face de un text.

In România, după 1945. s'a programat fostul vis al lui Lenin de-a lumina electric mai întâi Eur-Asia lui, dela marginea Petrogradului până la ultima izbă din Siberia, și astfel s'a întreprins electrificarea satelor românești, până la cei „mai de jos". Probabil pentru încălzirea întreprinderii, de care țăranii nu prea aveau nevoie, fiind altele nevoile, s'a fabricat și „poezia" corespunzătoare, pentru cei de jos, bine înțeles „folclorică", din care citâm doar „esențialul": „Că Partidul nostru drag / Ne-a adus lumina'n prag." Cum poate fi umanizată masa celor mai de jos prin becul electric sau această „poezie", nu știm, dar nu mai puțin aceasta este o caricatură de orfism politic. Cel ce-a făcut „versurile" citate nu era poet, pentrucă am văzut ce spunea Poetul: „Altceva a fost încredințat oficiului și grijei poeților", deci în niciun caz lumina electrică, sau canalizarea etc. Aici poezia nu este o tehnică politică în sensul în care vorbește poetul din nuvela lui Eliade.

Al doilea fel, în care nu se vede că ar înțelege gânditorul român poezia ca tehnică politică, nu este mai puțin catastrofal. Arhitectul Albert Speer, care în ultimii ani ai războiului trecut a fost în Germania cel mai important om după Hitler, ca ministru al industriei și al înarmării, spune despre Hitler, pe care l-a cunoscut foarte bine, că era un obsedat al „spectacolului", de imaginea magică a lumii ca „Spectacol" (nu de mult s'a descoperit că în tinerețe Hitler se oferise la Viena pentru a juca roluri foarte mici la un teatru de operetă, dar a fost refuzat pentru că nu avea garderobă personală). Visul lui Hitler, spune Speer, era să construiască în Germania cea mai impunătoare operă din lume, și studiase amănunțit toate marile opere din lume. Nu putem uita că acest apocaliptic amator de operă a fost un agitator al „celor de jos", cu o eficiență neegalată în acest secol. A fost un demagog cu apetituri și veleități de artist, idolatru al lui Wagner, lucru de care nu poate fi făcut responsabil Wagner, și cum spune Speer, totul era la el „operă": „Chiar și prăbușirea planificată a Reichului German, cu distrugerea Germanilor, ceea ce arată foarte bine întemeiat Hafner, trebuia să se desfășoare ca la sfârșitul Nibelungilor, în Amurgul Zeilor" *(Albert Speer über Adolf Hitler,* carte în curs de apariție; Hafner este autorul unei recente cărți despre Hitler).

Dăm din nou cuvântul poetului Adrian: „Poetul! ...mai mare decât Eschil și Shakespeare și toți ceilalți la o laltă. *Profet* și *taumaturg* în adevăratul sens al acestor cuvinte, adică în sensul lor politic." Iar mai înainte: „Dacă nici poesia nu reușește, nu mai e nimic de făcut.

Am încercat tot: religie, morală, profetism, revoluție, știință, tehnologie. Am încercat, pe rând sau împreună, toate aceste metode, și niciuna n'a reușit. *N'am putut schimba omul.* Mai precis nu l-am putut transforma în *om adevărat* ... am rămas așa cum eram când Orfeu nu venise printre noi, printre lupi, mistreți și Traci... important este faptul că a îmblânzit lupii, urșii și mistreții, prin muzică și poezie. Mai ales prin Poezie — pentrucă magia supremă o constitue Verbul... Înțelegeți la ce fac aluzie: fiarele sălbatice sunt oamenii în starea lor naturală...chiar și oamenii în condiția lor culturală. Tot sălbatici sunt dacă n'au

acces la Logos, adică n'au fost confruntaţi cu singura magie susceptibilă de a le schimba radical modul de a fi: „magia Verbului, Poezie . . ."

O reapariţie a lui Orfeu ar fi deci s'o căutăm în muzică şi poezie. In urma unei profeţii a lui Hölderlin, credem că Orfeu s'a încarnat cel puţin odată, într'o operă unică, în care poezia şi muzica se întâlnesc la un nivel care nu a mai fost atins de atunci, şi anume în Simfonia a IX-a de Beethoven, unde sunt cântate versurile lui Schiller din „Imnul bucuriei". Această compoziţie este poate cel mai copleşitor „mister laic" din epoca modernă, post-romantică, şi fără îndoială profetic, pentrucă această lume pe care o vedem e tot mai lipsită de bucurie, se înmulţeşte milioane după milioane dar se şi sfâşie cu milioanele.

Simfonia pleacă dela cuvântul înaripat al lui Schiller: a) „Freude, schöner Götterfunken, / Tochter aus Elysium, / Wir betreten feuertrunken, / Himmlische, dein Heiligtum", şi b): *Chor:* „Seid umschlungen, Millionen! / Diesen Kuß der ganzen Welt / Brüder — über'm Sternenzelt / Muß ein lieber Vater wohnen"; a) „Bucurie, sfântă scânteie a Zeilor / Fiică a Câmpurilor Elizee / Imbătaţi de foc intrăm / Divino, în Sfânta Sfintelor", şi b) *Cor:* „Imbrăţişaţi-vă milioane! / Intr'un sărut al lumii întregi! / Fraţilor, dincolo de cortul astrelor / Cu siguranţă ştim că e un iubitor Părinte."

Aceste versuri care azi par plate, banale, erau foarte noi pe-atunci, aveau în ele o familiaritate revoluţionară, neobişnuită în poezia timpului. Dar dacă dăm atenţie, constatăm că tot ce spune Schiller este esenţial. In această simfonie este într'adevăr un suflu de „dincolo", este ceva ce trece de filosofii şi teologii. Cu romantismul sub zodia căruia stă Simfonia a IX-a se termina epoca modernă, începută de Columb, cu descoperirea Lumii Noi, şi începea epoca noastră, postmodernă a materialismului şi a industrialismului. Simfonia a IX-a are, dacă vrem, ceva de manifest genial chiar al unui „orfism politic", ce premerge cu deosebită pregnanţă spirituală manifestul dela 1848, care opune ceva exact contrariu „bucuriei" adică „distrugerea", cu desfiinţarea bucuriei din lume. Orfismul politic din simfonie se poate urmări pas cu pas. Nimic nu este mai la locul potrivit în cântec decât exaltarea *bucuriei,* care politic tradusă înseamnă „pace"; în Simfonia a IX-a este un „pace vouă" oferit întregii umanităţi, „Seid umschlungen, Millionen", „îmbrăţişaţi-vă, milioane". Şi Hölderlin, şi poetul-istoric Schiller, şi Beethoven, erau oameni de atitudine politică, în sensul superior al cuvântului. Hölderlin, cu mare prudenţă de altfel, anunţa timpuri noi dar şi pline de primejdii, Schiller scrie pentru libertate şi pace făcând rechizitoriul sinistrului război de treizeci de ani, război religios fără îndurare, iar Beethoven, şi el partizan al păcii şi al libertăţii, dedică Simfonia a III-a aparent democraticului Napoleon, dar şterge dedicaţia după ce acesta se proclamă Impărat. Capacitatea lor profetică se verifică chiar prin ceea ce spune personagiul lui Eliade despre sălbăticia omului de azi. „Pacea", concept şi termen foarte atrăgător şi oricând popular, rămâne totuşi un concept complex când e vorba de conţinutul lui misterios, dincolo de evenimente, dar foarte vag sub specia strictă a evenimentului, care din complex îl face echivoc. E normal ca azi când războiul mondial a luat tot mai mult caracterul religios şi tinde să devină un nou război de treizeci de ani întins până la

sfârşitul lumii, oamenii să fie fascinaţi de „pace", dar ajunsă cuvânt echivoc. „pacea" acoperă azi războaie în lanţ şi izgoneşte tot mai violent orice bucurie din lume. Aşa că imnul lui Schiller şi Beethoven nu mai spune mare lucru „urechilor tari" de azi, ale tiranilor şi demagogilor de tot felul şi ale supuşilor şi ei de tot felul, din ce în ce mai feloni şi mai contrarii eroismului. Indoiala care se degajă din spusele poetului Adrian este întru totul justificată. Cu mici tirani balcanici sau exotici care nu vorbesc decât de pace dar se organizează pentru războiul total din toate părţile lumii împotriva tuturor ordinilor tradiţionale, confuzia nu poate fi decât tot mai mare. Cum mai poate fi „silit" actualul „om nou" din noul paleolitic adus de acest secol al agoniei istoriei, să se „deschidă", „către spirit", prin „poet", fie el chiar „geniu"? Poate că în sensul sublim care se desprinde din spusele lui Adrian, cel mai mare poet al acestui secol a fost Charles Péguy care, în mod paradoxal tocmai într'o Franţă secularizată până la măduvă, încă este respectat, dar în restul lumii destul de necunoscut, pe când nişte mediocri agitatori ca Maiakovski şi Neruda, sau Ieftuşenko, au devenit unităţi de măsură a „culturii literare" cu ajutorul ziariştilor tenaci în semi-docţie, dar foarte eficienţi.

Nu se putea un timp mai potrivit pentru dezideratul orfismului politic şi astfel al liberării de sub tirania evenimentului, pentrucă azi mai mult, mai organizat şi planetar ca niciodată, subteran sau prin război deschis, prin conspiraţie şi teroare, prin agresiune psihologică permanentă, se lucrează în perfectă sincronizare la o „schimbare a oamenilor", pe care într'adevăr nu a făcut-o Biserica lui Cristos: oamenii sunt constrânşi să se rupă radical de „Logos", arzându-şi cu acizii urii ca factor determinant al activismului politic, „amintirea originilor", care este *amintirea originilor sacre ale omului,* iar bucuria trebue înlocuită cu entuziasmul simulat pentru „producţie", „planuri" şi organizaţii care trebue să mobileze un erzaţ de viaţă interioară. Şi astfel pacea este declarată fără echivoc contrariul ei, deci războiul vertical şi orizontal prin care trebue crucificată toată omenirea.

Gândirea lui Eliade se opune acestor perspective de când a început ea să se afirme până la această nuvelă cu răscolitoarele ei probleme. De aceea spunând că Orfeu va „sili" înţelege că aceasta se va face prin iubire, pentrucă şi iubirea sileşte, constrânge, dar într'un sens luminos, adică păzeşte câmpul conştiinţei de invazia tuturor violenţelor şi violentărilor care vedem cât şi cum se petrec sub ochii noştri. De aceea este imposibil a nu lua o atitudine, cel puţin prin „punerea problemei". Dar dacă punerea problemei înseamnă implicit şi rezolvarea ei ca problemă a gândirii, ceea ce poate fi valabil în absolutul supra-istoric, nu înseamnă că am făcut şi saltul la „praxis", în ciuda totalei noastre adeziuni la dezideratul orfismului politic. Ce ne „sileşte" să gândim azi de practica de sub ochii noştri, ne spune alt român, E. M. Cioran, care nu mai acordă acestei lumi niciun drept la vreo nădejde, pentrucă în toată istoria ei nu a făcut decât să mineze şi să dizolve toate motivele de nădejde, iar acum ajunsă la capăt dă piept cu propriul ei neant. Ce fericiţi am fi dacă ne-am putea indigna de implacabila gândire a lui Cioran!

Totuşi putem încă să ne bucurăm de „indicaţiile" pe care ni le dă Eliade spre

ce ar fi să cerem pentru a ne face o nădejde, sau măcar de a ne-o reface pe cea veche.

„Orfismul politic" în sensul lui decăzut îl găsim foarte clar circumscris ca fenomen specific în revista „Viaţa Românească" din Octombrie 1978: „Nu credem a greşi socotind că ‚fenomenul originar' al poeziei lui Adrian Păunescu (manager de adunări monstre de cântec şi poezii, n. r.) îl constitue ziaristica. Sub regimul unui dinamism verbal compact aceasta e proteică, tinzând în forme care s'o acrediteze în domenii învecinate, cum e declamaţia în for, într'un vacarm în care muzica şi aplauzele se contopesc într'o coloană unică de susţinere, sau poezia, cu o la fel de mare încărcătură ‚publică', purtând în sine tiparul spectacular (...) La figurat dar şi la propriu, autorul *Pământului deocamdată* poartă în locul lirei un fel de emblematic megafon. In locul Pegasului, poetul călăreşte o rotativă. Incercând a domina valurile de sgomot ale sălilor pline, produce alte valuri din aceeaşi substanţă, într'un amestec de democratism şi totalitarism al eului." Aşa se prezintă rezultatul orfismului politic vulgarizat, în care „orficul tumult" al lui Dan Botta, pe care îl citează Eliade, pare că nici nu ar fi fost ceva spus în România asurzită azi de larma megafoanelor şi de răgetele „entuziasmului" ca „reflex condiţionat". Nimic nu poate fi deci mai departe de gândirea lui Eliade, ale cărui surse de gândire nu au fost niciodată în „aparatul obiectiv al statului", de care Mircea Vulcănescu spunea că nu poate fi niciodată idolatrizat de Români. Dacă azi această idolatrie este obligatorie, ea se menţine numai cu forţa.

Chiar dacă originile politicului sunt religioase, tocmai desacralizarea politicului a făcut din el ceva în răspăr total cu firea umană. De aceea Eliade nici nu a scris nimic în legătură cu viaţa politică a secolului. De aceea sensul „orfismului politic" care se degajă din discursul personagiului său trebue căutat altundeva decât în „turbarea politică" dela revoluţia franceză încoace, şi care oscilează între demonia catastrofalului eruptiv, cum a fost la Hitler, şi aceea a des-umanizării planificate a omului, prin aşa zisul „război de clasă" care este războiul tuturor împotriva tuturor, dirijat de o infimă minoritate care acaparează sistemul cerebral şi nervos al organismelor sociale şi naţionale, dela Lenin până la ultimii Lumumba şi Castro.

Unde să căutăm mai bine sursele unei gândiri decât în propria ei limbă, aceea dela care, cu ştire sau fără să-şi dea seamă, gânditorul a învăţat să gândească? Limba, spune Heidegger, „este un loc în care trebue să fim acasă pentru a ne da seama unde se află esenţa umană" („Unterwegs zur Sprache"). Personagiul lui Eliade vorbeşte de „Logos", termen care cuprinde două revelaţii: prima a vorbirii, şi a doua a întrupării lui Dumnezeu. In Logos intră deci „revelaţie", iar noi pentru Logos avem Cuvântul. Acest termen românesc ne spune ceva important despre „relaţie". Originile „cuvântului" ca termen fundamental al limbii române, sunt comunitare. El are o dublă orgiine: 1) „conventum" şi „conventus", ceea ce respectiv înseamnă: 1) învoire, în sensul de înţelegere pentru ceva comun, deci inclusiv şi ceea ce azi numim „angajare" şi 2) întrunire, cerc, asociere, dela Roma care era „conventus maximus hominum", până la Senat sau orice fel de grupare

civică provincială. Iar cele două cuvinte vin dela „convenio", a se aduna, a se întâlni, a se găsi împreună, a fi de acord asupra unui lucru sau altul.

„Cuvânt" deci spune Românilor că omul când a început a vorbi a încetat şi să fie singur. Prin vorbire omul a ieşit din anarhia lui „unul singur", şi-a găsit o „ordine", şi-a găsit o „orientare" *(oriens* este răsăritul luminii), şi aşa a ajuns la „lumina cunoştinţei", Vorbind, omul a ieşit din singurătate, a cunoscut şi a ajuns la revelaţie. Aici este de luat în seama ceva foarte important: „cuvântul", fără de care nu ar exista nicio revelaţie, faci posibilă revelaţia tocmai prin caracterul lui comunitar, şi aşa cum nu există „vorbire de unul singur", nu există nici „revelaţie de unul singur".

Umanitatea însăşi de când este ea există numai prin conventum-conventus, şi oamenii sunt definitiv oameni de când au constatat ceea ce spune poetul: „Neîndoielnic este bun dialogul / Să spui ce ai pe inimă" (Hölderlin). Aceasta este o descoperire a lui Orfeu, dar dacă revelaţia este de origine comunitară, mântuirea, cum spune şi personagiul lui Eliade, este personală. De aceea primejdia „orfismului politic" este preluarea lui prin tentativele de „mântuire colectivă" ajunse în acest secol la paroxism, cu urmări colective şi personale catastrofice.

Orice tentativă de ieşire colectivă din sălbăticie duce la o sălbăticie şi mai mare. Dialogul este faptul umanitar prin excelenţă şi umanitate nu poate să existe fără el, deci spiritul comunitar este o garanţie a umanităţii, numai că acesta nu trebue confundat cu spiritul gregar care goneşte Logosul, aşa cum s'a dovedit că fac toate colectivismele. Gregarul „social" nu mai fundează fiinţarea comună în Logos, ci în producţie. Ceea ce duce însă la cele mai stranii rezultate. Pe măsură ce societăţile căzute pradă gregarismului colectivist se îndepărtează mai mult de Logos, producţia lor devine tot mai puţin satisfăcătoare, sub toate aspectele, în toate „sectoarele".

Alt cuvânt important al limbii române este „cuminecare", termen dublat de *împărtăşire,* ceea ce spune mai puţin. Tot ce se trage dela cuvântul latin „communio" există în românescul *cuminecare,* cu plusul creştin care există şi în celelalte limbi romanice şi chiar în limbajul creştin german. Românescul „cuminecare" poate fi interpretat ca o „comunicare metafizică", pentrucă este participarea oamenilor la cel mai mare sacrificiu care s'a făcut pentru ei şi li se dă de ştire, li se „comunică", în act, că nu sunt singuri şi intră în contact substanţial cu inefabilul. Şi „cuvânt" şi „cuminecare" sunt termeni care au avut ceea ce poetul Adrian numeşte „magia Verbului".

Intr'adevăr, în cuvintele care se citesc la slujba Invierii, în afară de semnificaţia textului care nu este la îndemâna oricui, „magia Verbului, Poesia" impuneau mai înainte chiar unui spirit mai profan: „La început era Cuvântul şi Cuvântul era la Dumnezeu şi Dumnezeu era Cuvântul." Forţa acestei evocări repetate a Logosului o găsim într'un poem al Sfântului Ioan al Crucii, pe tema Evangheliei „In principio erat verbum": „En el principio moraba / el Verbo, y en Dios vivia / en quien su felicidad / infinita poseia / El mismo Verbo Dios era / que el principio se decia / El morabа en el principio / y principio no tenia". „La început era Cuvântul / şi în Dumnezeu trăia / acel în care desfătarea / Fără de margini îşi

avea / Cuvântul Dumnezeu era / ce începutul își zicea / el se afla'ntru începutul / Și început el nu avea."

„Cuvântul" și „începutul" sunt indestructibil legate, în sensul că așa cum cuvântul este revelație, el este și începutul umanității ca atare. „Inceputul", spune poetul, e „sfânt" (Ion Barbu, „Oul dogmatic"). Cuvântul rămâne amintire a începutului prin „comunicare", prin ceea ce este fața nemisterioasă cuminecării, și în această comunicare trăiește cuvântul ducând mereu cu el începutul: „Nicht einsam bleibst du, bildest dich gesellig." „Tu nu rămâi singur, te formezi în comunitate", spune Goethe în „Urworte, Orphisch".

„Dar ce facem cu politica", întreabă alt personagiu din nuvelă pe Adrian, care îi răspune: „Trebue să-i îmblânzim. Și traduc imediat: așteptăm pe Orfeu, așteptăm pe acel poet de geniu al cărui verb *va sili* omul să se deschidă către Spirit, cu alte cuvinte va precipita mutația pe care au râvnit-o toate religiile și toate filosofiile din lume. Cine îi va mai putea rezista, lui, Poetului? Vă întreb: ce mistreț a mai putut rămâne el însuși mistreț în toată firea, ascultându-l pe Orfeu?"

Hölderlin, care am văzut că numea pe poet „Ingerul Zilei", care trage „popoarele din somnul lor", se întreba și el: „Tu înger al zilei, cum să nu trezești pe cei ce încă dorm?". „Popoarele" nu evocă aici niciun „naționalism", ci se referă la împărțirea Cuvântului în limbi, iar somnul din care trebuesc trezite popoarele este viața la nivelul jivinelor, este „selva oscura" de care vorbește Dante care se trezește într'un fel de inițiere ce-i desvălue adevărata față a realității obișnuite. Hölderlin numește Poetul „Inger al Zilei" iar poetul din nuvelă, Adrian, este numit de Leana „Ingerul morții", ceea ce nu este deloc contrariul, pentru că moartea nu este opusă vieții ca fenomenul noapte, opus zilei, moartea nu este ceva ontologic comparabil cu ceea ce este ziua cosmologic, iar „Ingerul morții" nu este un sumbru călău, sau cioclu, ci este Arhanghelul Mihail, cel ce duce sufletele la lumina vieții eterne.

Mitologii scriu să Orfeu a constrâns, ceea ce este egal cu a sili: Orfeu, „a constrâns chiar puterile sălbătice ale sub-lumii (‚selva oscura', n. r.) prin cântec să ajungă la Persephona" (Karl Kerenyi, „Die Mythologie der Griechen", vol. II, 1958). Cântecul nu este deci doar încântare, „seducție", ca la sirene, ci un fel de forță vindecătoare.

Orfeu este un erou. Acest erou se spune că *a scris*, deci a comunicat în Logos nu doar cu cei din vremea lui, dar și cu cei următori. Descendența lui ilustră, fiu al zeului soarelui și al muzei poeziei epice, deci a memoriei, și care este reprezentată ca purtătoare a condeiului și a foii de papirus, pune o sumă de probleme. Dela noi până la el este mult. Chiar dacă era Trac, nu era Dac, și chiar de-ar fi fost Dac, nu era Român. Dar iradiația lui Orfeu până la noi este indiscutabilă, și vorbele lui Alecsandri că „Românul e născut poet", oricât ar fi de uzate nu mai puțin închid un adevăr deosebit de important cu privire la poporul român. Nu încape îndoială că orficul este una din componentele naturii românești. Dar tocmai acest lucru a dus astăzi la niște abuzuri, în care se manifestă doar partea „silirii" din orfism, nu însă și efectele taumaturgice. Forța de constrângere, în vederea vindecării de sălbăticie, este ceva, pe când forța de constrângere de azi, care se

exercită și prin exploatarea orfismului din natura românească, are în vedere exact contrariul unei vindecări, adică o nouă, și mai cumplită sălbăticire a ființei umane. Acum se vrea o „mutație", numai că aceasta este contrarie celei ce-ar fi de așteptat dela reîncarnarea lui Orfeu.

Mutația urmărită azi are în slujba ei o violență în care se amestecă năucitor zgomotul cântecului scrâșnit și strident și eposul falsificat după regulele unei retorici care trebue să convingă oamenii că sunt contrariul firii lor din origini, începând prin a-și uita originile. Gânditorul român vorbește prin personagiul său despre „cei mai de jos", dela care Orfeu ar trebui să înceapă mutația omului și nu dela elite. Tot plecând dela cei mai de jos se vrea în revoluția colectivistă să se ajungă la așa numitul om nou, ca să se ajungă însă nu la un om trezit din „selva oscura", ci tocmai la contrariul, la un abrutizat mai amorf decât a fost omul vreodată. De aceea este neîndoios că Eliade înțelege altceva prin „cei mai de jos". Aceștia ar fi cei care în Evanghelie sunt numiți „săraci cu duhul" și mai încolo „cu inima curată", atribute care se condiționează reciproc. Cei „săraci în duh" nu înseamnă „proștii" cum se interpretează vulgar, ci sunt cei mai apropiați de starea adamică, deci cum am spune mai curent „disponibilii", cei fără multă experiență a cunoașterii, pentrucă tocmai aceștia sunt cei mai expuși pseudo-orfismului demagogiilor. Și tocmai pentrucă este vorba de apărarea acestora, a celor rămași încă ingenui, cei de mai jos pe scara cunoașterii, Eliade se referă la o „tehnică politică". Eliade este în afară de scriitor și profesor convins de mesagiul lui și vede primejdia aruncării tinerilor în nihilism prin ideologie. In lumea civilizației industriale cei care au rămas „cei mai de jos" sunt tinerii, sunt cei de mâine, în curs de formare. Acest tineret este azi intoxicat fie prin pseudo-orfismul politic cu tot felul de artiști și întreprinderi sub orice nivel artistic și literar, fie prin abuzul de „informare", ultima treaptă a decăderii „comunicării" și ea sterilizată de mult de „cuminecare-comuniere". La abuzul de informare prin mijloacele de mass-media se adaugă propagarea drogurilor și manipularea crimei, pentrucă așa numita „îngrijorătoare criminalitate a tineretului" nu este spontană, ci provocată și organizată „de sus", dela niște locțiitori de elite, și pe care niciun orfism nu îi mai poate converti.

Nicio vreme nu a fost mai propice ca aceea de azi propagării pseudo-orfismului. Este un „progres" datorit hipertrofiei mijloacelor de transmitere a „informației" care din nevoia normală a unui minimum de informare asupra celor ce se petrec în lume, a devenit o teroare a informației, care cu ajutorul televiziunii și radiofoniei dă oamenii afară din casele lor, îi dă afară din umanitate deși se crede contrariul, îi dă afară din ei înșiși, aruncându-i într'un „vid al existenței". Toată această mass-media de 34 de ani, de când s'au terminat războiul în Europa și în Pacific, este orientată într'un singur sens, în sensul unui fel de umanism vindicativ prin care și într'o parte și într'alta a lumii se denunță dușmanul principal al umanității și *este scos din categoria om, pentru a se putea face cu el orice.* Acest dușman al umanității este declarat de guvernele dintr'o parte a lumii și de intelighențiile din cealaltă parte a planetei, „burghezul", presupus vinovat de toate relele umanității, care ar fi: capitalismul, colonialismul, imperialismul, fas-

cismul, nazismul, sionismul, elitarismul, consumismul, şi tot ceea ce după împrejurare poate fi declarat reacţionarism sau conservatorism. Concluzia este inevitabilă: oricine vrea să facă lumea mai bună are dreptul să extermine „burghezul", începând cu ceea ce ar avea el mai reprezentativ, cum a fost în cazul lui Schleyer Aldo Moro, sau atâtor copii şi femei victime ale bombelor îndreptătorilor de lume. La adăpostul fricii guvernelor de a nu fi declarate fasciste, sau naziste, prosperează crima din motive „umaniste", şi pentru ea sunt utilizaţi „cei mai de jos", tineri din ce în ce mai cruzi, mai aproape de adolescenţă. Aşa se prezintă poate cele mai izbitoare efecte ale pseudo-orfismului politic în sensul curent, şi al cărui mediu spiritual îl constitue protestatarii de profesie, tot felul de caricaturi ale orficului, cântăreţi fără voce, poeţi fără niciun talent şi haite de ziarişti care vor să „trezească lumea" exact dela antipodul acelui „Inger al Zilei" anunţat de Hölderlin, şi al Arhanghelului, numit de Leana Ingerul morţii, în nuvela lui Eliade.

Dar nici orfismul în sensul superior, deci dincolo de toate degradările de azi, şi care ar fi transfigurarea raporturilor din lăuntrul comunităţii umane, nu este de ajuns pentru Eliade, aşa că merge la exigenţe încă şi mai mari.

In cursul nuvelei este mereu vorba de o anumită memorie care nu este nici culturală, nici istorică. Este o anumită aducere aminte menită să vindece uituceala umană prin anamnezie. Această memorie credem a fi conştiinţa permanentă a propriei existenţe cu sensul ei din origini, şi care ar fi în mod normal ceea ce numim „conştiinţă". Pentru conştiinţă limba română are un cuvânt foarte puternic, „cuget". După „cuvânt" şi „cuminecare", acesta e al treilea termen românesc fundamental pentru o gândire coherentă în limba română. Această limbă o au Românii ca bază a gândirii lor, şi practic o mie de ani nu a fost decât foarte sporadic scrisă, în comparaţie cu oricare din marile culturi ale lumii în general şi ale Europei în special, pentru că România este în primul rând în Europa.

Memoria istorică este un fel de „trompe l'oeil", *pentrucă nu are nicio valoare dacă este redusă la ea însăşi.* De aceea naţionalismul de azi dintr'o ţară ca România, numit de altfel „patriotism", este doar o pseudo-anamnezie şi primejdueşte grav existenţa poporului român, căruia i se ia Cuvântul ca participant la Logos, i se ia „cugetul" ca memorie a „Intrupării" i se ia „cuminecătura" ca sursă a dublei „comunicări", între oameni şi între „oameni-altcineva".

Poezia din ţările cu revoluţie este calchiată, liric şi epic, pe decadenţa din secolul trecut, numită *naturalism,* botezată de esteticile revoluţionare „realism". Naturalismul a fost denunţat de altfel chiar la începutul acestui secol ca distrugător al misterului existenţei şi din lipsa perspectivei condamnat să bată apa în piuă: „a se rabâcher, en piétinant sur place" (J. K. Huysmans, la retipărirea romanului său „A Rebours", în 1903, după 20 de ani dela apariţia lui cu oarecare scandal, în umbra naturalismului deja epuizat).

Mircea Eliade a venit de tânăr cu o revoltă împotriva naturalismului, care prin cel mai important autor al lui la noi, alături de Rebreanu, a dat literaturii române un personagiu-poet (în „Patul lui Procust"), de o sfâşietoare platitudine idealist-jurnalistică, făcut ca să-i plângă lumea de milă, şi parcă nu ar fi fost chiar la noi,

în secolul trecut, un Eminescu. Obsesia lui Camil Petrescu era socială, aşa că a trecut uşor la socialism. Aşa cum naţionalismul redus la el însuşi este un „trompe l'oeil", şi socialismul este un supra-„trompe l'oeil". Şi unul şi altul ajung până la urmă în poezie la naturalism, fie biologic, fie psiho-economic.

Existenţa, cu originele şi finalitatea ei este un mister cu două feţe, una direct accesibilă prin triada „cuvânt-cuget-comunicare", alta ascunsă, indirect accesibilă, a triadei „Logos-Intruchipare-Cuminecare". Faţa ascunsă este accesibilă numai cu ajutorul unei „punţi", cuvânt dela care se trage numele funcţiei pontificale. Misterul existenţei stă în faptul că faţa direct accesibilă a ei, este efectiv umană numai în măsura în care nu uită de cealaltă faţă ascunsă. Această uitare face din existenţă viaţa amorfă, inconştientă, din, selva oscura".

Mircea Eliade este primul autor epic român care provoacă aceste gânduri, în legătură cu Poesia, cu Poetul. „Puntea" între faţa ascunsă şi cea deschisă a misterului existenţei este numai „pontiful", dar pentru a se simţi nevoia acestuia este nevoe de un provocator laic, şi acesta este poetul, care operează în „cuvânt", ţine treaz „cugetul" deci memoria, şi activează pozitiv relaţia între oameni, comunicarea nedenaturată de „informaţie". In acest sens am văzut dela început că Eliade se întâlneşte cu Hölderlin.

Anamnezia care trezeşte amintirea de „altcineva", cum spune Adrian, şi care „altcineva" este pentru fiecare altul, altfel, este şi ea trezită de „cineva", prin „semne", „sânt sigur că *mi se fac semne.* Le simt, le presimt. Aşa începe întotdeauna miraculosul proces de anamnesis; mă întâlnesc cu cineva, cunoscut sau necunoscut, nu pot să-mi dau seama, dar uneori dela primele cuvinte pe care mi le adresează simt că mi se fac semne . . ."

Deci: în „conventum", chiar dacă acesta nu e decât de două persoane. Dar s'a spus că unde sunt doi văzuţi este şi cel de-al treilea, nevăzut. Adrian mai departe: „*Semne* (. . .): le simt şi le presimt de departe, deşi nu le înţeleg numai decât, vreau să spun nu le descifrez pe loc mesagiul." Aceasta e ceea ce Spaniolii numesc „corazonada", un impuls al inimii care premerge judecata prin presimţire. Ceea ce nu trebue confundat prin ceea ce propagă marxiştii ca nociv sub numele de „iraţionalism", făcând însă în acelaşi timp abstracţie de orice raţiune întemeiată.

La Romani centrul inteligenţei era socotită *inima:* „Să ţinem seamă că locuţiile *cor hominis, excors* pentru dobitoc, *vecors* pentru cine şi-a pierdut minţile, *secors* pentru încetineala şi lenea minţii, şi dimpotrivă *Cordatus* pentru înţelept; aşa i-a ieşit lui P. Scipion Nasica numele de *Corculum* (mintosul), pentrucă oracolul l-a declarat cel mai înţelept dintre Romani" (Vico, „Scienza nuova", V).

Rolul inimii este subliniat de Eliade fără echivoc: „Brusc Adrian îşi duse mâna la inimă" (. . .) A început iar să se sbată, spuse Adrian, apăsându-şi palma pe inimă. *Mi se fac semne* (. . .) Adrian continua să-şi ţina mâna dreaptă sub haină, apăsând-o pe inimă. Imi place să te ascult vorbind (. . .) Nu te înţeleg întotdeauna, dar simt că mi se fac semne. *Semne* (. . .) şi parcă vin de foarte departe . . ." La un moment dat este spus chiar cuvântul cheie din imnul lui Schiller şi Beethoven: „Allegria! Allegria!" „Bucurie! Bucurie!"

Pe această cale intrăm într'o meta-teorie a comunicării: „Ştiam că un Mesager e

trimis întotdeauna de *altcineva*", care se înţelege că este „dela începutul începutului". Acesta este pentru unii acel „in principio" pe care îl cântă aşa de frumos în vers popular San Juan. Dar la acest „altcineva" duce altceva decât „cunoştinţele" noastre din lume şi dela şcoală. Acolo ne duce memoria, pe care trebue să avem grijă să nu o pierdem. Fără această memorie, poetul nu este niciun fel de mesager: „Ce e teribil în amnezia unui poet, (...) este faptul că, pe măsură ce memoria personală dispare, o altă memorie, i-aş zice culturală, răzbeşte din adâncuri, şi dacă un miracol nu intervine, până la urmă îl stăpâneşte complet (...) sânt ameninţat să fiu redus la *cultură*, să devin un ins eminamente cultural! Şi nici nu îndrăznesc să-mi închipui ce s'ar putea întâmpla mai târziu, când chiar şi memoria culturală se va libera de matca ei istorică, şi voi rămâne *om în general*..." Există o legătură, cu „altcineva" de „altundeva", care nu se vede, se presimte, iar când credem că am găsit-o i se rupe firul. Dar dacă memoria rămâne vie, nu se rupe firul, şi nu ne înstrăinăm de origini ca să cădem în primejdia de a deveni automate ale culturii, civilizaţi, sau ale istoriei, ca om în genere, fără nicio identitate ireductibilă, omul pe care îl cultivă „umanismul materialist" şi orice „istorism vitalist".

Nuvela oferă dificultăţi cititorului, pentru că pare a fi, cel puţin pentru autorul acestor rânduri, descrierea unei iniţieri, ceea ce nu este uşor de urmărit pentru un profan, care nu dispune decât de mijloacele obişnuite ale analizei literare.

Iniţierea ar fi tratamentul superior prin care se vindecă amnezia, dar acesta nu este traductibil în termeni curenţi, deoarece este de crezut că se desfăşoară printr'un schimb de „semne", care bine înţeles sunt altceva decât „semiologia" vecinului nostru rămas din Imperiul Asanizilor, ultimul semiolog dela Paris, Todorof, după cum ele nu încap nici în „teoria comunicaţiei" care s'a născut în America din nişte probleme de supraîncărcare a reţelei telefonice. Doctrina tradiţională cu finalitatea iniţierii şi interpretării lumii şi trans-lumii în lumina acestei iniţieri dincolo de orice religie, filosofie şi artă, nu este accesibilă profanilor, cum este cazul nostru şi probabil al tuturor cititorilor acestei nuvele, dar ce se ştie în exterior de această doctrină este că „iniţierea" nu mai e nici act de cultură, nici de investitură istorică, nici de spectacol, ci o comunicare de ordin special, şi în acelaşi timp strict personală, redusă la iniţiator-iniţiat-altcineva, ceea ce arată altfel decât în liturghia unei religii în care e prezentă o comunitate. Deci există un mesager, un mesagiu, un emiţător al mesagiului, un receptor al mesagiului, iar despre emiţător nu ştim decât că este „altcineva" şi atâta tot. Pe cât de simplă apare schema, pe atât de complexă şi pretenţioasă este realizarea ei, şi aceasta nu este la discreţia oricui, nu e „politică", deci „a cetăţii" ci este independentă de ea, este redusă la un cerc foarte restrâns şi depinde şi de vocaţia pe care o are cineva pentru o iniţiere. Ce ar fi un cerc restrâns al iniţierii ar fi „I Fedeli d'amore" de care aminteşte Eliade în legătură cu Dante, dar noi nu ştim nimic despre această societate iniţiatică, şi nu ştim nimic despre niciuna. Tot ce putem înţelege, pentrucă poetul Adrian exclude din discuţie pe Euridice, ar fi că o iniţiere este dincolo de orice sentimente, dincolo de orice părtinire, adică dincolo de tot ceea ce poate fi impărţit, aşa că se ajunge la o independenţă

absolută de orice se petrece în *această* lume, şi individual şi colectiv. Poetul orfic, sau orficul prin excelenţă al secolului nostru, Rainer Maria Rilke, se pare că, după mărturisirea lui, a atins acest „dincolo" de orice filosofie, religie, cultură în general şi istorie, în „Elegiile Duineze" şi „Sonetele lui Orfeu".

Calea doctrinei şi a confreriei ezoterice nu este deschisă oricui, iar pentru iniţiere trebue să existe o vocaţie, ceea ce în limbajul cel mai comun ar fi „să ţi se facă semn". Acest fapt nu este „democratic" la îndemâna oricui, ci volens nolens „elitar" pentru că aceia cărora li se face semn provoacă întrebarea celorlalţi: de ce se face semn unuia şi nu altuia? Semnul se face de undeva, prin cineva. Acesta este ales pentru a urma „calea". In comparaţie cu aceşti aleşi, noi suntem doar nişte modeşti democraţi, bine înţeles nu chiar în sensul legilor electorale.

Orfeu însă are o dublă faţă, cum spun mitologii: pe de-o parte e democratic, face să participe la cântecul lui toate făpturile, chiar să plângă şi pietrele cum se spune românește, dar pe de altă parte trăieşte într'o confrerie a ucenicilor lui şi lasă generaţiilor ce vor urma descrierea călătoriei lui în infern. Deci: pe de-o parte face *binele*, în sensul că ridică la nivelul simpatiei ce se degajă din cântecul lui toată făptura, dar pe de altă parte această *putere* o împărtăşeşte doar unei restrânse elite, şcoala orfică.

Infrângerea pierderii de memorie, numită în nuvelă anamnezie, este mai aproape de facerea binelui decât de calea ezoterică a iniţierii în doctrina tradiţională, care s'ar putea să înceapă cu Orfeu însuşi, nu ştim, aşa că un orfism care să opereze mutaţia omului ar fi altceva decât a fost, sau poate mai e cine ştie cum, confreria „I Fedeli d'amore", de care poate câţiva ştiu ce este sau ce-a fost. „Anamnezia" din nuvela discutată ar fi într'un fel „trezire", datorită unui semn care mişcă inima. Credem că natura acesti semn este ceea ce numim noi „iubire", iar sensul coborîrii în infern este iubirea, în mit, şi în pilda cristică, reală. Perechii „Orfeu-Euridice" este analoagă perechea „Cristos-Lume", şi ceea ce au comun şi una şi alta, „in principio", este iubirea, iubirea acosmică, de care vorbeşte Max Scheller, este „agápe" de care se vorbeşte în Noul Testament (e dela sine înţeles că excludem din această discuţie orice scorie freudistă).

Intre calea iniţiatică, în sensul ezoterismului din doctrinele tradiţionale, care duce la salvarea personală din lume, şi „orfismul politic" care nu poate fi decât „facere de bine", s'ar părea că eroul nuvelei, spre deosebire de autorul ei, poate alege cea de-a doua cale. Despre diversele primejdii ale căutării căii iniţiatice vorbesc cei competenţi, aşa că nouă ne rămâne a vorbi ce primejdii pasc orfismul politic, al facerii de bine pentru genul uman.

Chiar dela început am vorbit de primejdia orfismului politic, dacă „politic" este menţinut la sensul lui primar, netransfigurat, şi care este acela de „conducere a societăţii", deci altceva decât „salvarea comunităţii" care este în primul rând salvarea fiecăruia printr'o mutaţie în interiorul persoanei umane, nu al unei colectivităţi.

Dar în afară de primejdiile deformărilor sau ale reducerii la cel mai şters nivel al unui concept, mai există şi o fatalitate umană, pe care o găsim şi la atâţia zei, care devin contrariul lor, de pildă un zeu al luminii poate ajunge un zeu al întu-

nericului. Oamenii nu pot fi lineari şi se contrazic dintr'o extremă într'alta, ca şi zeii care ajung contrariul lor, şi avem destule exemple pe care ni le dau popoarele. Italienii l-au dat şi pe Dante dar şi pe Garibaldi cu ororile pe care le-a făcut, Germanii i-au dat pe Schiller şi Beethoven ca întrupări orfice, dar l-au dat şi pe Hitler ca o întrupare a haosului, Ruşii l-au dat şi pe vizionarul Dostoievschi dar şi pe intelectualul-călău Lenin; asemenea oscilări din extremă în extremă, ca dela Ioana d'Arc până la Marat, le găsim la toate popoarele. Toată umanitatea este ca zeii care se transformă în contrariul lor şi de aceea riscul orfismului politic, al politicii făcerii binelui eşuează în contrafaceri, sau angajaţii lui cad jertfă ale „istoriei" cum se spune în limbajul abuzivilor.

Dar este ceva deasupra istoriei, şi de aceea ori de câte ori ar fi învins orfismul politic, sau denaturat tragic, nu înseamnă că popoarele sunt simple instrumente, şi încă exclusive, ale forţelor demoniace. Aşa cum ziua şi noaptea nu există decât pentru noi, cei de pe acest pământ, şi care trăim în funcţie de soare, şi de aceea nu au nicio semnificaţie în totalitatea cosmosului, nici în totalitatea istoriei umane, „umanitatea" nu se reduce la limitatele noastre experienţe personale, şi marile oscilaţii ale popoarelor dela o extremă la alta nu sunt altceva decât un fel de flux şi reflux, fără de care umanitatea ca atare nu ar avea nicio identitate distinctă faţă de speciile animalităţii. De aceea reducerea „umanităţii", când la o „rasă", când la o „clasă", când la o „pace", când la o singură valoare fără nicio contrarie, este în realitate negarea identităţii propriei umanităţi. Fără Zei şi Demoni în acelaşi timp, fără Dumnezeu şi Lucifer, fără Hristos şi Iuda, umanitatea nu ar apărea altceva decât o variantă numită glumeţ de un fel de ghiduş „pozitivist", „maimuţa fără păr", la care s'ar putea adăuga şi „papagalul fără pene", de către un alt glumeţ. La o asemenea specie fără identitate umană ar duce „omul în genere", pe care îl refuză personagiul lui Eliade.

Dar cum umanitatea nu are sorţi să ajungă toată „omul în genere", cu toate sforţările unor stranii intelectuali egalitarişti, pacifişti şi ecologişti, se va constata încă odată că umanitatea nu va putea fi dominată de nimeni în totalitatea ei, ci doar în parte şi temporar, pentru că omul nu poate să ajungă niciodată un animal domestic pe totdeauna şi universal, ci este o fiinţă neîmblânzită nici până acum, dar nu pentrucă ar fi o „fiară", ci pentru că este singura fiinţă cu partea ei de „Zeu" în ea. Tot ce este mizerabil în oameni are şi contra-partea grandoarei, pe când la animale nu există nici mizerie nici grandoare, ci „specie în genere". Ceea ce apără pe oameni de a cădea în „omul în genere" este numai „aducerea aminte", adică „anamnezia", care face din nişte „morţi", „vii".

Dar combaterea uitării, lupta pentru anamnezie, poate duce la mari confuzii. „Uitarea" nu poate fi combătută prin „vendetă", ca să nu mai vorbim de consacrarea ei instituţională, la care poate duce memoria istorică redusă la ea însăşi, ceea ce este un fel de „anamnezie" care nu redă memoriei decât strigoi, pe care monomanii „memoriei istorice" îi tot masacrează, masacrând oameni în viaţă sub pretextul că ar fi ... „strigoi". Aşa cum „uitarea" reală este un fapt metafizic, tot un fapt metafizic este şi „anamnezia" reală. In acest sens vorbeşte poetul: „Om uitător, ireversibil" (Ion Barbu, „Oul dogmatic"). De ce una, de ce alta?

Uitător, pentru că omul poate să piardă amintirea originilor firii lui care îl face să fiinţeze, şi „ireversibil" pentru că într'un fel de rebeliune permanentă, refuză efortul de a le căuta, de a-şi aminti că le are, chiar dacă i se aminteşte mereu de ele, prin inspiraţi, sau prin propriul lui „geniu interior". Acest refuz culminant azi, e numit de Heidegger „revolta generală a omului împotriva lui însuşi". Ca să folosim un termen foarte banalizat azi, „discursul" unor Hitler sau Stalin, adresat „maselor" este cu 180 de grade opus celui mai vechiu abia cu un secol şi jumătate, pe care l-am găsit la reprezentanţii unui orfism politic, Schiller şi Beethoven, care opun vanităţii imperiale, imnul păcii şi al libertăţii. Dar în secolul XX, „Legenda Marelui Inchizitor" a lui Dostoievschi, în care este condamnată „voinţa salvării cu forţa", devine oroarea discursului „salvării prin forţa Gulagului" la Lenin, care aduce „Demonii" la putere, după ce Dostoievschi prevenise lumea de primejdia lor. In cazurile „Gulagului" şi al „Demonilor", beţia orfică de cântări şi discursuri e pervertită cu ajutorul tuturor mijloacelor de comunicare. Asupra demoniei care poate fi deslănţuită prin orfismul politic, în sensul cel mai de jos, atrage atenţia poetul: „Fest bleibt eins: es sei um Mittag oder es gehe / Bis in die Mitternacht, immer besteht ein Maß / Allen gemein, doch jeglichem auch ist eigenes bescheiden, / Dahin gehet und kommt jeder, wohin er es kann", — „Ceva e sigur: fie că e spre miezul zilei sau se apropie miezul nopţii, dăinue o măsură egală tuturor, *şi totuşi fiecăruia este ceva numai al lui.* Către aceasta merge oricare şi ajunge unde poate" (Hölderlin, „Brot und Wein"). Acelaşi inspirat mai spune: „Gemeingeist Bacchus. Christus aber ist / Das Ende", — „Bacchus este spiritul comun. Dar ţelul este Hristos" (Hölderlin, „Der Einzige"). „Sufletul colectiv" este deci una, dar dacă înţelegem bine orfismul poetului Adrian, ţelul este Orfeu, care este unul, şi unul este fiecare dintre cei ce se mântue cu ajutorul lui Orfeu, cu al orfismului politic, unul. Cu alte cuvinte: „sufletul colectiv" nu are nicio măsură, pe aceasta i-o dă unicul, dacă vrem „păstorul", ca metaforă, iar „Unicul" absolut a fost pentru oameni Hristos; Orfeu însă poate să se încarneze mereu în cursul istoriei. La această încarnare mereu posibilă a lui Orfeu s'a gândit probabil Eliade, scriind nuvela, în care exprimă dezideratul unei „reînvăţări" a iubirii ca să se poată ajunge la o „reconvertire" la ceea ce Schiller numea „Freude, schöner Götterfunken". Acesta este orfismul politic curăţat de sensul primar al politicului, care nu l-a preocupat şi de care nici nu s'a ocupat Eliade niciodată, decât cel mult pentru a face uneori procesul politizării tiranice.

De ravagiile pe care le face azi politizarea nu este vinovat orfismul politic, ci manevrarea unei fireşti aspiraţii orfice într'un pseudo-orfism ca instrument politic. Este ceva asemeni imposturii lui Mefisto care scoate un vin iluzoriu din lemnul mesei, în taverna lui Auerbach. Trebue să mărturisim uluirea noastră faţă de tinereţea de spirit a lui Mircea Eliade, prin care se explică nu numai originile acestei povestiri, dar şi ale noii calificări date acolo poetului, cam dispreţuit azi şi de-o parte şi de alta a lumii, din cauza asemănărilor spirituale dintre ele. Dispreţul faţă de poet se manifestă fie prin relativa lui scoatere din discuţie, fie prin manipularea social-politică, fie chiar prin motivarea că nu produce tomuri

cât mai grele la cântar. Modest și calm însă, tot Hölderlin care se spăimânta de potrivnicia vremii lui față de poezie, spunea: „Was bleibt aber, stiften die Dichter", — „Dar ce rămâne întemeiază poeții" („Andenken"). Opera poeților rămâne în limbă, și limba este cel mai mare bun pe care încă îl avem, întemeiat în noua istorie a lumii, după antichitate, de Dante, în „De vulgari eloquentia". E drept că azi se duce cu disperare lupta de distrugere a acestui suprem și ultim bun, fie prin tot felul de „mass-media", fie prin feluritele teorii, care apar ca ciupercile, și despre care, cum zice tot poetul amintit mai sus, „Vieles wäre zu sagen davon", „multe ar fi de spus" (Hölderlin, „Patmos"). Cu această nuvelă, gânditorul și prozatorul român ne încurajază să vorbim de un „orfism militant", cu deosebire necesar în acest „secol cefal și apter" (Ion Barbu, „Edict"). Când spunem „militans" în acest context, suntem mai aproape de românescul „mire" decât de origina lui care este „miles". Un asemenea „orfic militant", pentru „cei mai de jos", ar fi azi poate preotul poet din Nicaragua Ernesto Cardenal, a cărui milă de infometații precarei lui republici se arată dispus să „orfizeze" chiar și marxismul, cea mai anti-orfică morișcă ideologică.

Am vorbit înainte de iubire ca motiv determinant al orfismului. In România, de unde vine și Eliade, s'au spus chiar din rândurile militante ale generației lui, lucruri de mare adâncime, de exemplu că numai iubirea efectiv trăită, deci nu doar declarată, poate să aducă *„pacea, în suflete, în lume"*. Iar „pacea" nu va fi niciodată posibilă „prin justiție", pentru că oricât de matematic exact s'ar aplica justiția, cel ce-o aplică, omul, tot imperfect rămâne, și de aceea erau amintite cuvintele Sfântului Pavel: „Dragostea nu va pieri niciodată. Proorocirile se vor sfârși, limbile vor înceta, cunoștința va avea sfârșit" (Pavel, 1 Cor. 13—14). Dragostea declarată, deci „din vârful buzelor" a început odată cu Revoluția Franceză un război mondial permanent până azi, bazat pe o iubire care este „declarată" pentru a dezarma prin ipocrizie ca să se lovească apoi cu maximum de eficiență. Acesta e *pacifismul ipocrit*. Alt cuvânt de ordine, nu mai puțin ipocrit decât „pacea" în limbajul unora, este „justiția", care aplcă prin măsuri *colective* preceptul roman ce se aplica numai cu privire la persoane: „fiat justitia pereat mundus". „Justiția rasială" a adus în acest secol um holocaust de milioane de oameni, cu unii și alții probabil șapte milioane de suflete din rasele socotite „inferioare", războiul mondial cu diverse „justiții naționale" a înghițit și el zeci de milioane, dar rezultatele au fost o tot mai mare împotmolire în injustiție, pentru că nu se poate face „justiție colectivă" fără o mult mai mare injustiție și *colectivă* și *personală*, mai întâi pentru că oamenii nu sunt Dumnezeu și al doilea pentru că Fiul lui Dumnezeu a scos umanitatea de sub povara colectivă a păcatului originar. Colectivizarea dreptății, care s'a făcut dela Revoluția Franceză încoace, a adus cele mai mari dezastre din istoria omenirii. Mereu apare alt „păcat originar".

Prin personagiul său, Eliade insistă și asupra mântuirii, sau asupra „mutației" cum se spune în nuvelă, și care este strict personală, după cum și „mântuitorul", autorul „mutației" poate să fie pentru fiecare altul. Amintind de un cuvânt românesc foarte important, „cuget", care înseamnă „conștiință", întregim explicarea

sensului lui prin observația că el înseamnă și „funcție a gândirii", așa că nu este posibil de imaginat „un cuget" colectiv, nici în sensul de *conștiință*, nici în acela de *gândire*, și una și alta fiind strict personale. Iar „dialogul" care dă sens unei comunități, este altceva și decât conștiință și decât gândire colectivă, este „comunicarea" dintre gândiri și conștiințe.

Colectivizarea dreptății se trage dela „individualizarea revelației", cu respectiv „colectivizare a mântuirii". Revelația este comunitară, este în „dialog", între oameni și între oameni și divinitate, iar mântuirea este rezultatul relațiilor dintre persoană și divinitate, așa că nimeni nu poate face nimic pentru mântuirea altuia în absolut, decât cel mult ajutându-l să-și întărească credința. *Revelația* nu trebue confundată cu *invenția*, care este personală, dela inventarea bicicletei până la ideologie. Teatrul lui Shakespeare este invenția lui, după cum și mântuirea lui este tot a lui, și nici una nici alta nu sunt ale „societății engleze", dar azi așa s'au întors mințile pe dos încât se vrea ca teatrul lui Shakespeare să fie „produsul societății engleze", și nimeni din vreo societate nu se poate mântui decât prin societate. Dacă ar fi așa, mântuirea ar fi egală cu obținerea unui certificat de patru clase primare dat de școala statului. Ființa umană actualizează din cuget, tot ceea ce poate pentru mântuirea ei în absolut, ceea ce nu trebue confundat cu mântuirea istorică, în timp și colectivă, pentru că nu există niciun cuget colectiv.

Iar cugetul real, cel personal, dacă este limitat la orizontul temporal, adoarme. Ingrozitoarea criză a timpului nostru a fost provocată de apariția pseudo-revelației, a revelației „de unul singur", care nu este nici una, ca în cazul lui Marx sau al lui Hitler, succesivii revoluționari catastrofali. Aceasta este nenorocirea epocii post-moderne al cărei sfârșit îl trăim, și în care a fiert lumea dela Revoluția Franceză încoace, când a început erezia „mântuirii colective", numită atunci „patriotică", termen reluat de socialiștii de azi, cu șovinismul socialist corespunzător („le chauvinisme" e dela Revoluția Franceză). Cum întotdeauna în politică se spune ceva pentruca să se ajungă la contrariul acelui ceva, Revoluția Franceză a venit cu apologia drepturilor individuale, ca să ducă la superstiția „mântuirii colective", cu successivele fixări ulterioare în „națiune", „clasă", „rasă" De aici vin toate ororile secolului, dela dubla erezie, a „revelației individuale" și a „mântuirii colective", după ce orizontul amândorura a fost redus la istorie, ca unică dimensiune a existenței. Astăzi lumea este tot mai obligată să creadă că nu există decât salvare istorică și deci numai în masă; suntem la erzațul de religie cu idolatrizarea maselor, și de aceea presiunea acestor mase asupra persoanei este din ce în ce mai fără limite, iar cum masa este ceva amorf și acefal, ea este *reprezentată prin forța coatelor cât mai tari* de niște tirani, organizatori ai războiului permanent, numit „de clasă", și care mint lumea prin „orfizarea" antisentimentelor, ura în locul iubirii, invidia în locul recunoașterii meritelor altuia, sacrilegiul în locul respectului față de divinitate, și acaparează toate mijloacele de comunicare în vederea țelului ultim: disoluția persoanei, pe care poetul în chip firesc, cum se vede și la personagiul lui Eliade, vrea s'o salveze.

Aflăm dela poetul Adrian că a existat asociația secretă „I fedeli d'amore", din care ar fi făcut parte și Dante, dar mai mult decât cuvintele „fedeli" și „amore",

„credincioşi" şi „iubire", deci cele două virtuţi teologale „credinţă şi iubire", nu credem că se ştie despre această asociaţie de acum atâtea secole. Dar nu cumva chiar aceste două cuvinte sunt însuşi programul asociaţiei? Dacă ne gândim la cuprinderea acestor două cuvinte ne dăm seama că ele conţin toată „Divina Comedie" a lui Dante, iar în sensul şi mai cuprinzător, care trece de înţelegerea noastră imediată, în ele este tot misterul creaţiei şi al existenţei lumii însăşi, cu umanitatea ei şi cu ceea ce o depăşeşte.

Este de crezut că misterioasa asociaţie din vremea de culme a Evului Mediu creştin trăieşte efectiv şi azi în toţi care dau cuvenita greutate acestor cuvinte, dacă într'adevăr ele sunt „trăite" nu doar „declarate".

„Fedeli" sunt toţi cei ce cred, sunt credincioşii credinţei lor şi a celor ce cred cu ei împreună, iar acest lucru „a crede împreună" nu poate fi real fără „amore". Dante vorbeşte acoperit despre iubire, care este tot ce ştim noi dar şi mai mult. Credem că odată va trebui să se încerce din nou descifrarea spuselor lui. In orice caz, din câte ne este dat să vedem mai întâi, putem spune că acest „amore" este un rezultat al luminii şi lumina este sediul păcii. Toate acestea evident nu au nimic de-a face cu „alfabetizarea lumii" prin „UNESCO", nici cu „electrificarea satelor" lui Lenin şi ale urmaşilor lui din Balcani, nici cu deslocuirea şi decimarea unor grupe reale în folosul altora fie ipotetice fie improvizate în grabă. Ceea ce ştia Dante trebue să ne amintim şi noi, să ştim din nou, aşa cum începea să se ştie din nou şi în România, când erau invocate cuvintele Evanghelistului: „Cetatea n'are trebuinţă nici de soare, nici de lună ca s'o lumineze, căci o luminează slava lui Dumnezeu şi făclia ei este Mielul", şi „Neamurile vor umbla în lumina ei şi îşi vor aduce slava şi cinstea lor în ea" (Iona, Ap. 21, 23—24).

„Neamurile" nu înseamnă aici mântuire colectivă. Oamenii sunt împărţiţi prin *limbi*, şi fiecare limbă are „anunţătorii" ei, prin care comunică toţi cei dintr'o limbă. Finalitatea acestei comunicări prin „anunţători", sau mesageri cum spune poetul Adrian, este de a da fiecăruia posibilitatea de a-şi „aminti". Şi astfel, amintindu-şi, oamenii din toate limbile vor umbla „în lumina" acestei amintiri. Aceşti anunţători, care sunt şi poeţii, au constituit de totdeauna „orfismul militant".

Prin orfismul militant, utopia orfică nu mai există, adică nu mai este utopie ci orfism pur şi simplu, este un „topos universal", care dacă nu se menţine cădem din ce în ce mai rău, cum spune Eliade, spre „omul în general" care nu mai este nimic, nici om, nici animal, nici înger, nici demon, ci neant. „Omul în general" este un mort care umblă prin lume, crezând că este viu.

Dante este cel ce-a trezit lumea la începutul acestui mileniu, a fost cel care a conturat cel mai bine şi definitiv „orfismul militant". Incă de acum peste 40 de ani, Mircea Eliade vorbea ades de modelul Dante.

*

Aşa cum oricine a auzit odată Simfonia a IX-a o poartă mereu în el, şi toţi cei ce-au citit „Moriţa" şi le-a dat odată de gândit, poartă cu ei permanent orizontul poemului tragic. Este o reflecţie pe care o provoacă nuvela „Şanţurile", apărută

mai întâi în „Revista Scriitorilor Români". Această povestire, cea mai scurtă din ultimul volum de nuvele, este poate tot ce s'a publicat mai frumos şi mai nobil în legătură cu un război în care Românii au piedut cam de două ori mai multe vieţi ca Americanii Statelor Unite. Acest război al României este oficial redus la cele câteva luni dela sfârşit, iar în libertate a apărut o singură carte onestă în legătură cu acest război, „Amintiri în uniformă", de Mihai Niculescu (Ed. „Cartea pribegiei", Buenos Aires, 1952).

Prin piesa „Ifigenia", jucată la „Teatrul Naţional" în stagiunea 1940—41, Eliade arăta că în afară de Dan Botta literatura română mai are încă un autor tragic. In nuvela „Şanţurile"" Eliade actualizează încă odată filonul său tragic. Această nuvelă ne-a inspirat contrapartea oscilării spiritului românesc, „hicratic-ul mioritic", în context permanent cu „utopia orfică", pe care am putea s'o numim şi „mirajul orfic".

Ne referim la „Moriţa" cu grijă, pentru că în nuvelă nu aminteşte nimic direct, literal sau aluziv, de poemul tragic. Insă nuvela apare ca un fel de întregire a „Moriţei" în sensul că se arată manifest aspectul eroic al acceptării morţii, venită în condiţii năpraznice dar de data aceasta în niciun fel luată în seamă. Ca şi în poemul tragic, eroul în loc să se înduioşeze de sine, se gândeşte la ceilalţi, ca păstorul la turmă. Iar moartea este aici „realiter" transfigurată într'o nuntă a inimilor, cu un mire şi mireasă în carne şi oase: mirii sunt uniţi pe veci prin moartea lor împreună, care nu este nici „sinucidere", nici „defetism" sau „fatalism", ci iluminare, o iluminare în scăpărarea unei iubiri la fel de fulgerătoare ca şi moartea. Iluminaţi de fulgerul iubirii, mirele şi mireasa nici nu mai pot vedea moartea, care îi culege parcă să-şi facă o podoabă din ei cerul de dincolo. Ceea ce ne aminteşte de poezia Sfântului Poet, Ioan al Crucii: „Un păstoraş singuratec era îndurerat, departe de orice plăceri şi mulţumire, cu gândul dus la păstoriţa lui şi pieptul greu rănit de iubire. Nu plânge că l-a prins iubirea, şi nu îl doare tristeţea lui, cu toate că-i rănit în inimă, ci plânge mai mult văzându-se aşa uitat. Şi numai la gândul că este uitat de frumoasa lui păstoriţă, îl prinde-o mare jale, *pe pământ străin*, cu pieptul de dragoste rău îndurerat. Ci spune Păstoraşul: Vai, nenorocos ce sânt, părăsit de ceea ce lipseşte iubirii mele care nu vrea să se bucure de mine şi de dragoste pieptul mi-e rău îndurerat. Atunci după o vreme, înălţat pe un arbore, braţele frumoase îşi deschise, şi mort a rămas, agăţat de ele, cu pieptul de iubire greu vătămat." (*El Pastorcico*, în ciclul „Otras canciones a lo divino, de Cristo y el alma".) Dacă aici suntem oarecum „dincolo" de Moriţa, în nuvela lui Eliade suntem ceva mai „dincoace". In orice caz scenariul poeziei citate este cât se poate de analog cu al nuvelei. Rădăcinile topice ale acestei poezii sunt în folclor, şi „topos" pentru poezie nu este altceva decât „captare de Logos" sau dacă vrem „capcană a Logosului". Iar rădăcinile spirituale ale nuvelei sunt tot în folclor, folclorul românesc. Nu mai puţin însă, şi acesta este un fel de virtuozitate literară, pentru că aşa cum substanţa de poem din povestire este la limita inefabilului, povestirea însăşi poate fi tradusă şi într'un scenariu de film sau piesă de teatru.

Locul este un sat românesc, timpul imediat după armistiţiul din vara lui 1944,

când trupele sovietice treceau prin România spre Vest. Martorul povestitor, care poate fi chiar „corul" este un sătean invalid de război, lăsat la vatră. Protagoniştii sunt un bătrân de 90 de ani care trage să moară dar nu poate muri dintr'un motiv misterios, un poet germano-român din Bucovina şi o tânără româncă frumoasă, nou venită în sat. Personagii secundare sunt un preot, săteni, sătence şi un german de meserie regisor. Decorul este curtea unei biserici cu clopotniţă înaltă. Unitatea tragică de loc, timp şi acţiune, este dintr'un bloc, ca şi în „Moriţa". O *agonie*, a bătrânului de 90 de ani, se întretaie cu două acţiuni: căutarea unei comori de către săteni, şi o diversiune tactică operată de un tânăr ofiţer german din Bucovina, care ştia perfect româneşte. „Imaginea" plastică a acestei duble acţiuni sunt nişte şanţuri săpate de săteni întâi în căutarea comoarei, pe urmă săpate la ordinul ofiţerului pentru a face drumul impracticabil. Agonia bătrânului se întretaie cu defecţiunea armatei germane de care se desfăcuse armata română. Bătrânul nu poate muri pentru că sătenii nu izbutesc să găsească o comoară pe care el o visase întâi când era copil, şi după aceea toată viaţa. De fapt el interpreta un vis în care nu visa comori materiale: „La început au fost *cinci căldări pline cu aur*. Aşa a fost, *pentrucă am visat cinci cruci*. Dar patru căldări s'au pierdut de mult, înainte de moşii şi strămoşii noştri. De aceea am tot visat o cruce de aur şi patru de lemn negru, patru cruci părăginite. Pe acestea patru le-au găsit alţii, înaintea noastră . . ."

Acest vis de-o viaţă bătrânul l-a avut după ce-a venit în sat şi tânăra femee Ilaria. Atunci sătenii s'au decis să caute comoara, într'o noapte de Sfânta Maria; Ilaria le-a spus atunci o minciună pioasă, că ar fi dat cu lopata de comoară dar „până să vină Lisandru cu târnăcopul, comoara s'a afundat ca o săgeată, adânc în pământ". Femeii îi era milă de bătrânul care se chinuia fără să poată muri, aşa că până la urmă a îngropat o oală de galbeni ai ei, ca să fie găsită „comoară".

Visul bătrânului este echivoc: visează nişte *cruci*, pe care le interpretează ca *aur*. Bătrânul este numit la un moment dat „Moşul", deci cu majusculă. Poate fi o referinţă la „moartea lui Dumnezeu", care nu mai poate vorbi oamenilor decât în termenii cei mai materiali: dacă spune *cruce*, nu înţelege nimeni, dacă spune *comoară*, oamenii înţeleg. Nu ştim cabală ca să putem traduce sensul numerelor: bătrânul are 90 de ani, multiplu de 9 şi 10, de 3 şi 30, de 5 şi 18, comoara era *una*, căldările sunt 5 după ce-au fost 9, patru s'au pierdut între timp, ceea ce cât putem interpreta foarte aproximativ, ar fi egal cu pierderea de conţinut în cursul celor patru vârste ale omenirii care s'au încheiat, suntem după istorie, iar aurul care simbolizează *perfecţia* primordială, din vârsta de aur, s'a împuţinat, a rămas la *unul*, Moşul, care şi el agonizează. Căutarea comoarei, i se spune locotenentului poet von Balthasar, a fost reluată, „după 23 August, după ce am aflat de armistiţiu", deoarece le spusese *„Moşu* c'au să vină vremuri grele, că acum e timpul". Ascultând locotenentul poet repetă: „Acum e timpul (. . .) Acum e timpul pentru că au să vină timpuri grele. Acum se găsesc comorile, când se prăbuşeşte lumea" E o vorbă cu un dublu sens al „comoarei": abia când se prăbuşeşte lumea, oamenii îşi dau seama ce comori spirituale au avut la dispoziţie, dar le-au lăsat îngropate.

Von Balthasar trece la Daci: „Dar ei îşi îngropau comorile când se prăbuşea

lumea. Iar voi deabia acuma începeţi să le căutaţi." Iarăşi un echivoc, nu mai puţin fericit. S'a spus că Dacii şi-au ascuns imense comori schimbând cursul unui râu, pe care l-au readus la cursul lui după ce au îngropat comorile. Dar nu ar fi doar acest „aur" pe care l-ar fi îngropat Dacii. Dacii nu scriau, tradiţia lor era orală şi o aveau iniţiaţii, preoţimea şi poate şi aristocraţia, dar Romanii au luat în robie toată aristocraţia şi preoţii, aşa că Dacii au rămas cu prea puţin, ce ştiau din practica religiei şi poveşti de-ale lor. Probabil că văzându-se părăsiţi de elită, au îngropat zeul şi zeii minori în memoria care urma să fie locuită de alţi zei, alt Zeu, alte basme. Povestitorul care ţine loc de cor, explică de ce caută comoara: „Aşa ne-a spus Moşu. Ne-a spus să căutăm comoara, c'au să vină vremuri grele . . ." Nu poate fi nicio îndoială că sunt două comori în discuţie: aceea de aur metalic, şi alta de aur în sensul alchimiştilor, de sumă a virtuţilor.

Când încep să se audă bombardamentele ruseşti, povestitorul o găseşte pe Ilaria, în casa Moşului, frumoasă, tristă, şi gătită de moarte, cu cele mai frumoase lucruri pe care le avea. Şi aici se vorbeşte de „semn". „Nu mi-e frică", spune Ilaria, „doar că mi s'a închis inima aşa de-o dată".

Intre timp se găsise comoara ascunsă de Ilaria, oala cu banii ei de aur, pe care i-o dăruise un grec la care lucrase, care era bătrân şi fără copii. A făcut această jertfă pentru că de patru ani (de patru vârste?), Moşul trăgea să moară şi nu putea muri. Totuşi Ilaria dându-şi seama că soarta nu poate fi păcălită cu o minciună, chiar bine intenţionată, îi mărturiseşte Moşului stratagema ei. Moşul nu a răspuns nimic, s'a ridicat în picioare, prima oară după patru ani, s'a dus spre locul unde oamenii săpaseră după indicaţiile lui, s'a plecat, a pipăit cu mâinile pământul răscolit, s'a ridicat din nou şi a murit stând în picioare, cum spusese von Balthasar că mureau Dacii. Fiind de faţă la moartea Moşului, von Balthasar spune: „Dumnezeu a rămas cu voi o mie de ani (. . .)şi pe urmă s'a dus. V'a părăsit. A intrat în peştera lui, şi n'a mai ieşit. Sau poate s'a înălţat la cer." Când Moşul pipăia pământul, von Balthasar spunea: „Nu mai vede, nu mai aude, nu mai vorbeşte, şi acum într'o clipă sau în zece minute, va muri. Dar totuşi îşi aduce aminte. Îşi aduce aminte. După o mie de ani îşi aduce aminte. (. . .) Aşa se va întâmpla şi cu voi. După o mie de ani de întunecare, o să vă aduceţi aminte. Şi o s'o luaţi dela început . . ."

Alternanţa „uitare-aducere aminte", dela ev la ev, este o constantă a istoriei. „Mileniul" poate este de interpretat aici în sensul de „epocă". Poetul von Balthasar şi-a ales în realiate locul morţii, pe care probabil îl căutase mereu fără să ştie, şi le spune liniştit oamenilor care-i cereau socoteală că-i pusese la muncă pentru dinamitarea şoselei: „Moartea este oriunde frumoasă şi fără înţeles . . . dar dacă ai norocul să mori în faţa bisericii . . ." Două accente mioritice: 1) frumuseţea morţii, nu prin ea însăşi, imposibil de înţeles ca atare, ci prin atitudinea faţă de ea; moartea este urâtă pentru cel de este învins de ea, când în loc s'o transfigureze se lasă desfigurat de ea; şi 2) moartea este şi mai frumoasă „dacă ai norocul să mori în faţa bisericii", ceea ce ne duce cu gândul la „locul fără loc" din Moriţa, poemul care începe cu o evocare paradisiacă, un adevărat pro-naos al eternităţii. Pentru punctul 1) de mai sus avem cuvintele lui Eliade: „Il a réussi

à transmuter un événement malheureux en un sacrement", ceea ce „lui permet de triompher de son propre sort („L'Agnelle Voyante", în „De Zalmoxis à Gengis-Khan", 1970). Privind-o pe Ilaria, mireasa găsită în ultima clipă, poetul continuă: „Când am ajuns azi dimineaţă şi am văzut şanţurile i-am spus lui Leopold: îmi place satul, că e în marginea crângului. Îmi plac şi biserica, şi ar fi mare păcat dacă va trebui s'o svârlim în aer. Dar nu-mi plac şanţurile. Au ceva sinistru şi inutil, şi poate chiar ceva diavolesc. Nu mi-ar plăcea să mor aici. Sunt multe şanţuri proaspete... Noroc că mi-aţi spus de comoară, adăugă. Şi atunci m'am liniştit. Zâmbea, cu ochii în ochii Ilariei."

Ce spune poetul despre Români este cu totul deosebit şi imposibil de contrazis: „Afară de poeţi nu vă înţelege nimeni. Cineva trebue să aibă măcar un dram de nenoroc, ca să vă înţeleagă. N'aţi avut noroc acum trei mii de ani, şi nici acum o mie de ani, şi nici de data aceasta n'aţi avut noroc. *Dar v'aţi amintit* şi aţi luat-o dela început. Şi tot aşa o veţi lua dela început într'o mie de ani şi vă veţi reaminti. Tot ce vorbim noi acum, şi tot ce s'a întâmplat azi, şi tot răul pe care vi l-am făcut, de acestea vă veţi aminti —, şi-o veţi lua dela început (...) Acesta e şi destinul poetului (...) Să tot încerce din nou, luând-o dela început. Şi de fiecare dată, amintindu-şi tot ce-a greşit şi tot ce n'a izbutit şi tot ce-a terfelit. Amintindu-şi şi încercând din nou. Încă odată. Încă odată. Aşa cum încercaţi şi voi. Fără să crâcniţi. Fără să obosiţi. Dar amintindu-vă tot ce s'a întâmplat, toate înfrângerile, toate umilinţele, toate trădările..."

Aici sunt concentrate mai multe lucruri. Este şi aluzia la „perpetua revenire", ceea ce nu ne încumetăm a numi „éternel retour", pentru că în eternitate nu poate fi nici dus, nici venire, nici revenire. La această perpetuă revenire istorică se referă Eliade şi în „In curte la Dionis".

Este însă mai întâi „comoara", de care auzind, poetul „s'a liniştit". Ca şi în „Strada Mântuleasa", am văzut că şi aici comoara are două semnificaţii: una este „aurul alchimiştilor spirituali" (nu al excrocilor care pretindeau că fac aur), alta este „aurul pur şi simplu", metalul rar şi scump. Primul fel de aur a fost acela care l-a liniştit pe poet, şi indirect poetul vorbeşte de un popor ce pierde mereu această comoară, dar nu pierde nădejdea şi iar începe din nou s'o caute. Dar ce este altceva o existenţa autentică? Cine poate şti mai bine acest lucru ca un savant care caută mereu şi ştie în acelaşi timp că nu găseşte tot, dar nu cade în desnădejde. „Şanţurile" sunt ca şi pivniţa, hruba, din „Strada Mântuleasa", metafora răscolirii în căutarea aurului real, nu a metalului zis real, dar care este doar aparenţă nu realitate a valorii. „Norocul"" este istoric, şi „nenorocul" istoric este un noroc metafizic, de care se face vrednic un popor atunci când nu cade în disperare şi este capabil mereu, după nenorocirile istorice s'o ia dela început. Dacă vrem o „dialectică", aceasta este dialectica „soartă-contrasoartă", pe care o găsim şi în „Moriţa", şi prin care se păstrează virtutea unui popor şi care este asimilată şi de poet, cum se vede din citatul de mai sus. Poetul este deci un dătător de seamă al existenţei ca permanentă *încercare*, şi în sensul românesc de „greutate", „soartă", „năpastă", şi în sensul de „experiment". Poporul român are această interpretare a existenţei care corespunde şi sensului pe care i-l da Mircea Vulcănescu: refuzul de a idolatriza şi de a atribui eternitate la orice este *istorie*, fie sub aspectul glorios fie sub cel al înfrângerii. „Aurul" real rămâne de căutat mereu: „Intr'o mie de ani, copiii voştri au să-şi amintească de comoara pe care aţi căutat-o şi au s'o caute din nou. Au să sape alte şanţuri."

Amintire este şi aici, cum am mai spus în legătură cu cealaltă nuvelă, altceva decât amintirea orizontală, istorică, a desfăşurării tuturor conflictelor interumane; este „amintirea" perfecţiei originare, a cărei metaforă este aurul material, metalul incoruptibil care a dus şi la metafora vârstei de aur, vârsta perfecţiei umane. Intoarcerea la această perfecţie este străduinţa specific umană, întrupată între alţii şi de „poet", şi în drama lui istorică întrupată chiar de un popor întreg, care s'a dovedit capabil şi el de o simţire „mioritică". Acestei simţiri i se aliază şi poetul german, pentru că „simţirea mioritică" este unul dintre cele mai înalte bunuri umane. Von Balthasar moare drept, în picioare, secerat de tirul armatei ruseşti, după ce fusese fulgerat de dragoste pentru mireasă, mireasa de dincolo de această viaţă. Să dăm cuvântul povestitorului, Lisandru, care ţine loc de cor: „Von Balthasar rămăsese în picioare, cu capul întors spre biserică, şi, lângă el, Ilaria, ca şi cum n'ar fi auzit nimic, ca şi cum n'ar fi înţeles ce se întâmplă (...) Apoi i-am văzut pe amândoi prăvălidu-se foarte aproape de şanţuri (...) Ilaria, am strigat." Ultimul cuvânt al Ilariei a fost: *„Spunea că ăsta e locul."*

*

In articolul „Le message avant la mort", apărut în caietul colecţiei franceze l'HERNE din 1978, Georges Dumézil îl caracterizează pe Mircea Eliade astfel: „Roumain, poète et savant."

De ce Român? Dacă un Român spune despre alt Român că este Român, sună fals şi aminteşte de micul şovinism partinic la modă. Altceva este însă când spune acest lucru un străin. „Român" în acest caz nu însemnă o calitate colectivă în care este subsumat cineva, în sensul că „este şi el Român", ci este sublinierea unei calităţi personale, şi anume *i se recunoaşte originalitatea.*

Românii îşi definesc între ei altfel originalitatea, când binevoiesc s'o facă, pentru că orice mic Român este infinit mai năzuros decât marele Dumézil (ca să spunem mai precis, „meschin").

Dacă un Român spune despre un Francez proeminent că acesta este „Francez", nu spune nimic despre originalitatea lui, nu îl măgulește în niciun fel, în vreme ce atunci când un proeminent străin spune despre un Român că este Român, îi aduce un omagiu. Cultura franceză, de pildă, în comparaţie cu aceea românească, este asemeni unui colos faţă de o fiinţă plină de graţie, dar miniaturală. De aceea când spune un Francez despre un Român care a dat o mare operă printre străini că este Român, spune că deşi acesta vine dintr'o cultură miniaturală, nu a fost zdrobit de coloşii marilor culturi, ci şi-a păstrat originalitatea, iar „originalitate" ştim că este afirmarea „originii", deci a făcut faţă în lume cu contribuţia firii lui

Dar sunt străini prieteni şi străini ne-prieteni. Pentru cei prieteni a fi Român este o calitate pe care un Român trebue s'o cultive, dar pentru ne-prieteni aceasta

nu este o calitate, ci o „adversitate" care trebue desfiinţată. Lumea lui Dumézil, care în mare este aceea a imenselor culturi occidentale şi, restrâns, a marilor învăţaţi nepolitizaţi ai Occidentului, este o lume favorabilă Românilor ca Români în genere. Dar mai este o lume a semi-docţilor pseudo-ştiinţei marxiste pentru care calitatea de Român este un defect ce trebue „remediat". Dimitrie Cantemir este pus în enciclopedia patriei mamă a marxismului ca învăţat „moldovean", deci al „Republicii Moldoveneşti" care pentru binele Moldovenilor aşteaptă să fie întregită cu toată provincia România.

După Vasile Pârvan, Mircea Eliade informează lumea Occidentală temeinic despre Daci, scriind despre religia lor. De asemenea face cunoscută origina mitică a formaţiei politice româneşti din Nord, Moldova, şi face exegeza unor opere de culme din folclorul românesc, după ce Miorița fusese jertfită pe altarul marxismului şi clasată ca operă de exaltare a iubirii de muncă şi a instrumentelor de muncă. Aceasta este una dintre cele mai mari contribuţii aduse la cunoaşterea culturii româneşti, şi a substraturilor ei, în lume. Ceea ce rezistă azi ocupaţiei marxiste, în vederea supravieţuirii de mâine. a supravieţuirii spirituale, nu ar fi o sumă de valori naţionale, ci una de valori fundamental umane, fără de care umanitatea este ameninţată să înceteze de-a mai fi „umanitate" devenind o aglomerare a „omului în genere", cum spune Eliade în nuvela discutată.

Fondul original pentru că este constitutiv uman, al culturii româneşti, este în spiritul care a dat această cultură, modestă dar autentică, şi cu „Miorița" şi cu „Poarta sărutului", şi cu „Rapsodia Română No. 1", şi cu poezia lui Eminescu, si gândirea atâtor români, dela Cantemir până la Eliade, al cărui mare predecesor a fost Nae Ionescu şi însoţitori de generaţie, oameni ca Mircea Vulcănescu, Dan Botta, Emil Cioran, şi mulţi alţii.

Dar şi „Miorița", şi „Poarta sărutului", şi poeziile lui Eminescu, şi „Rapsodia română", *rămân ca piese de muzeu, şi fiind considerate piese de muzeu se face acum atâta zgomot în jurul lor, ca să se ascundă opera de corosivă desfiinţare a spiritului care le-a dat.* In spiritul care a dat asemenea opere este Eliade Român, deci un poet şi savant român. Dar dacă se spune: ce importanţă are acest spirit, românesc, faţă de absolut? Răspunsul nu e greu: exact importanţa pe care o are creatura umană pentru absolutul care i-a dat fiinţă. Dacă oamenii au ajuns să se împartă în naţiuni, toate aceste naţiuni sunt reponsabile de participarea lor la absolutul din care se trage fiinţa lor. Deci „spiritul francez", ca şi „spiritul românesc" sunt importante pentru supravieţuirea lumii ca lume a oamenilor, nu a roboţilor.

Am văzut cum a răspuns din plin Mircea Eliade, în acest spirit, la întrebarea lui Hölderlin, de-acum aproape două secole: „Wozu Dichter in dürftiger Zeit?", „de ce poeţi în vremi nevoiaşe?" Orficul şi mioriticul sunt componente ale spiritului românesc, dar nu exclusiv ale lui. Chiar dacă Orfeu a fost trac, cum se spune, repetăm ce-am spus mai înainte, nu este „român". Iar mioriticul chiar dacă este în primul rând românesc prin capodopera care este poemul tragic, substratul lui spiritual aparţine întregii lumi de popoare între care este şi poporul român. Acest lucru îl arată şi Eliade, cu poetul von Balthasar, îl arată şi Dumézil în articolul

mai sus amintit. Substratul metafizic al Mioriţei este dacă vrem comun tuturor culturilor superioare şi este naţional în expresia lui românească, în perfecţia estetică a poemului.

In opera marxistă de mutaţie a spiritului creator de cultură din România, ţelul este să se distrugă şi avântul orfic şi hieraticul mioritic, printr'un fel de manipulare demoniacă, foarte „raţional" concepută şi executată, dar cu insondabile impulsii iraţionale, fundamental anti-umane deşi deghizate în „umanism".

Orficul are multe aspecte la Români şi originile lui sunt efectiv antice. In basmele româneşti se vorbeşte ades de raporturile graţioase între om, animal şi lucruri, raporturi în care predomină impulsia fundamentală a iubirii, facerea de bine şi complementul ei recuoştinţa. In poemul „Ruinele Târgoviştei", Cârlova spune „şi simţ o tânguire de lucruri omeneşti". Aceasta înseamnă că omul însufleţeşte lucrurile pe care pune mâna, aşa cum din dialogul păstorului cu oaia năzdrăvană din Miorița se vede cum el umanizează animalele.

Dacă substratul Mioriţei îl găsim în toate epopeile lumii, ceea ce a şi dus la un moment dat la credinţa că poemul ar fi un fragment rămas dintr'o epopee, şi sentimentul orfic al comunicării cu tot ceea ce este în legătură cu omul este general culturilor de animale şi plante. Prin ce au mai adânc constitutiv al spiritului lor, popoarele se întâlnesc şi nu se resping, dar intră în coliziune numai prin ceea ce au mai „epidermic" (ca, de plidă, rasismul unor albi împotriva altor albi, ca să nu mai vorbim de „războiul de clasă" şi el desfiinţător de umanitate pe o scară şi mai vastă).

Solidaritatea dintre oameni, lucruri, animale, cosmos, se arată admirabil şi în basmele româneşti (adică nu doar în basmele româneşti). In aceste basme se povesteşte cum fiecare lucru, fiecare vietate merită atenţie, şi această atenţie este întotdeauna răsplătită cu recunoştinţă: un puţ necurăţat, un cuptor neîngrijit, o casă părăginită, o grădină năpădită de burueni, o pădure ameninţată să se usuce, îngrijite de eroul în drum spre aventurile lui, îi vin după aceea în ajutor, într'un fel sau altul, iar calul bătrân, rămas numai pielea şi osul, dacă e îngrijit de erou se transformă în Pegas.

Fondul dionisiac generos, patetic,este şi el manifest în Rapsodia Română No. 1 a lui Enescu, de care am amintit, şi care este scrisă parcă l-ar fi citit pe Eliade: inspiraţia pleacă dela cel mai umil cântec, al omului „cel mai de jos", adică al celui mai sărac, care-şi exprimă cea mai simplă bucurie, „am un leu şi vreau să-l beu". Enescu era tânăr când a scris rapsodia, avea abia 19 ani, dar având geniu, ştia bine ce face.

„Poarta sărutului" a lui Brâncuşi, de care iarăşi am amintit ca de-o operă reprezentativă, este un fel de replică plastic-architecturală, bine înţeles nevoită, a „Simfoniei a IX-a". In primul rând este o poartă, aşa se chiamă, dar este şi un arc de triumf, pe măsura umană care este „poarta". Poartă înseamnă un loc de trecere dintr'o zonă într'alta, de afară înlăuntru, iar sărutul este expresia sensibilă a iubirii. Pe această „poartă a sărutului" şi în acelaşi timp pe sub acest „arc de triumf", se trece, în gândirea artistului, din lumea torturată de haosul vrăşmăşiei, într'o lume armonică, a iubirii. Infăţişările care împodobesc construcţia parcă ar

fi o traducere în piatră a versului „Seid umschlungen, Millionen" de Schiller, îndemn adresat oamenilor din toate punctele cardinale.

Grupurile care alcătuesc basoreliefurile stilizate la maximum pe cele patru laturi ale celor doi stâlpi ai porții, sunt perechi umane care se îmbrățișează, și a căror idee plastică pleacă dela o sculptură a lui din tinerețe, întitulată „Sărutul", cu deosebirea că în vechea sculptură, și ea foarte aproape de abstract, brațele perechii se întâlneau la orizontală, pe când în Poarta Sărutului brațele se unesc la verticală. Pe această verticală a brațelor ridicate se sprijină acoperișul lumii, al cărui ultim strat este susținut de o coroană decorativă compusă dintr'un semn runic, a cărui ultimă semnificație era și litera M, dar și ființa „om", și care este cel mai vechiu semn ideografic pentru repezentarea omului: este mai mult ca sigur că Brâncuși nu a studiat niciodată runele, și această stilizare este cu siguranță invenția lui, și dă expresie sensului ascendent al sensibilității românești, moștenit din antichitate. Și în drama lui Eliade, consacrată lui Brâncuși, acest sens ascendent este o temă importantă.

In Simfonia a IX-a sensul ascendent este exprimat prin cuvintele lui Schiller pe care muzica lui Beethoven le ridică la propriu în slavă.

Aceste date de bază ale sensibilității românești, care sunt cele mai profund general umane, cel puțin în familia de popoare căreia îi aparțin Românii, și între care se enumără iubirea, generozitatea, sensul ascendent al existenței, sunt manipulate de marxism și pervertite la o specie de anti-iubire, care este interesul de clasă, la șovinismul de partid, prin care tot ce ar fi mare și respectabil este partidul, și prin tăierea oricărui orizont metafizic, la care se ajunge prin reducerea omului la „animal de producție". Iubirea devine fanatismul de grup alimentat prin ura față de alte grupuri, generozitatea devine anularea de sine sub apăsarea colectivului, iar aspirația la înalt doar o nivelare a ființei umane în ceva ce ar fi orizontala amorfă masă-materie-om, fără alt Dumnezeu decât instrumentele.

Mircea Eliade poate fi considerat pe bună dreptate de străini ca unul dintre cei mai importanți scriitori români reprezentativi, pentru că așa este, în continuarea lui Blaga, a lui Ion Barbu, Dan Botta, acesta din urmă fiind unul din spiritele cele mai creatoare dintr'o generație excepțional dotată, dar în cea mai mare parte, risipită sau ucisă de „urgia" istoriei.

Ar fi o eroare să-l numim pe Eliade „optimist" în opoziție cu Cioran, considerat și el prin eroare „pesimist". Cât privește acel „altcineva" de care se vorbește în nuvela lui Eliade, este imposibil să fie cineva destul de optimist, iar cât privește „noi oamenii" este imposibil să fie cineva destul de pesimist, așa că nici Eliade nu este un „optimist", nici Cioran un „pesimist". De aceea sunt și atât de Români, indiferent de faptul că unul vrea și altul nu.

Este sigur că înaintea Românilor au existat în Dacia Geto-Dacii, despre care nu știm practic mai nimic, mai puțin chiar și de cât știu Francezii despre Gali. Nu mai puțin însă putem să bănuim câte ceva. Mircea Eliade nu este genul omului „nefericit", după cum nu este nici pe departe nici Cioran, indiferent de ce-ar scrie, pentru că dacă nu ar scrie cum scrie ar putea să ajungă nefericit. Ce bănuim despre Dacii de care știm atât de puțin, este că probabil au fost oamenii cei mai

fericiți din lume, până când „au căzut în istorie", sau mai bine zis „în facerea de istorie", lucru nefericit, datorită căruia însă, peste două mii de ani se știe de ei. Ce cred istoricii, care sunt iubiții istoriei, nu știm, dar suntem convinși că se poate susține părerea că nenorocirea Dacilor a fost Burebista, care i-a scos din fericirea unui fel de vârstă de aur.

De altfel aceasta era chiar vârsta Daciei, spațiu fără fier, dar cu mult aur, numai că acest aur a devenit tot mai mult metal, valoare financiară, și nebunia lui Burebista a fost datorită și ignoranței lui în materie de situația financiară a Romei, pe-atunci un fel de Statele Unite, însă ajunsă în pragul falimentului. „Aurul", comoara, este un element care se repetă în două nuvele ale lui Eliade, mereu cu dublul sens, aur ca simbol al perfecției spirituale și aurul ca valoare materială.

Până la Mircea Eliade însuși a ajuns, peste milenii, ceva din fericirea Dacilor de înaintea lui Burebista. Se va spune: dar Burebista i-a moralizat pe Daci, i-a făcut mai puțin etilici, i-a organizat, a făcut „stat", a amenițat Imperiul. Ei și? Ce s'a ales? Scoși din fericirea lor, din cea mai întârziată „vârstă de aur" a omenirii, sau în orice caz a Europei, Dacii până la urmă s'au sinucis, pentru că atunci când a băut Regele din otravă, de fapt au băut toți. Au dispărut cu limbă, cu zei, cu tradiție, cu tot.

Oricine a cunoscut România sub-carpatică, dela satele numite de munte, a avut intuiția acestei „fericiri" originare, pentru că această lume a noastră fără să fie o lume a fericirii leneșe, în sensul unor orientali, era o lume care în ciuda normalelor greutăți, necazuri, griji, luptă, *ignora nefericirea.*

Există munți de, să zicem, literatură scrisă în România, plină de „nefericire", cât mai trasă de păr cu atâta mai bine, dar toată această nefericire se compune din imaginile acumulate de un fel de intelectuali, tocmai de aceea nefericiți, și poate și din alte motive de nepotrivire în ethos și cosmos. Cum era, între atâția, intelectualul G. Călinescu, pe care Mircea Popescu l-a definit în trei vorbe: „Cănuță om sucit."

Dela începuturile lui literare, Mircea Eliade a făcut excepție în această ordine a nefericirii, căreia, fără să fie chiabur, nu i s'a supus.

Am dat exemple de mari popoare care oscilează dela o extremă la alta, ca niște zei care devin contrariul lor. Poporul român are o constantă a lui: îi lipsește mobilitatea oscilării dela o extremă la alta. Ceea ce se petrece în ultimii 34 de ani în România nu poate fi dat pe socoteala poporului român, ca unitate istorică originală, așa cum nici prăbușirea României Mari din 1940 nu poate fi dată pe socoteala poporului român.

Azi se dă o luptă neiertătoare impotriva armoniei sufletului românesc pentru a-l otrăvi cu resentiment, șovinism îngust, frică de animal bătut. Din aceste motive poporul român a fost supus la mari suferințe și a fost obligat, prin forță să iasă din nefericire.

Gândul că probabil Dacii au fost înainte de Burebista cei mai fericiți oameni din lume ni-l dă, în afară de cunoașterea țăranilor din copilăria noastră, și gândirea lui Eliade care ne împiedică să rămânem în credința că Românii vor fi

definitiv îngenunchiaţi de nefericire. Cărturarul Eliade ne aminteşte mereu de un Dascăl Antim, din Poveste: „Seara, când ne întorceam de la câmp ori dela altă muncă, cinam prin ogrăzi şi nu la marginea drumului, după îndemnul multora, care şoptiseră: ‚Bucuroşi de oaspeţii care ne trec pragul, cunoscându-ne'. Intr'o noapte îmi amintii limpede privirea pruncului din mijlocul odăii mele — care n'o fi fost nălucă — şi mi se păru că murmurul abia desluşit al firii, neîncetat la ţară, mulţumeşte Domnului pentru singurul bine: acela ce nu i-L ştirbeşte omul." (L. M. Arcade, *„Poveste cu Ţigani"*, Paris, 1965.)

HORIA STAMATU

DESPRE PROVERBE

Un romanist german, Prof. W. Gottschalk din Köln, a publicat un volum de proverbe, pe care le-a întitulat: „Die bildhaften Sprichwörter der Romanen", Heidelberg 1935. El dă exemple de proverbe similare ca înţeles, în diferite limbi romanice. Vom prezenta unele dintre ele. Ele sunt atât de clare, încât nu mai au nevoie de nici o explicaţie. Aşa de exemplu: lumea nu s'a făcut într'o singură zi. Omului udat nu-i pasă de ploaie. Picătură cu picătură face lacul mare. Umbra se strămută după soare. După furtună vine şi vreme bună. După ploaie trebue să răsară soare. De ploaie repede să nu te sperii. Apele line sunt adânci. Apa lină sapă adânc (rupe malul). Piatra care se rostogoleşte din loc în loc, nu prinde muşchi. După poamă se cunoaşte pomul şi după fapte omul. La pomul lăudat să nu te duci cu sacul. Cu o floare nu se face primăvara. Iarba rea nu piere. Nu sunt trandafiri fără spini.

Astfel de proverbe nu au nevoie de multe explicaţii. Ele se află în aceeaşi sau aproape în aceeaşi formă la mai multe popoare, deci în mai multe limbi. Există multe altele însă care în forma lor sunt înţelese numai de un popor sau de un grup mai mic sau mai mare de oameni. Ele sunt deci cunoscute numai de acest popor sau de aceste grupe. De exemplu: unde dai şi unde crapă. Numai cel care a tăiat lemne cu toporul (sau a văzut cum se taie) ştie că uneori toporul loveşte într'un loc şi lemnul crapă în altul (alături). Scump la tărâţe şi ieftin la făină. Se ştie că tărâţele sunt resturi de făină şi deci de mai puţină valoare. A vorbit şi nea Ion, că şi el e om. Se spune despre o persoană care, într'o adunare, se amestecă în vorbă, deşi nu pricepe bine despre ce e vorba. Vrabia e pui, dar dracul ştie de cându-i. Se spune de cineva care e mic de statură şi pare neimportant, dar în realitate e altfel. Martie din post nu lipseşte. Românii, ca ortodoxi credincioşi, ţineau mai înainte strict posturile. Postul Mare sau Postul Paştilor dura 40 de zile. Având în vedere data când cădeau Paştile, e clar că o parte din luna martie nu lipsea nici odată din post. Obrazul subţire cu dieltuială se ţine. Cine e om cu vază, are şi obligaţii care-l costă. Cine e fin, manierat, are „obraz subţire", cine e simplu, mojic, e „gros de obraz". Francezul spune, cam în acelaşi înţeles, „noblesse oblige".

Multe proverbe sunt în versuri. Astfel ele se pot ţinea mai uşor minte. In alte limbi în loc de rimă există uneori aliteraţie. Aşa de exemplu românește: cu căţel şi purcel; în germană: mit Kind und Kegel. Rom.: lauda de sine, nu miroase bine. Prostia din născare, leac nu are. Ce-i în mână, nu-i minciună. A face din ţânţar armăsar; germ.: aus einer Mücke einen Elefanten machen. Cine fură azi un ou, mâine fură un bou. Mai scumpă aţa decât faţa. Când a ajuns ţiganul împărat, întâi pe tatăl său l-a spânzurat. Câte bordeie, atâtea obiceie. Cu răbdarea treci şi marea, iar cu răul nici pârâul. Tot în legătura cu marea este proverbul: a promite marea cu sarea; iar a căuta nod în papură indică un proverb care a luat naştere într'o regiune de bălţi şi mlaştini. Francezul spune cu acelaşi înţeles: chercher midi a quatorze heures. In românește se mai spune: a căuta cearta cu lumânarea.

In Italia a apărut în anul 1929 la Milano un mare volum de proverbe: Dizionario di proverbi e modi proverbiali italiani, latini, francesi, spagnoli, tedeschi, inglesi e greci antichi, de Augusto Arthaber. Proverbe româneşti nu sunt în această carte, dar ele se pot deduce din proverbele altor limbi. Astfle proverbul latin: consuetudo est altera natura, poate fi asemănat celui românesc: năravul din fire, n'are lecuire. Latinescul: saepe dat una dies, quod non evenit in anno, este românescul „nu aduce anul ce aduce ceasul". Românescul: a bate apa în piuă, se poate compara cu germanul: leeres Stroh dreschen; în italiană exact ca în română: pester acqua nel mortaio. Germ.: Handwerk hat goldenen Boden, e aproape de rom. meseria e brăţară de aur. Rom. din coadă de câine nu faci sită de mătasă, e aproape de italianul: di coda d'asino non si puo fare staccio.

Se poate spune că aceste proverbe s'au născut independent în cele două limbi, deşi, văzând proverbul latin, putem spune că el a cauzat pe cel italian: asini cauda non facit cribrum.

Comparând proverbe din mai multe limbi, care au forme diferite, dar acelaşi înţeles, de multe ori nu se poate spune dacă ele au fost împrumutate, sau s'au născut independent în fiecare limbă, căci înţelepciunea omenească, ca şi spiritul omenesc de observaţie, sunt generale şi independente. Astfel românul spune: ochii care nu se văd se uită; francezul: loin des yeux, loin de coeur; spaniolul: cuan lejos de ojos, tan lejos de corazón. Norocul vine peste noapte, are corespondenţe în alte limbi: ital.: chi ha d'aver bene, dormendo gli viene; germ.: Gott gibt's den Seinen im Schlafe.

Latinul avea un proveb care spunea: inter caecos luscus rex, sau: inter caecos regnat strabus; beati monoculi in terra caecorum. In alti limbi acest proverb sună diferit. După obicei se vorbeşte mai ales de rege. In franceză: au pays des aveugles les borgnes sont rois. In spaniolă: en tierra de ciegos el tuerto es rey. In germană: Unter den Blinden ist der Einäugige König. In engleză: among the blind a one-eyed man is king. Grecul spune: în regiunile celor orbi, cel cu un ochiu domneşte. Italienii n'au avut în cursul istoriei, până în secolul XIX, un stat al lor. De aceea ei spun: in terra di ciechi chi ha un occhio è signore. Nici Românii n'au avut, secole de-a rândul, un stat al lor. Tradiţia regelui datează şi ea numai din secolul trecut. Dar ei ştiu, din basme (a fost odată un împărat . . .), din legende

şi din tradiţie milenară de un împărat (de împăratul Traian). De aceea ei spun: în ţara orbilor cel cu un ochiu este împărat.

Soarta, destinul (uneori fatalismul) se exprimă în româneşte printre altele prin: ce ţi-e scris, în frunte ţi-e pus. Mai este şi zicala: soartea-i ca moartea. Şi în alte limbi acest proverb se exprimă cam în acelaşi mod, ce a hotărît Dumnezeu, ce a hotărît soarta, nu se poate schimba.

Ovidiu Bîrlea a publicat în 1966 la Bucureşti o broşurică întitulată „Proverbe şi zicători româneşti", cu un detailat studiu introductiv. El face deosebire între proverb, care ar fi origine populară şi maximă, care e de origine cultă. El spune: „Proverbul porneşte dela experienţă, din observarea unor cazuri particulare, se ridică la o generalizare, dar nu rămâne la aceasta, ci se materializează tot în haina unui fapt concret, ales dintre cele mai ilustrative şi mai pregnante."

Cele mai vechi proverbe înregistrate le găsim în Sfânta Scriptură, atât în Vechiul Testament cât şi în cel nou. In cel vechiu mai ales în „Înţelepciunea lui Solomon" şi în „Cartea lui Iisus, fiul lui Sirah", iar în cel nou în primul rând în Evanghelii.

Proverbe au fost adunate şi scrise încă din antichitate, de Greci şi de Romani. In ele se oglindea mai ales înţelepciunea poporului, a omului de rând. In primul rând spiritul de observaţie al ţăranului care, trăind mereu în mijlocul naturii, a văzut şi a observat mai multe decât unul care îşi ducea viaţa între patru pereţi.

In evul mediu s'au publicat mai multe colecţii de proverbe, în limba latină medievală şi mai apoi şi în alte limbi. Francezii de exemplu, au publicat proverbe încă din primele secole ale literaturii lor, din sec. XI şi XII.

Pe când ei şi-au clasificat proverbele mai ales cronologic, culegătorii români, ca Zanne şi alţii înainte sau după el, nu s'au preocupat şi n'au putut să se preocupe de timpul în care ele au apărut şi au fost cunoscute.

Unul care s'a ocupat la Români în secolul trecut de culegerea de proverbe, de publicarea şi de comentarea lor a fost cunoscutul scriitor popular Anton Pann Pe cele mai multe le-a adunat într'un volum pe care l-a întitulat „Povestea vorbei". El le-a pus în versuri şi apoi le-a comentat printr'o istorie scurtă sau mai lungă şi hazlie. Un exemplu. Sub titlul: „Povestea ăluia" Pann povesteşte că în piaţa unui oraş mare, ca de exemplu Bucureşti, s'au întâlnit doi cunoscuţi, s'au salutat şi s'au întrebat de sănătate. Unuia îi mergea bine, altuia nu, căci n'are bani. Au intrat într'un local, au mâncat şi au băut. Se târguesc cu birtaşul, care a scris pe perete: azi cu plată şi mâine fără plată. Unul drept plată vrea să-i cânte ceva şi de nu i-o plăcea, să-i facă ce-o vrea. Birtaşul, fără să-şi dea seama, spune că-i place cântecul şi se vede păcălit. Proverbul este: boul se leagă de coarne şi omul de limbă.

In alte poezii Pann leagă împreună mai multe proverbe. In una întitulată „Despre vorbire" fiecare vers este un proverb.

„Din vorbă în vorbă, vorbă se deschide.
Din vorbă în vorbă iese adevărul.
Din vorbă se face fapta şi din faptă vorba.
Cuvântul e ca vântul, nu se ajunge nici cu armăsarul, nici cu ogarul.

De multe ori limba taie mai mult decât sabia.
Limba oase n'are şi oase sfărâmă.
De aceea pune-ţi frâu la gură şi lacăt la inimă.
Căci gardul are ochi şi zidul urechi.
Vorba rea se duce ca glonţul.
Ce se naşte pe'ntuneric, trebue să se vază la lumină.
Şi boul are limbă mare, dar nu poate să vorbească.
De aceea taci, să-ţi fie casa casă şi masa masă.
Glumele să-ţi fie ca sarea în bucate.
Ca să nu-ţi zică cineva: vorbe bune, dar nesărate.
Nu e meşteşug a găti mâncare, ci e meşteşug a o potrivi din sare.
Limba îndulceşte, limba amărăşte.
Cu râma mică se prinde peştele mare.
Vorba dulce mult aduce.

Un întreg volum de 400 pagini scrie Pann cu astfel de proverbe versificate şi explicate în versuri. Este o întreagă comoară de înţelepciune a poporului românesc. Puţine din ele au nevoe de explicaţii pentru un român. Unele totuşi. Mai citâm câteva din ele. Cum am spus, cele mai multe proverbe, sentinţe şi maxime sunt la Pann încadrate într'o poveste, chiar într'un adevărat basm, care le dă înţelesul. Basmul e popular, proverbul care îl explică de asemenea:

Un om mergea în fiecare dimineaţă la lucrul câmpului şi când se întorcea seara acasă îşi certa nevasta că e leneşă şi n'a făcut toată ziua nimic. Ea îi propuse să schimbe, să se ducă ea la câmp şi el să rămâie acasă, unde avea de îngrijit de vite, de păsări şi de multe altele. Nepriceput, omul a făcut totul rău şi pe dos. Intorcându-i-se nevasta, a recunoscut că nu se pricepe la ceea ce făcea ea. Proverbul este: dacă n'ai putere, nu întărâta gâlceavă.

Despre săracul mândru Pann zice într'o poezie:

Umblă pe drum cu alai
Şi'acasă n'are mălai.
Pe uliţă Chiriţă
Şi'acasă chisăliţă.
S'a văzut cu nişte bale la gură
Şi le socoteşte că sunt untură.
Se umflă în sprâncene
Ca curcanul în pene.

Uneori o poezie întreagă este la Pann plină de maxime şi proverbe, fără vreun text explicativ. Aşa de exemplu:

Parcă îl scot banii afară din casă.
După ce are chelie
Mai are şi fudulie.
După ce nici n'are de cercei urechi
Umblă să-şi cumpere şi două perechi.
Nu-i ajunge nas că n'are
Mai e şi cu curul mare.

Se încearcă la zbor
Ca puii de cocor.
Se umflă în sprâncene
Ca curcanul în pene.
N'are pe sine nădragi
Şi îşi cumpără desagi.
Capra de râie coada îi pică
Şi ea tot sus o ridică.
Bună e măneca lungă
Dar pânza nu va s'ajungă.
Corbule, cum îţi sunt puii?
Frumoşi, pe cât merge înnegresc.
Găina când va oua,
Aude o mahala.

Repetăm: greşeşte cel care afirmă că proverbele n'au nici un rost, că ele nu exprimă mare lucru şi că uneori un proverb contrazice pe un altul. Cred că am dovedit în deajuns că aceasta nu e adevărat. Mai mult nu spunem căci, vorba zicalei: e destul o bâtă la un car cu oale şi nu e prost cel ce nu pricepe şi nu aude, ci mai prost cel ce nu vrea să priceapă şi să audă.

ION POPINCEANU

ŞTEFAN AUGUSTIN DOINAŞ

Recent, Ştefan Aug. Doinaş a tipărit o antologie din opera sa, întitulată „Alfabet poetic". In 1972, poetul îşi întocmise o culegere, luând drept criteriu aspectul formal al versurilor sale. Se ştie că dela sonet până la baladă, Doinaş cultivă mai toate „formele" arhitecturale ale poemului, inclusiv — şi mai ales — forma versului liber, din care poezia contemporană îşi face chiar un fel de blazon al recunoaşterii. Antologia ultimă oglindeşte mai bine evoluţia acestui poet, unul dintre cei mai de seamă ai literaturii noastre actuale.

Am pomenit de „evoluţie" şi ar fi trebuit să vorbim mai de grabă de trepte arse de vicisitudini, o vocaţie gâtuită de anomalia vremilor sub care stăm. Format în timpul războiului, într'un spaţiu de contestaţie estetică, ca şi Tonegaru, Geo Dumitrescu sau Ion Caraion — a luat distanţe faţă de clişeele epocii. — Doinaş n'a debutat decât în 1964, adică la capătul nopţii realismului socialist. In tot timpul delirului stalinist, poetul a fost un proscris, ca toţi cei care — refuzând pactul cu diavolul — au trebuit să tragă consecinţele demnităţii lor. Şi totuşi debutul lui tardiv consfinţea, în fond, un poet stăpân pe uneltele sale, unul dintre aceia care anunţa, cu douăzeci de ani mai înainte, o împlinire. „Alfabet poetic" este dealtfel titlul adevăratului său volum de debut care ar fi urmat să apară în 1947. In acel moment, manuscrisul „Alfabetului poetic" fusese distins cu premiul „E. Lovinescu", din juriul căruia făceau parte, printre alţii, Vladimir Streinu, Şerban Cioculescu,

Felix Aderca şi — în principiu — G. Călinescu (care însă n'a participat la lucrările cenaclului „Sburătorul" reînfiinţat, pentru scurtă vreme, după moartea întemeietorului său). Din acea epocă face parte poemul „Cvinta". Mai precis el poartă data — atât de semnificativă — 1944. Il citâm pentrucă în această „cvintă" stau condensate distanţa şi profeţia, neliniştea ca rană istoricizată:

Când ţara mea arde, eu ies să privesc
extatica noapte de vară.
Eu caut cu ochii sub cortul ceresc
o tînără cvintă stelară.
Aproape, deasupra hotarului meu,
mă-ntimpină-această figură
a cărei văpaie arată mereu
o forţă albastră şi pură.
Grădini arzătoare ţîşnind din pământ
se-nalţă-n văzduhuri străine.
Cad tije roşcate, stîrnite de vînt,
petale de foc lîngă mine.
Eu stau nemişcat ca-ntr-o mantă de fier
atent la rotirile-astrale,
la cele cinci puncte aprinse pe cer,
focar de explozii egale.
Eu ştiu că luminile lumii dispar
ca torţe-n descreştere curbă.
Dar stema aceasta cu pietre de jar
nimica nicicînd n-o conturbă.
Când ţara mea arde de jur împrejur
pe stîlpi luminaţi, ca un templu,
cu ochii pierduţi în topitul azur
o cvintă de astre contemplu.
Din cîmp aurora se urcă încet
cu scuturi şi suliţe roşii.
În ţară dau ton ca-ntr-un dom violet
din trîmbiţe strinse cocoşii.
Culorile pier şi se schimbă mereu.
Pe cer, singuratica stemă
atinge hotarele neamului meu
vibrînd în lumină supremă.
Când ţara mea arde pe stîlpi luminaţi
din turnuri şi ţigle solare,
eu trec printre fete şi printre bărbaţi
ca umbra, cu linişte mare.
Eu ştiu că văpăile soarelui ard
chiar după ce astrul se stinge.
De flori de jărătic aprinse pe gard

un umăr, cel gol se atinge.
Dar trec liniştit, cu credinţă supus,
în paşnica, limpede oră,
cînd marile focuri se sting la apus
pe praguri cu apă sonoră.
Aşa s-au şi stins, chiar în anul nescris
lăsat mîntuirii de Domnul,
văpăile ţării, — şi numai în vis
arsuri ne mai tulbură somnul.
De-aceea contemplu-n pustiul ceresc
o stemă înaltă, de pară.
Cînd ţara mea arde, eu ies să privesc
o tînără cvintă stelară.

Această melancolie secretă îşi va pierde mai târziu tonalitatea murmurat romantică, nu însă şi accentul grav. Pentrucă toată poezia de mai târziu a lui Ştefan Aug. Doinaş păstrează în economia ei intimă o necesitate a spusului. Poetul acesta nu se joacă, ci pune'n joc disponibilitatea ideii de a trece în poem, transfigurată, despuiată de prestigiul ei sec şi precis, golită de orgoliile ei discursive. Doinaş e un poet de idei, însă ideile, odată intrate în spaţiul privilegiat al poemului, nu mai slujesc adevărului, ci *adevărului poetic*. Pentrucă există un adevăr poetic cu o identitate aparte: fără să contrazică adevărul ideilor pure, adevărul poetic operează „marea trecere" dela problemă la mister. Aceasta nu înseamnă că misterul nu e *adevărat*, în poezie, ci mai real decât realitatea care-l potenţează. Poetul — şi Ştefan Aug. Doinaş, în primul rând — nu e „irealist" Pentru el realul există. Din el convoacă lucrurile şi tainele, frumosul şi urâtul, floarea, rana şi lumina. Dar, după ce pătrund în spaţiul poemului, lucrurile (şi umbra lor) îndură metamorfoza — unică a pretextului liric. Şi fiecare baladă, fiecare sonet, fiecare cântare mitică din poezia lui Ştefan Aug. Doinaş se impun ca un miraculos sub-text al realului. Spre deosebire de alţi confraţi ai lui care accentuează abuziv iniţiativa ce trebue acordată cuvântului, Doinaş dă cuvântului ce e al cuvântului: orizont, dar şi limită, libertate dar şi asceză. Deaceea mulţi comentatori ai poetului vorbesc — însă cu o notă oarecum depreciativă — de demersul lui „clasicist". Adevărul este că Ştefan Aug. Doinaş e „clasic" şi nu „clasicist", în măsura în care se întâlneşte cu doi poeţi moderni — cu Lucian Blaga şi cu Paul Valéry — în aceeaşi dublă voinţă de lucrare întru poetic: voinţa lui Blaga de a urca ideia în mister, voinţa lui Valéry de a coborî misterul în ideie (însă într'o ideie poetică, în care adevărul nu *referă*, ci îşi *aminteşte*). Opera poetică a lui Doinaş răspunde cum nu se poate mai bine la ceea ce Yves Bonnefoy numea odată „o operă între risipă şi reîntoarcere". Poetul îşi risipeşte vederea (vederea şi nu privirea, — priveşti la suprafaţă, vezi în adânc), în toate unghiurile realului, pentru a se întoarce apoi în conştiinţa lui de „mistificator". Prin conştiinţa sa deschisă impulsurilor realului, poetul adevărat urzeşte lumea lui de concepte pre-făcute, limbajul lui nou, în care adevărul se învecinează cu posibilul, în care imaginarul asediază *totul* prin mit şi imagine.

Lucrurile se complică şi mai mult, când avem de a face — cum e cazul cu Doinaş — cu un poet cultivat, cu un poet care nu cedează aşa zisei „inspiraţii" pe care o ridică în slăvi falsii naivi (spunem falsii naivi pentru a ocroti conceptul de „naivitate" esenţială la care ajung poeţii autentici, după un îndelungat purgatoriu în laboratorul dificil al limbajului). Cultura unui poet îl poate abate dela misiunea lui specifică: aceea de a nu da *datului* ce îi e *dat*. Sau, altfel spus, cultura poetului îl poate împinge să rezolve filosofic solicitările interogatoare ale lumii. Or, rolul poetului nu e acela de a explicita, ci de a vedea dincolo de această operaţie circumscrisă: el trebue, neapărat, să organizeze posibilul. Deaceea marii poeţi au învăţat dela filosofi sau numai i-au consultat, dar s'au exprimat pe limba lor de poeţi. „Dacă, de pildă — constată T. S. Eliot — meditând asupra unora din pasagiile cele mai filosofice din ‚Purgatoriul' lui Dante, le traducem în termenii din ‚De Anima' a lui Aristotel, suntem uimiţi că poetul a putut transforma în poezie o substanţă austeră şi refractară. Or, faptul că această substanţă a fost strămutată în poezie înseamnă că nu ne mai aflăm în acelaşi fel de gândire ca maeştrii de gând ai lui Dante". Eminescu învaţă dela Schopenhauer, dar scrie ca Eminescu. Lucian Blaga merge şi mai departe: în poezia sa, el nu face nicicând apel la propriul lui sistem filosofic. Există, de bună seamă, semne, şoapte filosofice, dar acestea nu sunt traduceri desprinse din gândirea sa, ci doar obsesii explicabile la un filosof-poet.

Să ne întoarcem însă la Ştefan Aug. Doinaş: unul dintre cei mai cultivaţi poeţi români nu lasă să coboare în opera lui referinţe de cultură. Plin de idei, ideia devine la el, cum o spune singur — „stigmat şi mir".

In încheiere, am dori să mai relevăm un aspect ce ni se pare important în opera poetică a lui Ştefan Aug. Doinaş: un fel de veghe în timp şi peste timp. Poeţii autentici au avut, de totdeauna, nostalgia eternităţii. Nu în sensul de a-şi cuceri un loc în eternitate (de obicei, asta e treaba epigonilor!) ci de a „actualiza" eternitatea, de a o prezentifica, prin asceza lor specifică. Pentru această „actualizare" Orfeu a coborît în Infern, înaintea lui Rimbaud. Şi tot pentru aceasta sunt „actuali" şi marii poeţi contemporani ai lumii. Se întâmplă ceva nou cu aceştia din urmă. In relaţia dintre timp şi eternitate, ei se lovesc de *istorie*. Mai ales că istoria scuteşte poetul contemporan să mai coboare în infern. Infernul e . . . „discutabil". Pe câtă vreme, istoria e implacabilă. Istoria, interpusă între timp şi eternitate, e o apariţie, o vedenie nouă. Iese în calea poeţilor care veghează. Aşa a ieşit de pildă, în calea lui Pierre Jean Jouve, lui René Char, ba chiar şi a lui Henri Michaux, poeţi care vegheau aistoric. I-a ieşit în cale şi poetului român. Nu în antologia „Alfabetului poetic" e consemnată, neapărat, *întâlnirea*, ci într'un poet mai recent, publicat în numărul de pe Iunie 1978 al revistei „Viaţa Românească". Il citâm pentrucă preţuieşte — singur — cât o antologie. Se intitulează: „Acvarium":

I

Gong flasc.
Dar eu nu „meditînd la secoli
ca scoicile" ascult cum clipoceşte

Istoria: — ci ulcerat, cu ochii
măriți de sare, și ținînd în mînă
o trestie cu floare de cerneală.

II
Ce-am vrea să fim se vede ca o mare
privită din acvariu.
O, Potemkin
(Grigori Aleksandrovici), ministrul,
știa prea bine — acestea, și dispuse
a se-nălța decoruri — case, turle —
la limita vederii, cînd țarina
— în marea ei iubire de poporul
dreptcredincios și blînd — trecea-n caleașcă.

III
Superbe astre, dincolo de pragul
șederii mele, se arată celor cu văzul dublu.
Da. Cînd visătorii
se uită-n jur, tot spațiul dintr-odată
se face pîlnie, și viitorul
— ca o cișmea — se varsă brusc în lucruri.
Ferice-atunci de cei ce știu să stea
de vorbă cu-arătările! Profeții,
cei care văd prin timpuri ca prin luptă,
întotdeauna au la îndemînă
un parc, și nebunia lor — spre seară —
e născătoare de statui, vorbește cu ele, sfătuindu-se-n elină.

IV
Dar eu, ținînd în mîna mea febrilă
doar trestia cu floare de cerneală,
pe cine-anunț?
Și eu sunt un preludiu
de tobă, primii stropi de ploaie
sub ochii mei. De-aceea, poate, umblu
precum o evidență orbitoare
naintea vorbei, secerînd cu coasa,
spre-a nu lăsa în urma mea decît
o miriște de lucruri secundare.

V
Cînd unei abstracțiuni i se dau brațe,
și cap, și orizont, — care icoane
nu se cojesc? Și cine nu se simte

în stare să răstoarne zodii?
Iată:
răspunsu-i gata, și servit nainte
de-a apuca să întrebăm — pe tavă
un mic dejun compus din raci și miere.

VI
Totul e transparent. Cel ce se uită
prin noi ne vede mîine. El dezaprobă
cireșu-abia plantat — ca să-i măsoare
cu grijă rădăcinile, și strigă:
„S-a prins! S-a prins!"
Și pruncii suie sprinteni
în crengi, și mușcă fructele abstracte.

VII
Dar eu, ținînd în mîna mea plăpîndă
o trestie cu floare de cerneală,
abia mai stau pe fruntea cea din mijloc
a Timpului, ca pe-un tăiș de spadă.
Eu știu că vidul negru într-o parte
și vidul auriu în cealaltă
sunt guri
că sunt flămînde
că preferă
să guste-ntîi, spre-a-și pregăti palatul,
pateu din limbă de privighetoare.

VIII
Am vrut să vă trezesc
Dar voi visați
atît de-adînc acest hazliu coșmar...

IX
Gong flasc.
De-aceea zilnic blestema-voi
în veci de veci pe cel care traduce,
în graiul fonf al mlaștinei, oceanul!
Iar trestia cu floare de cerneală
va denunța de-apururea imperiul
de tunete — ajuns o vînătaie!...

VIRGIL IERUNCA

16

CUPRINSUL

SERGIU GROSSU: Într'un colţ din mine însumi 5

MIHAI NICULESCU: Amintiri dintr'o croazieră 7

VINTILĂ HORIA: Cimitirul evreesc de lângă Newport (Longfellow) . 20

MIHAI CISMĂRESCU: Note — mai ales despre exil 23

LEONTIN CONSTANTINESCO: În drum spre veşnicie — În valul zilelor ce curg — Păreri de rău 30

MIRCEA ELIADE: Tinereţe fără tinereţe 33

GABRIEL MANOLESCU: De veghe — Din veac în veac — Icoană scumpă mie-n veci — Rugăciune 74

GHEORGHE DRAGHINCESCU: Între ştiinţă şi filosofie 79

MIHAI NICULESCU: Faţa dreptăţii — Ceasul desfermecării — Înăuntru — Varianta la „Basm" — Aşa — Aceeaşi poveste 92

J. N. MANZATTI: Valori necunoscute — Apostol Apostol — Charles Upson Clark 98

ALFRED GAROESCU: Piaţa soldatului 106

NICOLAE BALTADOR: Troiţa — De ce nu ne'nţelegem? — Un surâs . 114

IOAN I. MIREA: Gânduri 117

ŞTEFAN GHEORGHE THEODORU: Şi rău ... şi bine — Acelaşi — Frânturi de gând (I, II) — El şi eu — Urît şi dor — Desculţii — Ore înlăcrămate — Destin — Oare? — Milenii — Doamne! 121

NICOLAE NOVAC: Profetul de Kahlil Gibran 130

FLORICA BAŢU: Mamă, noapte ... — Punct 147

DUMITRU ICHIM: Avatar — Sorocul negăsirii 150

NEGRU PE ALB: **Cronici, idei, fapte**

ZILELE CULTURALE ROMÂNO-GERMANE 154

HORIA STAMATU: Intre utopia orfică şi hieraticul mioritic 155

ION POPINCEANU: Despre proverbe 182

VIRGIL IERUNCA: Ştefan Augustin Doinaş 186

Doamna ANTOANETA CĂPŞUNEANU a ilustrat numărul 16 din „Revista Scriitorilor Români".

Partea redacţională a fost îngrijită de MIHAI CISMĂRESCU, GHEORGHE DRAGHINCESCU şi CONSTANTIN SPOREA

Bayerische Vereinsbank München, Konto-Nr. 326 436 20,— DM